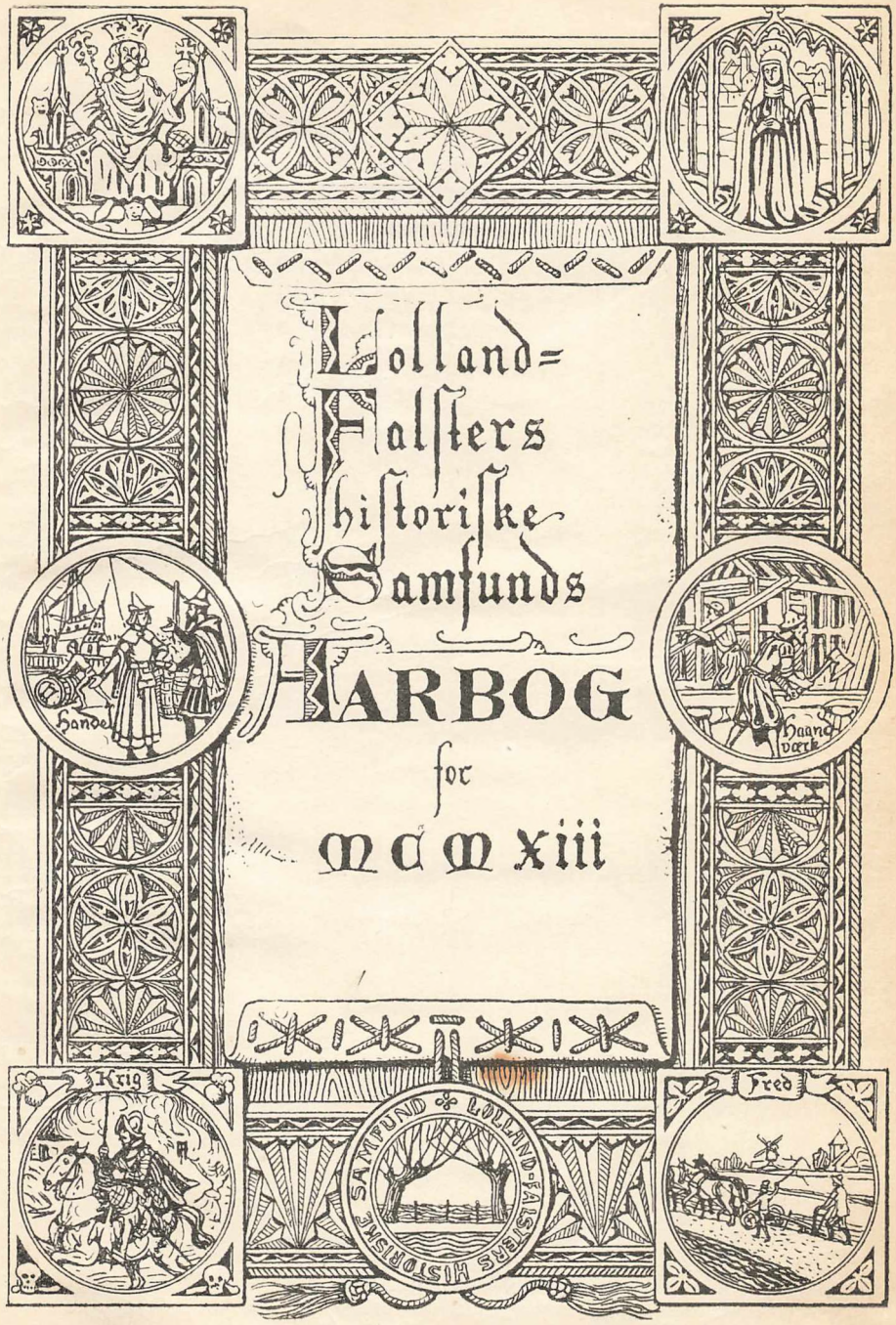

Holland-Falsters historiske Samfunds

ÅRBOG

for

MCMXIII

Lolland-Falsters historiske Samfund

Aarbog I

1913

Indhold.

	Side
Forord	VII
Landsarkivar *Gerh. Hornemann*:	
Peter den store paa Falster 1716	1
Fhv. Kantor *Viggo Holm*:	
Manufakturhandel i Midten af det 18. Aarhundrede	18
Fhv. Viceinspektør *P. Petersen*:	
Træk af lollandsk Landboliv i Fæstetidens Dage	32
Stiftsfysikus, Dr. med. *C. A. Hansen*:	
Den „lollandske Feber“	45
Overlærer *Hans Rasmussen*:	
Et uskrevet Blad af vor Historie	66
Fhv. Viceinspektør *P. Petersen*:	
Bøtø Lands Hændelser til Udgangen af det 18. Aarhundrede	69
Meddelelser:	
„Lidt om den Nysted Byfoged og Tolders Embedsliv“ ved *A. Holck*	84
Det vaade Aar 1830	98
Bognyt	101
Aarsberetning	103
Medlemsliste	106
Generalforsamling	112

Forord.

Det har fra første Færd været Tanken, at vort historiske Samfunds Hovedopgave skulde være Tilvejebringelsen af en Aarbog. *Den* skulde være det rette Bindeled mellem Medlemmerne. Andre Opgaver maatte komme i anden Række og bero paa, om vi havde Midler nok til i Ny og Næ at løse dem.

Vi udsender da nu den første Aarbog, forhaabentlig den første Aargang af en lang Række.

Dens Levedygtighed vil være knyttet til to væsentlige Livsbetingelser: en tilpas stor, interesseret og sikker Medlemskreds og en virksom Stab af Medarbejdere.

Vi tænker ved dette Medarbejde vel i første Linie paa Forfattere, der vil yde større, selvstændige Bidrag. Men det bør betones, at vi ogsaa haaber paa et andet og udvidet Medarbejderskab, der vil kunne strække sig ind i hvert Sogn og hver By.

Vor Aarbog skulde gerne blive Samlestedet ogsaa for adskilligt Stof — smaat som stort — der ikke fremtræder tilpasset og tilskaaret i færdige Artikler, men som smaa, beskedne Udklip og løsrevne Blade af vor stedlige Historie. Og her kan mange virke med. Tanken om et saadant lille historisk Andelsforetagende er i øvrigt lidt nærmere udformet i Aarbogens „Meddelelser" — denne Rubrik, der netop er tænkt som den faste Plads for fremtidige Bidrag af den her antydede Art.

Ser man paa Indholdet i vor lille, beskedne Aarbog og læser Bidragene igennem, vil adskillige Læsere sagtens have Fornemmelsen af, at her er Omraader, hvor ogsaa de kan tale med. Selv sidder de for deres Egns Vedkommende inde med Viden og Minder, der er beslægtet med det, de nu her ser paa Tryk. Det er da vort Haab, at Aarbogen ogsaa efter sit Indhold vil kalde adskillige Penne frem.

Vor stedlige historiske Mark har længe ligget saa udyrket hen, at der er nok at tage fat i. Ved at dyrke sin egen Mark dybt og godt tjener man bedst Helheden.

Men fordi vi lader Sø og Bælt om vore Øer hernede være ogsaa vore naturlige Arbejdsgrænser, lukker vi os dog ikke snæversynet inde. Under Syslen med det stedlige støder man ved hvert Skridt paa Sammenhængen med det større. Den lille stedlige Enkelthed forstaas ofte først ret i Belysning af gældende Lovgivning og Styre.

Det er ogsaa i Følelsen heraf, at *vort* historiske Samfund i Lighed med andre stedlige har sluttet sig til „Dansk historisk Fællesforening".

Den historiske Sans, vi vil bestræbe os for at vække, skal søge sin Næring i vore hjemlige Egnes Fortidsliv og dets Ejendommeligheder. Men gennem Interessen for det nære og hjemkære skulde den vokse og højnes til at omfatte Fællesminderne i Land og Folk, dansk Aands- og Arbejdsliv i svundne Dage.

I Afsnittet „Aarsberetning" er der gjort Rede for vort historiske Samfunds Dannelse, og vi henviser dertil.

Til Slutning kan det maaske være paa sin Plads her at føje nogle forklarende Ord til Kunstneren Rasm. Christiansens Tegning til Aarbogens Omslagsside, da Kunstneren har lagt stedlig-historiske Motiver ind i Rammens Vignetter.

Til Kongevignetten er efter Kunstnerens Oplysninger benyttet Kristoffer den andens Majestætssegl. I den modstaaende Vignet er den hellige Birgitte anbragt i en stiliseret Ramme, hvis Motiv er taget efter Maribo Klosters Segl.

Overfor Vignetten med den fredelige Plovbonde ses en svensk Rytter fra Karl Gustafs Tid paa Hærværk gennem Lolland-Falster. Paa den ene Midtvignet hentyder Vippekranen til Hansestædernes Dage hernede; Vippekranen brugtes almindeligt ved Hansestædernes Vareudskibning. Motivet til Indramningen er taget fra en middelalderlig Huspostil, og endelig fremtræder Midtpartiet som et Pergamentblad med vedhængende indsyet Seglkapsel.

Paa Forretningsudvalgets Vegne

Januar 1913. *A. Holck.*

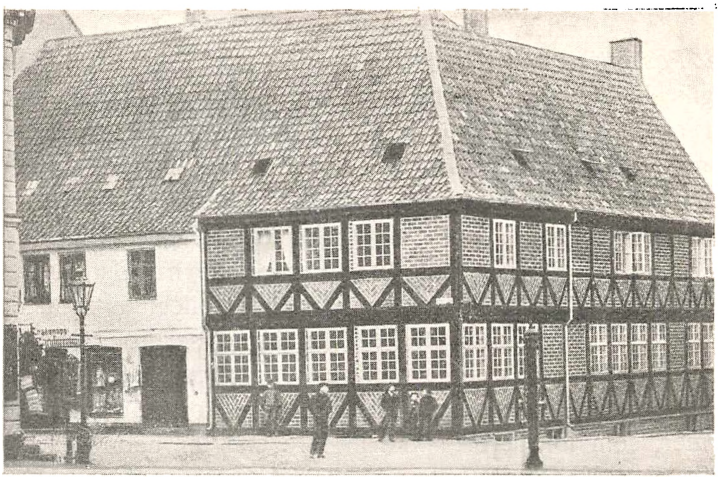

Czarens Hus, istandsat 1898.

Trætavle i Czarens Hus
(Se S. 13.)

Peter den store paa Falster 1716.

Af *Gerh. Hornemann.*

I

Mellem de mange høje fyrstelige Besøg, Nykøbing By og Slot i Tidens Løb har haft, er vel nok Peter den stores i Aaret 1716 ikke alene det, om hvilket Erindringen har holdt sig mest levende, baaren oppe som den er af den gamle Gaard paa Hjørnet af Langgade og Færgestræde, der er et i Ordets egentligste Forstand talende Minde om Stedets berømte Gæst, men det er vel ogsaa det i og for sig mærkeligste og det, der i Øjeblikket har taget Interessen stærkest fangen. Ikke saaledes at forstaa, at Forventningen længe i Forvejen var spændt paa hans Ankomst. Ingen har anet eller kunnet ane det mindste om Besøget, da han hin Julinat gik i Land ved Gedesby, men Rygtet var gaaet forud for ham. Aviserne, og-

saa *Postrytteren,* det eneste danske Blad, der den Gang udgik, havde i en Aarrække været fyldte af Beretninger om alt, hvad han havde gjort for at hæve sit Land og for at gøre det delagtigt i Europas Civilisarion. Tiden var, som vi ved fra Holberg, stærkt politisk interesseret, optaget af at drøfte Gangen i og Udfaldet af de vældige Krige, der 1700—1720 gennemrystede vor Verdensdel fra Øst til Vest og fra Nord til Syd. Diskuterede man i Collegium politicum om Printz Eugenius og Duc de Vendosme, saa kom Carl XII og Peter den store ikke mindre hyppigt paa Bane, og for den sidstes Vedkommende var Interessen for hans indre Reformer, som før berørt, ikke mindre end for hans Bedrifter i Krigen. Man hørte og man talte om hans Bestræbelser for at bane Handelen nye Veje ved Erhvervelsen af en Havn ved Østersøen, om Anlægget af St. Petersborg og om Gravning af Kanaler til Forbindelse af det kaspiske Hav med Østersøen, „dette højpriselige Værk, som vil med Tiden udi Østersøen forhjælpe til en utrolig stor Handel".*) Ogsaa ad andre Veje end gennem Aviserne havde man Lejlighed til at erfare noget om Czaren. Saaledes udkom der et Flyveblad om hans Besøg paa den danske Flaade under Rügen i August 1712, ligesom der sikkert er gaaet mange Fortællinger om ham fra Mund til Mund. Der var ikke faa danske og norske Sømænd, deriblandt adskillige i overordnede Stillinger, paa den russiske Flaade, og fra dem maa der have spredt sig Beretninger om hans mærkelige Færd, der i saa meget afveg fra de tilvante Forestillinger om, hvorledes en enevældig Fyrste bar sig ad, for slet ikke at tale om, hvad Mænd som Just Juel, der som dansk Gesandt var kommen i den nøjeste Berøring med Peter, og Juels Sekretær Æreboe vidste at fortælle om ham**), eller om, hvad der fra Hoffet nærstaaende Kredse kan være sivet ud om Czaren. Der har saaledes været slet ikke saa ringe Lejlighed ogsaa for jævne Borgerfolk i Danmark til at danne sig et Billede

*) P. M. Stolpe: Dagspressen i Danmark, II, 283 f.

**) Just Juel: En Rejse til Rusland under Tsar Peter. Ved Gerhard L. Grove. Rasmus Æreboes Autobiografi. Udg. af G. L. Grove.

af Peter, og om nu end mange baade blandt Menigmand og ved Hoffet, hvor han havde ikke faa bestemte Modstandere, har hæftet sig ved hans svage Sider, og om end kun de allerfærreste har drevet deres Beundring for ham saa vidt som Holberg, der betragtede ham som et „Himlens Redskab, en mirakuløs Mand, hvem Gud paa umiddelbar Vis opvakte, for at oplyse en stor Del af Verden", saa kan der dog ikke være Tvivl om, at han har staaet højt i den almindelige Bevidsthed herhjemme, og at man fuldt vel har forstaaet at vurdere hans ualmindelige Egenskaber.

Men højere end enten før eller senere maa han have staaet i det almindelige Omdømme blandt Danske i Forsommeren 1716, da det vidstes, at han vilde komme med Hær og Flaade for som den danske Konges Forbundsfælle at hjælpe ham med at tage de skaanske Provinser tilbage.

Fra Hamborg melder *Postrytteren* i Juni om Sammenkomsten mellem Czaren og den danske Konge. Den ved at berette om, hvorledes Peter den 3. Juni indfandt sig til Afsked hos Frederik IV og blev statelig trakteret, og om, hvorledes Czaren og hans Følge, efter at en besynderlig venlig Afsked var tagen mellem Potentaterne, under det grove Skyts Torden med en god Vind sejlede ad Harburg til, Czaren udi et dertil beskikket og prægtig udprydet Jagtskib. Fra Pyrmont fortælles senere om, hvorledes Czaren med sær Bedring dersteds havde brugt Vandene, og, i Overensstemmelse med sin tidligere lagte Plan, var til Sinds den 25. at begive sig paa Rejsen gennem det hannoverske ad Schwerin og saa fremdeles videre ad København. Samtidig noteres, at udi det mecklenborgiske trækker sig de moskovitiske Tropper sammen til at holde sig færdige til Overskibningen paa den forventende „Galere-Flode" ad Sjælland, og videre fortælles om, hvorledes der samles Proviant til den store Troppestyrke. Det samme meldes i Juli Maaned fra det holstenske, særlig om, hvorledes man der er optaget af at spinde og indpakke det til Rytteriet fornødne Hø. De kommende Begivenheder kastede saaledes deres Skygge foran sig. Sindene forberedtes paa det store, der skulde ske.

II

Men inden der gaas over til at skildre Begivenhederne under Peter den stores Ophold paa Falster, vil det være rigtigt kort at minde om, hvorledes Danmarks Stilling udadtil den Gang var.

Ved Fredslutningerne i Roskilde og København 1658 og 1660 havde det mistet de gamle danske Provinser hinsides Sundet, hvad der naturligvis betød en ikke ringe Svækkelse. Set fra Forsvarets Synspunkt var det dog derved næppe kommet til at staa ringere. Saa længe Danmark var Herre paa Søen, vilde det ikke være muligt for Sverrig fra den Side at komme det til Livs. Derimod laa Norge aabent for Angreb; men den Fare var ikke stor, thi som Erfaringerne gennem Aarhundreder har vist: angribes Øst fra kan Norge, men at tage det, endsige fastholde det, lader sig ikke gøre. Nej, Faren truede fra en helt anden Kant. Ved den westphalske Fred havde Sverrig faaet Provinser i Tyskland og var derved blevet Danmarks Nabo ogsaa paa Sydgrænsen. Bremen paa den ene Side, Wismar paa den anden, var som to stadig aabne Udfaldsporte mod Halvøen, og den derved skabte Situation var saa meget mere betænkelig, som Sverrig inden for selve den danske Grænse i Hertugen af Holsten-Gottorp havde skaffet sig en Forbundsfælle, der under et Angreb paa Danmark altid var beredt til at række det Haanden. Danmark var herved bragt i en i Længden utaalelig Stilling. Det maatte forsøges, om ikke de tabte Landsdele kunde vindes tilbage, og om man ikke kunde fri sig for eller dog uskadeliggøre Gottorperhertugen, om hvem den visselig ikke til Pathos tilbøjelige Christian i sit politiske Testament har sagt, at „han været os som en Slange udi vores Barm". Med en Kraftanstrengelse, der oftest ikke er bleven tilstrækkelig vurderet, blev Forsøget gjort i den skaanske Krig. Det mislykkedes. Skønt Sejrherre baade til Lands og Vands maatte Danmark bøje sig for Sverrigs Forbundsfælle, Ludvig XIV, og ikke blot lade Sverrig beholde Skaane, Halland og Blekinge, men genindsætte Hertugen. Et senere Forsøg paa at komme ham til Livs var

ikke heldigere, og i Virkeligheden maatte den dobbelte Opgave forekomme næsten uløselig, thi alene kunde Danmark ikke haabe paa at tvinge Sverrig, og hvor finde Forbundsfæller, der var paa en Gang stærke, paalidelige og interesserede nok til at kunne og ville hjælpe Danmark? Forgæves spejdede man; der var ingen at øjne. Da var det, at Peter den store førte Moskovien ind i de europæiske Staters Række. For Peter var Sverrig Fjenden. Det gjaldt for Rusland om at naa ud til Østersøen, men det kunde kun ske ved at tvinge Carl XII til at afstaa Østersøprovinserne. Alene følte han sig ikke stærk nok dertil, og derfor var det ham i høj Grad magtpaaliggende at vinde Danmarks Hjælp. I Aarene efter 1700 trængte han atter og atter paa for at faa et Forbund i Stand. Hans Tanke var, at Sverrig skulde tvinges ved et dobbelt Angreb. Rusland skulde tage det fra Øst, Danmark med russisk Hjælp fra Vest. Men man kan ikke fortænke den danske Konge i, at han vendte det døve Øre til de russiske Tilbud, saa fristende de end kunde synes, saa længe Carl XII gik fra Sejr til Sejr. Frederik IV vilde ved paa det Tidspunkt at erklære Sverrig Krig udsætte sig for, at Carl XII, ligesom i sin Tid hans Bedstefader Carl X Gustav, slap sine andre Fjender for at kaste sig over Danmark, og Frederik IV var ikke lysten efter at faa Begivenhederne fra 1658 om igen. Men 1709 forandrede Stillingen sig med eet Slag. I Juni Maaned dette Aar maatte den svenske Hær overgive sig ved Poltava og Carl XII selv flygte til Tyrkiet. Nu var Frederik IVs Betænkeligheder svundne. Uden at bryde sig om, at den russiske Gesandt i København ikke længere vilde staa ved de Tilbud, der før var gjort Danmark, sluttede han i Oktober Forbund med Rusland, og allerede først paa Aaret 1710 gik den danske Hær over til Skaane, men blev den 10. Marts slaaet af Magnus Stenbock ved Helsingborg og maatte vende tilbage til Sjælland.

Imidlertid opgav hverken Peter eller Frederik derfor Planerne om i Fællesskab at angribe Sverrig, men Omstændighederne gjorde disse Planer til intet. Peter maatte vende

sig mod Tyrkiet, og fra dansk Side førtes Krigen over til Tyskland. I December 1712 tabtes Slaget ved Gadebusch, til Dels vistnok fordi den danske Hær, til Peters store Misfornøjelse, ikke havde villet oppebie den Undsætning, som den russiske var paa Marchen for at bringe. I det hele var der allerede paa den Tid hyppige Rivninger mellem de to Forbundsfæller, og ikke sjælden kom en Mistillid til Orde, som ikke lovede godt for Fremtiden. Imidlertid fulgte den russiske Hær dog med den danske efter Stenbock ind i Holsten og var med til at tvinge ham til at overgive sig i Tønningen. Under Felttoget her var de to Fyrster sammen, og i Husum kom det igen til personlige Forhandlinger mellem dem, en Genoptagelse af de gamle Planer om et forenet Angreb paa Skaane, og senere fornyedes Underhandlingerne, uden at det dog foreløbig førte til noget. Men 1715 vendte Carl XII hjem til Sverrig, og nu gjaldt det Danmark. Først prøvede han paa at gaa over det isbelagte Øresund for at angribe København, og da det mislykkedes, kastede han sig i Marts 1716 over Norge. Der var øjensynlig kun eet Middel til at faa Bugt med Carl XII, at optage en Kamp med ham paa Liv og Død i Sverrig selv. I Vinteren 1715—16 blev det Peter den store mere og mere klart, at det var det, der maatte gøres, og at Angrebet maatte føres af Danmark og Rusland i Forening mod Skaane. Helt uden Ængstelse ved at tage russiske Tropper ind i sit Land var Frederik IV vistnok ikke, men han overvandt sine Betænkeligheder, og den 28. Maj kom det til den før omtalte Sammenkomst mellem de to Herskere paa et Lyststed Hamm und Horn i Nærheden af Hamborg. Man enedes hurtigt. Den 3. Juni afsluttedes i Altona en Traktat, der bestemte, at der samme Aar skulde gøres et forenet Angreb paa Skaane, og at Rusland samtidig, saa snart ske kunde, skulde angribe Sverrig Øst fra med 20,000 Mand. Til Landgangen i Skaane vilde Czaren anvende 40 Batailloner og 2—3000 Ryttere. 15 Batailloner og 1000 Ryttere skulde den danske Konge forpleje paa egen Bekostning, saa snart de kom til Danmark, og han vilde lade overføre 30 Bataillo-

ner og 1000 Ryttere fra Rostock til Sjælland. De andre Batailloner, som bestod af Gardetropper, vilde Czaren selv føre til Danmark paa sine Galejer, og 1000 Ryttere skulde sammen med det danske Rytteri marchere over Halvøen

Peter den store. Forgyldt Buste paa Rosenborg.

og Fyn til Sjælland. Kongen forpligtede sig til at stille 10,000 Ryttere og 20 Batailloner samt til at låde 18 Krigsskibe stikke i Søen*).

*) Om disse Forhandlinger se E. Holm: Frederik IV og Czar Peter 1716 i Hist. Tidsskr. 5 R. 3 B. S. 37 ff.. om Forbundet sst. S. 150 ff.

III

Peter den store havde den foregaaende Vinter været ret alvorligt syg, og efter Afslutningen af disse Forhandlinger rejste han derfor, som før fortalt, til Pyrmont for at bruge Badene. Men allerede den 26. s. M. forlod han Badestedet og var den 30. i Schwerin. Den 4. Juli begav han sig til Rostock, hvorhen Catharina fulgte ham, og hvor han forefandt sin Galejeskadre samt Garderegimenterne. Af Galejerne blev en Del sendt til Lybeck for at benyttes ved Overførelsen af Rytterne til København. Den 8. fejredes Aarsdagen for Sejren ved Poltava, „Ruslands Paaske", som Slagdagen kaldtes af Peter og Catharina, ved en stor Fest, og den 10., Czarens Navnedag, var han Gæst hos Hertugen af Mecklenborg-Schwerin, men allerede samme Dag forlod han atter Rostock og gik med Galejerne til Warnemünde. Her opholdtes Eskadren dog af Modvind, og i sin Utaalmodighed gik Czaren den 14. Juli om Bord paa et lille Fartøj, Hukkerten *Lasoser*. Af Frygt for, at der muligvis kunde være svenske Orlogsskibe i Farvandet, sendtes Snaven *Prinsessen* i Forvejen, for at den, om fjendtlige Fartøjer øjnedes, i Tide kunde signalere dem.**)

Der var imidlertid ingen at se, men Ængstelsen for den svenske Flaade synes at have holdt sig hos Czaren; i alt Fald noteres det i hans Dagbog, at han af Bønderne i Landsbyen Gedser, hvor han overnattede, erfarede, at den laa under Møen. Catharina var, fortælles der videre, bleven i Warnemünde og rejste tredje Dagen efter til Lands over Lybeck til København. Men Galejflaaden havde faaet Ordre til med første gode Vind at følge efter, eller, om det blev stille Vejr, at ro over. Den roede derfor langs Kysten et Par Mil mod Vest, og lagde sig saa for Natten til Ankers paa Havet. Næste Dag, den 15., snart efter Midnat gik den under Sejl for en gunstig Sydvestvind. Da Czaren fra Falster saa Galejerne komme, opsatte han at rejse videre til København for at oppebie deres Ankomst. Ved Middagstid naaede de Øen, og Czaren begav sig da om Bord paa Eskadren.

*) Bacmeister: Beyträge zur Geschichte Peters des Grossen 2. B. S. 28 ff.

Kun med en Del Møje og Besvær fik man Galejerne gennem Guldborgsund ind til Nykøbing, og de største maatte man endda i Forvejen udlade, alt, efter Meddelelserne i Czarens Dagbog, fordi Farvandet var grundt, og der var skjulte Klipper.*) Ved Ankomsten til Nykøbing, fortæller han, blev de russiske Soldater modtagne med stor Glæde af Indbyggerne, der frivilligt og gratis gav dem Frugt og kaldte dem „vore Beskyttere".**)

IV

Saa vidt Dagbogen. Om Peter den stores Ophold paa Falster haves der paa Dansk en fortræffelig Skildring af den senere Apoteker i Nykøbing, Claus Seidelin.***)

Seidelin var født den 26. Januar 1702 og altsaa den Gang 14½ Aar gammel. Under en dygtig Privatlærers Undervisning var han kommen saa vidt i Latinen, at Faderen holdt det for tilstrækkeligt for ham og satte ham i sit eget Apotek, for at han der skulde lære de første Grunde af Apotekerkunsten. Sine Erindringer nedskrev han først sent, da han gik i sit 79. Aar, men der er ingen Tvivl om, at alt, hvad han beretter om Czarens Ophold, i Hovedsagen er rigtigt nok. Saa enestaaende Begivenheden var, saa har dens Enkeltheder brændt sig fast i Barnesindet; dertil var Seidelin i Besiddelse af baade Evne til og Interesse for at iagttage,

*) Skjulte Klipper eller Skær findes der jo ikke i Guldborgsund, men derimod er der mellem Kalvø og Hasselø mange og store Sten, som vel kan hindre Sejladsen, navnlig naar man, som det vel maa antages om Russerne, ikke har nogen med, der er kendt med Farvandet. Desuden er Løbet kun smalt og har sikkert, inden det for c. 40 Aar siden uddybedes, været vanskeligere at befare end nu til Dags. (Velvillig Meddelelse af Hr. Rektor S. A. Christensen.)

**) Hvad Frugt man har trakteret Russerne med, nævnes ikke. Af moden Træfrugt har man jo i Midten af Juli her i Landet kun Kirsebær, men Russerne var ikke Kostforagtere, og det er slet ikke utænkeligt. at de har ladet ogsaa umodne Æbler og Pærer smage sig godt. Som det let vil ses, er der i Dagbogens Fremstilling af danske Forhold en og anden mindre Unøjagtighed, men i øvrigt er den i høj Grad baade paalidelig og nøjagtig, gennemset, som den er, ikke mindre end seks Gange af Peter den store selv.

***) Offentliggjort i Hist. Tidsk. 3. R. 2. B. S. 269 ff.

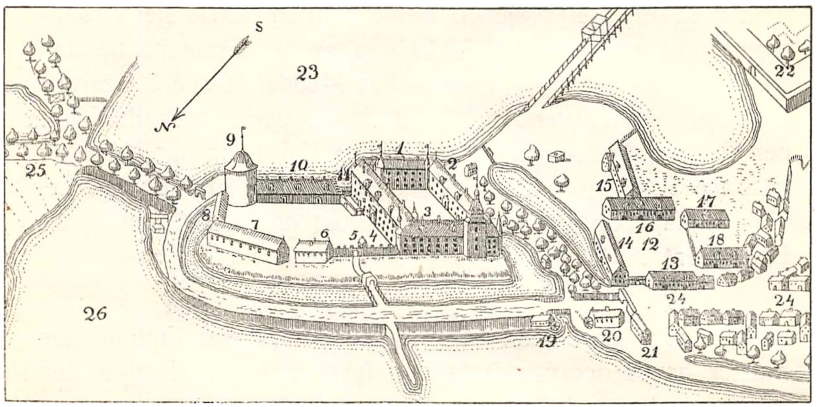

Nykøbing Slot (efter Resen).

1 Slotskirken m. v. — 2 Audienssalen. Køkken m. v. — 3 Adskillige Gemakker; derunder Sukkerbagerset, Vinkælder etc. — 4 Dronningens Gemakker og »Fruen Timmeritz«. — 5 Portnerbolig. — 6 Husfogedbolig. — 7 Provianthus m. m. — 18 Køkkenskriverens Bolig. — 9 Fars Hat, Fangetaarn — 10 Skriverstue m. v. — 11 Vadskehus. — 12 Staldgaarden. — 13 Kornhus m. v. — 14 Hestestald. — 15 Livstalden. — 16 Kuskestald. — 17 Ridehus. — 18 Vognhus. — 19 Vandmølle. — 20 Hestemølle. — 21 Smedje. — 22 Dronningens Have. — 23 Den ferske Sø. — 24 Slotsgade. — 25 Stubbekøbing-Vejen. 26 Guldborg Fjord

og han blev senere en baade belæst og berejst Mand, der ikke alene paa sit Fags Omraade sad inde med sin Tids Viden og Dannelse. Han har, som G. Brandes har sagt om ham, ikke været nogen almindelig Plastersmører*), og selv om han maaske ikke har været nogen meget kritisk Natur, saa har han, hvad der i denne Sammenhæng er det vigtigste, baade kunnet bruge sine Øjne og nøgternt og klart kunnet gengive det sete.**) Seidelin udmaler Ankomsten til

*) G. Brandes: Ludvig Holberg. Et Festskrift. S. 74.

**) Naturligvis er der i de næsten to Menneskealdre, der er forløbet mellem Oplevelsen og Nedskrivningen, foregaaet enkelte Erindringsforskydninger — det vilde være utænkeligt andet —, men bortset derfra maa Seidelins Skildring til Trods for sin Udførlighed, som sagt, anses for paalidelig. Dette er heldigt, da der næsten ganske savnes andre danske Kilder til, hvad der er foregaaet paa Falster under Czarens Ophold. Et Notat i et Par Kirkebøger, det er vistnok omtrent alt. Man kunde vente, at det mærkelige Besøg i ethvert Fald havde sat sig Spor i Regnskaberne, men trods indgaaende Eftersøgninger er det hidtil ikke lykkedes at finde noget saadant for Nykøbing, hvori de høje Gæster omtales, og dog maa der sikkert have

Falster mere dramatisk end Dagbogen. Czaren gik i Land om Natten en halv Mil fra Gedesby og kastede sig sammen med sit Følge straks paa nogle paa Marken løsgaaende Bønderheste, der bar Russerne ind til Landsbyen, saa de kom ind hos Fogeden og Kromanden, „hvilcken tilligemed hands Kone Czaren strax jog ud af deres Seng og spranck med støvlerne paa strax derudi saa varm som dend var, da Fogden siden maatte forsyne de andre saadan som han kunde.“*) Sognefogden var straks klar over, hvad der i Anledning af det høje Besøg skulde gøres. Ufortøvet sendte han et ridende Bud til Nykøbing for at melde Czarens Ankomst, og øjeblikkelig gik man her i Gang med at træffe de nødvendige Anstalter til Modtagelsen. Den nærmeste til at gøre Honnør ved denne Lejlighed maatte være Stiftets højeste Øvrighed, Geheimeraad Henning Ulrich Lützow, siden 1691 Stiftsbefalingsmand over Lolland-Falsters Stift og Amtmand i Nykøbing Amt. Der blev derfor sendt Bud til Lolland efter ham, som rimeligvis i det Øjeblik har opholdt sig paa et af sine lollandske Godser. For en Ordens Skyld medtog man ogsaa Amtmanden over Aalholm, Maribo og Halsted Klosters Amter, Georg Ernst von Reichou, skønt han, som udelukkende knyttet til Lolland, vel egentlig ingen Ting havde at gøre ved denne Lejlighed. I Nykøbing gik Trommen, at Borgerskabet skulde samle sig for at paradere ved Ankomsten, og „Nykøbings honnette Madamer“ maatte op paa Slottet for at tillave et Middagsmaaltid til Czaren.

været gjort Regnskab i alt Fald for Udgifterne ved Catharinas 5 Dages Ophold paa Nykøbing Slot. Maaske kan det senere komme for Dagen. Naar Kilderne til en Skildring af Opholdet paa Falster flyder saa sparsomt, medens der er rigeligt af dem for Opholdet i København, beror det naturligvis dels paa det førstes korte Varighed, dels og især paa, at det kom saa ganske uforberedt og uventet.

*) Den omtalte Sognefoged og Kromand maa være den Jens Pedersen Kromand, der kort i Forvejen, Trinitatis Søndag 1716, havde faaet døbt en Datter Maria Lisabet. Han førte vistnok Familienavnet Rask. Hans Kone er sandsynligvis den Anne Else Jens Pedersens, der enkelte Gange nævnes i Kirkebogen som Fadder.

Endelig begav Amtsforvalter Ditlev Teichman samt fhv. Hus- og Ridefoged Caspar Ernst Møller*) sig straks til Gedesby, medtagende alle Byens Kareter, Vogne og Heste for at være Czaren og hans Følge til Tjeneste med dem. Opad Formiddagen Kl. 11 ankom han, baaren mellem to af sine egne Heste i en Slags let aaben Bærestol, hvad der formodentlig paa Datidens oftest rædselsfulde Veje har afgivet en nok saa bekvem Befordring som at køre. Peter led ikke Omstændelighed, og han hadede Ceremonier. Han vilde spise i et Værtshus**) og ikke paa Slottet, og da han traf sin Kok paa Slotstrappen, lod han sin Misfornøjelse gaa ud over ham og gav ham et Livfuld Hug.***) I hvert Fald vilde han være fri for Paahæng til sit Maaltid, og da han endelig tog imod det, som det bødes ham, maatte de to Amtmænd blive udenfor. Han var ikke længe om at spise og begav sig derefter straks med Følget ned ved Hofsmedjen (ved Enden af Slotsgade), hvor en Sejlbaad, tilhørende to Brødre Wendt, laa færdig. Undervejs fik en og anden, der forekom ham for nærgaaende, hans Stok at smage. Da han ikke kunde komme tørskoet om Bord, maatte den ene af Brødrene bære ham ud til Baaden, hvad der, ikke egentlig fyrsteligt, lønnedes med 8 Skilling i Drikkepenge. Ved Færgebroen steg han i Land for at orientere sig og sejlede derefter ud ad Hasseløgab og videre, indtil han naaede Galejerne, der ankom til Nykøbing Kl. 5—6 om Eftermiddagen.****) Efter Landgangen indbødes han atter til at spise paa Slottet, men denne

*) Det er næppe rigtigt, naar Seidelin uden videre betegner C. E. Møller som Hus- og Ridefoged. Han havde været det, men maa omtrent 1710 have overladt sin Svigersøn Jens Gymoes Stillingen. I alt Fald nævnes denne fra dette Aar i Skifteprotokollen som Hus- og Ridefoged.

**) I Rusland bød han, som det ses af Just Juel, stundom sine Gæster ind paa et Vinhus.

***) Muligvis var Kokken den Hans v. Felten, som Juel flere Steder omtaler, og som Peter ellers satte megen Pris paa.

****) Naar Seidelin skriver om Galejerne, „hvilke vare utallige, thi hand førte derpaa een armee med sig paa 36,000 Mand", husker han fejl. Da den russiske Hær i September var samlet i København, har den næppe udgjort meget over 30,000 Mand, og paa sine 45 Galejer med-

Gang lod han sig ikke rokke og traadte i Stedet ind i det nu historiske Hus paa Hjørnet af Langgade og Færgestræde, hvor i et af Værelserne en Trætavle med Indskriften: „Ihre Czarische Maiestät zu Moscovien Peter Alexewitz hat hier

Kejserinde Catharina I af Rusland.
(Efter Stik af Houbraken.)

gespeiset Anno 1716 di 15. Juli. I. R. F.“ endnu den Dag i Dag minder om Husets berømte Gæst. Tavlen er

førte Czaren til Falster kun de tre Garderegimenter, der efter hans egen Opgivelse i Dagbogen (Bacmeister: anf. St. S. 58) tilsammen bestod af 9 Bataillioner. Regner man med Forfatteren i Maaned-skriftet Orion 4. B. S. 177 en Bataillon Fodfolk til 700 Mand, har den samlede Styrke paa Galejerne været ikke 36,000, men omtrent 6300 Mand. Postrytteren nævner 48 Galejer, bemandede med 8000 Mand udvalgt Mandskab.

opsat, formodentlig meget snart efter Begivenheden, af Czarens Vært, Husets Ejer, Postmester Iver Rosenfeldt, hvis Forbogstaver figurerer paa den.*)

Følget maa være blevet bespist rundt omkring hos de mere velhavende Borgere. I hvert Fald havde Seidelins Forældre flere af de russiske Herrer til Gæst, men han selv var sluppen med ind til Rosenfeldts og overværede der

---

*) Om Iver Rosenfeldt har den udmærkede Kender af Lolland-Falsters Personalhistorie Hr. fhv. Kantor Viggo Holm godhedsfuldt meddelt følgende: Iver Rosenfeldt var Søn af Amtsforvalter Hans Asmussen og Bodil Iversdatter, en Datter af den bekendte Raadmand Iver Nielsen. Iver Rosenfeldt maa være født i Nykøbing i Oktober 1668, thi ved sin Død 1729 (Begravelsen fandt Sted den 12. Maj) angives han at være 61 Aar mindre end 5 Maaneder, 2 Uger og 1 Dag gl. Den 7. Juli 1697 tog han Borgerskab som Skipper og Købmand i Nykøbing, den 27. s. M. fik han Bevilling som Herbergerer i Byen. Han var gift med Johanne Cathrine Andersdatter Riis (eller Riise), f. c. 1674, begravet i Nykøbing den 3. Juni 1740, og efter Hr. Holms Formodning en Datter af Raadmand Anders R., Nysted.

Hr. Holm mener, at Iver Rosenfeldt har afløst sin Farbroder Borcher R., der døde 1703, som Postmester. Dette skal ikke modsiges, men Spørgsmaalet er, hvad der skal forstaas ved Postmester. I hvert Fald siden Frdg. 24. December 1624 gik der Post fra København over Nykøbing til Nakskov. Af Frdg. 30. November 1653 ses, at den gik over Nykøbing, Aalholm, Rødby, Nakskov, Maribo, Sakskøbing og igen tilbage over Nykøbing til København. Den gik en Gang om Ugen, og ifølge Frdg. 25. Decbr. 1694 skulde Brevene leveres hver Lørdag paa Posthuset i København. I sidstnævnte Frdg. betegnes den udtrykkelig som „den agende Post" i Modsætning til „den ridende". Den sidste var en Statsinstitution, hvis Embedsmand, ogsaa Postmesteren, havde kgl. Bestalling. „De agende Poster" var vel autoriseredc af Postbestyrelsen, der havde et vist Tilsyn med dem, men de var overladte til Privatpersoner, der havde Driften i Forpagtning, antageligvis hver for sin bestemte Strækning. Iver Rosenfeldt kan have været en saadan Postforpagter, men rimeligere er det vist, at han var en af de forordnede Værter, hos hvem „de agende Poster" skulde tage ind, og at dette har skaffet ham Navnet „Postmester". Først 1772 overtoges „de agende Poster" helt og holdent af Postvæsenet. Fr. Olsen: Postvæsenet i Danmark 1711—1808 S. 48 f., 109 f., 256. Endnu ses i Husets Forstue ved Siden af Døren en lille Luge, gennem hvilken Brevene skal være blevet udleverede.

Peters tarvelige Maaltid (Rug- og Hvedebrød, Smør, hollandsk Ost, Godtøl, Brændevin og Vin). Af Drikkevarerne følte Czaren, der var en saa ivrig Dyrker af den russiske Bacchus „Iwaschka Chmelnizky" (af Chmelj: Rusen), sig især tiltalt af den gode Danziger Pryssing. Seidelin morede sig over, at naar Peter havde smurt sig et Stykke Brød, slikkede han altid Smørret rent af Kniven.

Ogsaa største Delen af Mandskabet kom i Land og fyldte snart alle Gaderne i den lille By, som de i en Haandevending udspiste. Om Aftenen gik alle om Bord, og næste Morgen tilberedte Soldaterne sig et Maaltid paa Strandbredden. Det bestod til Borgernes Forundring af Nælder, Skarntyder og andre Grønsager, som de hakkede og kogte i deres Feltkedler sammen med en salt Sild i hver Kedel.

Snart efter gik hele Galejflaaden under Sejl for en Sydvestvind. Kl. 1 var den udfor Vordingborg, Kl. 3 fik den Møen i Sigte, hvor Russerne overnattede. Sikkert til megen Beroligelse for Peter fik han her af en dansk Skipper at vide, at der ingen svenske Skibe var i Farvandet, og at de Danske krydsede mellem Stevns Klint og Møen*). Den 17. tidlig om Morgenen hejstes der atter Sejl, og Kl. 4 naaedes København. Da Frederik IV erfarede sin høje Gæsts Ankomst, sejlede han ham i Møde. Ved „Prøvestenen" gik han med sit Følge om Bord i Czarens Galej, „hvor da disse høje Potentater særdeles kærligen hilsede og omfavnede hinanden" **). Herefter førte Kongen Czaren, „saa vel som nogle af hans fornemste Ministre og Generaler, igennem det i Parade staaende Borgerskab og stærke Garnison under tre Gange igentagen Salve af alle Kanonerne i hans Residensstad "***).

Som det vil erindres var Catharina fra Warnemünde rejst til Lybeck for ad den Vej at naa København. Da hun

*) Bacmeister: anf. St. S. 32.

**) Postrytteren.

***) Allerede Aftenen før havde i øvrigt Borgerskabet været kaldt under Vaaben og opstillet fra Vesterport til Slottet for at modtage Czaren. Orion Maanedskrift 4. B. S. 169.

fra Rødby, hvor hun gik i Land, ankom til Nykøbing, havde de to Amtmænd indfundet sig paa Færgebroen for at tage imod hende, men de fandt lige saa lidt Naade for hendes som for hendes Gemals Øjne. Efter hvad Seidelin fortæller, bøjede hun sig derimod dybt ud af Kareten, som førte hende til Slottet, for Sognepræsten til Væggerløse, Mag. Ole Lund, der, efter Seidelins Sigende, „som en gammel graahærdet Mand" — han var dog kun 64 Aar — „saa venerabel ud", og som hun nok af den Grund ansaa for Landets Patriark.*) I Modsætning til Peter synes hun at have befundet sig vel paa Nykøbing Slot. Hun blev der hele fem Dage, og Byens Madamer skiftedes til at lave Mad til hende paa Slottet, „som hun fandt Behag udi, saa vel som i, hvad af rare Vine og andet, som kunde tilvejebringes at beværte hende med". Den 23. Juli ankom hun til København og blev modtagen med stor Festlighed. Czaren drog hende i Møde en Mil udenfor Hovedstaden, Kongen, hans Ministre og Generalitetet bød hende velkommen en halv Mil uden-

---

*) Om dette Møde ved vi intet fra Ole Lund selv; derimod har han i sin Kirkebog noteret, at d. 15. Juli ankom Hans Czariske Majestæt Petrus Alexowitz i egen høje Person fra Rostock og til Gedby, „og," skriver han, „fik vi ham at se paa Færgebroen, hvor han stigede i Land; en meget høj og smal Herre med eget sorte Haar med en lidet (!) Kasket paa og var i en blaa Kjortel." Dog tilføjer han, at Czarinden med sit store Følgeskab kom gennem Lolland til Slottet den 20. Juli. Hvad Czarens Paaklædning og Udseende angaar, har ogsaa Seidelin dvælet ved den. „Han saa ud som en Underofficer eller rettere en Bøddel," siger han om ham, hvorefter han gennemgaar hans Dragt, idet han nævner, at han var klædt i en skiden blaa Klædesklædning. En endnu udførligere Skildring af hans Paaklædning under Opholdet i Danmark haves i Orion anf. St. S. 176 f., hvor Catharinas Magnificentse fremhæves i Modsætning til hans Tarvelighed. I Virkeligheden var han — med Overlæg, se J. Juel anf. St. S. 106 — saa ligegyldig for sit Ydre, at det grænsede til Urenlighed, og denne Urenlighed bredte sig til hans Omgivelser. Naar Catharina ikke var om ham og kunde tage sig af ham, fik det vist tit nok gaa, som det kunde, baade med at faa Linnedet vadsket og Haaret kæmmet. Brückner: Peters des Grossen Briefwechsel mit Catharina i Historisches Taschenbuch 5. Folge, 10. Jahrg. S. 195, 213.

for Byen. Om Aftenen var Kongen Czarens Gæst i dennes Bolig i Købmand Vilhelm Edingers Gaard *).

Den paatænkte forenede Landgang i Skaane blev til intet. Af Grunde, som aldrig er blevet helt opklarede, og som det ikke her er Stedet at komme ind paa, vægrede Czaren sig midt i September ved dette Aar at deltage i Planens Udførelse. Midt i Oktober begyndte hans Tropper at forlade Sjælland, men han selv og Catharina blev i København til den 27. Oktober. Tilsyneladende betød dette kun en Udsættelse, ikke en Opgivelse af Planerne. Ogsaa senere forhandledes der om en Genoptagelse af dem, men i Virkeligheden var hermed for alle Tider Tanken om Skaanes Genforening med Danmark skrinlagt.

---

*) Bacmeister: anf. St. S. 334.

Manufakturhandel i Midten af det 18. Aarhundrede.

Af *Viggo Holm.*

Det tør forudsættes som almindelig kendt, hvorledes den danske Regering i det 18. Aarhundrede gjorde nogle højst uheldige Forsøg paa at fremhjælpe Landets Industri ved Tvangsforholdsregler, der ikke kunde andet end at udøve et utaaleligt Tryk paa en fri og naturlig Udvikling af Næringslivet. Det følgende indeholder, hvad jeg for en Aarrække siden var i Stand til at optegne fra Pakker i Laaland-Falsters Stiftamtsarkiv, ordnede under Benævnelsen „Nykjøbingbreve". Det er kun faa og spredte Meddelelser, men dog tilstrækkelige til at afgive Vidnesbyrd om, at man her paa Øerne ikke var henrykt over at skulle være med i denne Statsdrift; ligesom man jo ogsaa faar lidt at vide om Personer og Levesæt.

Skulde en og anden under Læsningen finde, at dette eller hint kender man ogsaa andensteds fra, er der vel Grund til at minde om, at slige Optegnelser just ikke alene skal gaa ud paa at jage efter Kuriositeter eller noget, man ikke kan vise Magen til andensteds fra, det turde ogsaa have sin Betydning at blive sat i Stand til at bestemme, hvorvidt noget kan henføres under det almindelige.

$^{26}/_{2}$ 1753 udgik et kglt. Reskript om at tage Manufakturvarer fra Magasinet i København, men først i Begyndelsen af 1756 omtales, at Magistraten i Nykøbing ifølge Ordre krævede skriftlig Indberetning fra Byens Købmænd om, hvor meget hver enkelt havde forkrevet fra Magasinet, hvor meget han heraf havde modtaget og afhændet, hvad der endnu var

i Behold, og hvor meget de i det kommende Aar havde Brug for. Mere end Halvparten undlod at svare, kun seks handlende, tre af Familien Hincheldej, Kaspar Wandel, Ole Thuesen og Rasmus Martner lod høre fra sig, de afgav omtrent enslydende Meddelelser om, at de endnu havde en Del Varer i Behold, og at de foreløbig ikke kunde binde sig til noget vist, men de vilde rekvirere, hvad der efterhaanden behøvedes.

Næste Aars Indberetning viser en yderlig ringe Stemning for Sagen, og Kritikken begynder at komme til Orde. Saaledes skrev Kasp. Wandel: „ . . . jeg fik ellers min Part af dette kasserede Klæde for nogle Aar siden, hvoraf jeg ikke har kunnet sælge nogen Alen, men meget af det forbrugt [selv]". Der gøres gældende, at de fleste hovedsagelig handler med Korn og grov Vare, og at der kun er liden Efterspørgsel paa Fabrikkernes Varer, som de gentagende forbeholder sig at skrive efter, naar de maatte have det behov.

I de følgende Aar gik det kun trevent, uden at der dog spores øget Pres fra Øvrighedens Side*). Derimod øgedes

*) Muligvis fordi der i denne Tid paa anden Maade øvedes Tryk paa Forretningsmændene. 9/2 1759 resolverede nemlig Kongen, at han ønskede at laane Penge af disse i den kommende Junitermin, mod 5 pCt. Borgmester Fr. Green, der altid ufortøvet satte foreliggende Sager i Gang, maatte en Maaned efter indberette til Stiftamtet, at han forgæves havde henvendt sig til ti af Byens Købmænd, han havde gjort sig yderste Flid uden at være saa lykkelig at kunne obtinere det ringeste. De angav, at Pengene stod i deres Forretninger, og at de faa Midler, som nogle af dem havde staaende paa Rente, ikke kunde faas ved Opsigelse, fordi alle publique Fonds, hvor Hjælp kunde ventes, var „begæret" af Hs. Majestæt. Imidlertid maa der næste Aar være indtraadt et Omslag, for Borgmesteren kunde indberette, at han efter megen Møje havde faaet Tilsagn om 1450 Rdl. De forventede 2000 Rdl. kunde han ikke opdrive. Bidragyderne var Jørgen Thuesen (300 Rdl.), Raadmand Edv. Hincheldej, Apoteker Seidelin og Ole Thuesen (hver 200), Kasp. Wandel (150), Hans Henrik Hincheldej, Josef Hænschel, Hans Kaare og Kristian Hincheldej (hver 100).

Paabudet om Ydelse af slige „frivillige Laan" i Forbindelse med Vanskeligheden ved at faa rimelig Kredit hos Varemagasinet var just ikke meget egnet til at opmuntre Købmændene til at træde i Forbindelse med dette.

Misnøjen og Kritikken. Et Par Købmænd ankede 1761 over, at de ikke kunde faa de Varer, som de ønskede, og H. H. Hincheldej, som tre Gange havde skrevet forgæves, tilføjede sluttelig: „ . . . og saa henfalder den Handel af sig selv". Den befriende Følelse, der aabenbart vilde fremkomme, hvis „den Handel" henfaldt, indtraadte dog ikke i den nærmeste Fremtid. $^{10}/_{12}$ 1764 udgik der et nyt kglt. Reskript om Sagen, og da den konstituerede Borgmester Allerup i Januar 1765 havde tilstillet Købmændene den sædvanlige Opfordring til Indberetning, hvori sikkert sidstnævnte Reskript ogsaa var omtalt, enedes man om en Fællesudtalelse, der uden Tvivl affattedes af Kr. Hincheldej, hvis brede Stil og afgjorte Suffisance er let at genkende. Da denne Skrivelse tillige udførlig omtaler en ny Fremtoning paa Handelslivets Omraade, som Købmandsstanden var meget forbitret over, meddeles Forestillingen i sin Helhed, ogsaa med dens pompøse Indledning.

„Saa nødvendig som god Orden i alle Stænder er udi et Land, saa billig, haabe vi, burde al øjensynlig Uorden hæves, og saa pligtig vi burde og kunde herudi opfylde vor allernaadigste Konges Befaling og Vilje til Landets største Flor og Velstand, saa umulig er det os at vide, hvad vi herefter kan behøve af Fabrikvare, da vi beklagelig maa melde, at Aarsagen er denne:

De tyske Folk, hvoraf een næsten i hver her omliggende Købstad løselig opholder sig og tager Borgerskab paa Nürnbergerkram, gør os ikke alene stor Indpas og Skade i vores Handling, men hindrer os tillige udi at vide og erklære, hvad vi af de her i Landet afsættelige Fabrikvarer baade nu og i Fremtiden kan maatte behøve, da vores Afsætning paa samme alene dependerer af deres Forraad og Mangel. Her er ikke andet af Fabrikkens Vare afsættelig end til Bondens Brug: Lærreder, lidt Katun til Huer og Filtbaj etc. Men saadan en fremmed, som oven er meldt, holder Bistand af 3 à 4 Karle, der løber om paa Landet med alle slige af Bonden behøvende Varer under Beskyttelse af sin Nürnbergerkram. Pengene derfor slæbes ud af Landet til Bøhmen eller anden tysk Sted, hvor deres Familie, Arvinger,

rette Hjem og Bopæl er, og hvad de udi saadan utilladelig Handling erhverver sig gaar samme Vej, saa det kommer hverken Kongen eller Landet til nogen Nytte; thi naar en dør, træder den ældste omløbende i hans Sted og kalder sig en Interessent i Handlingen, og naar denne er af Fordel mættet, rejser han hjem og opgiver Handlingen til den tredje og saa fremdeles, hvilket alt endog her paa Stedet for kort Tid siden er eksisteret, at en er død og en anden, hans omløbende Interessent som ugift, til Borger blev antagen. Men da det derefter blev aabenbaret, at denne i Bøhmen var gift, blev hans Borgerskabsbrev hannem nægtet, og derefter rejste han bort og overlod Handlingen til den tredje saakaldte Interessent, som havde været Borger i Maribo og der sit Borgerskab kvitteret, som ligeledes til Borger er antaget under Paaskud at være ugift, hvorom umulig her nogen Vished kan haves, men rimeligst tvivles, helst da de rejser 1 à 2 Gange om Aaret til deres rette Hjem, hvilken Uorden kan ventes at kontinuere, saa længe de har Frihed til at antages til Borgere og hensidde under Paaskud at være ugifte og ingen Familie at indflytte, som er en Umulighed for Magistraten derom at erhverve paalidelige Attester. Saaledes hænger deres Intriger sammen som i en Kæde, at en faar Borgerskab efter en anden stricte imod kgl. allern. udgangne Anordning. Og saalænge saadanne fremmede maa have Privilegium paa den Frihed, som Landets egne ikke tør understaa os at bruge, kan vi umulig forbinde os til noget vist af Fabrikkens Vare. Men vi haaber og beder allerunderdanigst, at disse Folk for Eftertiden ikke nyder den Frihed at vedblive udi vores borgerlige Societet, hvorved den her nuværende Landprang ventelig blev ophævet, da vi derefter haaber at kunne tage noget mere af Fabrikkernes linnede og uldne Varer end hidtil er sket og med mere Vished give til Kende den Forraad, man til næste Aar kan behøve af her afsættelig Kram.

Hvad Silke og andre Fabrikkernes fine Varer angaar, da kan deraf i disse smaa Købstæder aldeles ikke afsættes; thi enhver i Købstad som paa Landet, der slige Varer er behøvende, ikke alene lader samme købe i København, men

endog lader det forfærdige i Klæder sammesteds indtil det mindste Brug efter de foranderlige og nye Moder.

Alt dette allerunderdanigst anførte er en bevislig Sandhed som alene hidindtil har fraholdt os at vide, hvad vi fra Fabrikkerne har kunnet behøve. Imidlertid i allerund. Forhaabning saadan Uorden allern. foranstaltes forekommet, forbinder vi os efter enhvers Handlings Beskaffenhed at rekvirere som følger . . . .“

Herefter anføres en mindre betydelig Del, som Kr. Hincheldej og Broderen Hans Bergishagen Hincheldej mener at kunne afsætte; Toxværd og Wandel begærede meget lidt, de øvrige intet.

Denne og lignende Forestillinger huede aabenbart ikke Stiftamtmanden, den fornemme Embedsherre, Grev Fr. Raben. Han skrev $^{11}/_{6}$ 1765 om disse Erklæringer, at de dels var utilstrækkelige og utydelige, dels for en stor Del gelejdede med adskillige unyttige Ræsonnements. Han vilde ikke have mere af den Slags, Borgmesteren maatte fremtidig forhandle med Købmændene og indberette Resultatet. De handlendes egne Erklæringer vorder ikke oftere imodtagne, d. v. s., at disse Erindringer maatte ikke stiles eller sendes *direkte* til Stiftamtet, hvortil de dog senere kom som *Vedlæg* til Borgmestrenes eller Byfogdernes Betænkninger.

Ikke desto mindre foreligger der blandt Stiftsamtsbrevene en særskilt Betænkning af $^{29}/_{6}$ 65 fra Kr. Hincheldej, hvori han paa ny anker over, at han ikke fik de Varesorter, han havde udbedt sig fra det kgl. Magasin, hvorfor han personlig maatte rejse til København for der paa en eller anden Fabrik at faa de Varer, han trængte til. Ligeledes foreligger Fremstillinger fra flere andre af Købmændene, hvori de kræver en saare naturlig Ret til selv at udsøge de Ting, de maatte have Brug for, at det ikke skulde gaa som for nogle Aar siden, da Fabrikvarer med Blystemplet „kendt udygtig“ sendtes hertil. Disse Varer blev af Magistraten uden videre uddelt til de handlende, som dels selv maatte forbruge dem, dels sælge dem med stort Tab. Dette bevirkede endvidere, at de Kunder, som behøvede Fabrikkens Varer til „Købsted Klæder“, enten selv købte eller lod købe slige Varer hos

Kræmmerne i København, der, som man mente, udsøgte det bedste, ja endog betingede sig slige Varer under Tilvirkningen. Selv om der her sigtedes til det Tilfælde, som Kasp. Wandel havde paatalt 1757, kan man ikke undres over, at de handlende i Nykøbing kunde ønske at ligestilles med Kræmmerne i København og have samme Frihed som andre Folk til at købe enten paa Fabrikken eller hos Forretningsfolk i København.

Som Følge af Stiftamtmandens Skrivelse af $^{11}/_{6}$ 1765 fremkom der fra Magistraten i samtlige Købstæder en i Enkeltheder gaaende Fortegnelse over, hvad man mente at kunne afsætte:

Nakskov, som dengang endnu havde en Magistrat bestaaende af 4 Medlemmer, Borgmester og Raadmænd, havde forholdsvis faa handlende, der solgte Fabrikvarer. Hovedmanden var *Mattias Jokum Dethmer,* dernæst *Johan Adam Hentschel,* (Hænschel),*) *Peder Stybe, Frederik Felthuus* samt Jøderne *Bendix & Josef Hertz. Hænschel* havde sidste Aar handlet paa Magasinet for 500 Rdr., og dette Forraad ansaa han for umuligt at kunne afsætte i eet Aar. Fra Jøderne foreligger ingen Opgivelse. *Stybe* og *Felthuus* mente at kunne afsætte Halvdelen af, hvad *Dethmer* opgav. Dennes Opgivelse var følgende: 200 Al. Baj, 2 Stkr. ordinært Bønderklæde, 20 Al. hvidt Multum, 20 Al. rødt do., 20 Al. Olmerdug, 1 Stk. Bommesi, 2 Stkr. Dvelg, 2 Stkr. Katuner og 2 Stkr. Tville, 4 Stkr. blaat eller lybsk Lærred, 100 Al. Katun, 10 Alen Svanebaj, 1 Stk. Rask, 10 Stkr. Florettes Baand, og 10 Stkr. Barattes do., 20 Stkr. Bændler, 6 Stkr. linnede Baand, 1 Stk. sort Emens (?)**), 20 Al. trykket Sirts, 1 Stk. isprængt do., 1 Stk. stribet Flonel m. m. Af de almindelige Varer til Bondebrug havde han taget for 1000 Rdl. Dethmer søgte om at blive Kommissionær for Forhandling af fine Varer som Silke, Fløjl osv. til Proprietærer, Præster,

*) En af de indvandrede Tyskere, der havde bosat sig i Nakskov som Galanterihandler, Broder til Josef H., der drev samme Forretning i Nykøbing, agtværdige Folk.

**) o: formodentlig *Ems,* en Slags glatvævet uldent Tøj; brugtes meget til Benklæder.

Embedsmænd og Forvaltere, men udbad sig i saa Fald 5 pCt. af Fabrikken, thi naar disse Kunder kan faa Varer af den Art lige saa billigt i Magasinet som Købmændene, tager de til København for at købe.

Nykøbing. Her var *Kr. Hincheldejs* langt overvejende den største Forretning. Han opgav at have Brug for 24 à 30 Al. mørkegrønt Klæde à 12 og 14 Mk., 20 à 24 Al. sort do. à 11—12 Mk., 20 Al. mørkt Couleur de lou*) Klæde à 6 Mk., 20 à 24 Al. rødt Klæde til 5 Mk. og 20—24 Al. af samme Farve til 3 à 3½ Mk.; rødt, blaat og grønt Filtbaj, 1 Stk. af hvert à 28 Sk.**); 1 Stk. rødt og 1 Stk. hvidt Multum, 1 Stk. Olmerdug, 1 Stk. Ems, 1 Stk. mørkegrønt Chalons, 1 Stk. sort do.; 1 Stk. sort, 1 Stk. grønt og 1 Stk. Couleur de lou Rask; 6 à 8 Stkr. blaafarvede Lærreder, 6 à 8 Stkr. Tville af alle Kulører, 4 Stkr. Dvelg, 4 Stkr. Forlærred, nogle Stkr. Katun samt Smaakram, der „ventelig" bestaar i Baand, Bændler o. desl. Broderen *Hs. Bergishagen H.* opgav rødt, grønt og blaat Filtbaj, ½ Stk. af hvert; 6 à 8 Stkr. ordinært blaafarvet Bønderlærred, 1 à 2 Stkr. ord. Katun til Bondebrug, 12 à 16 Al. rødt Bondeklæde à 5 Mk. og 12 Al. do. à 3 Mk. *Toxværd:* rødt og grønt Filtbaj à 28 Sk., ½ Stk. af hvert, 2 Stkr. blaat og 1 Stk. sort do. *Wandel:* rødt og grønt Filtbaj, ½ Stk. af hvert af *Wittrocks* Fabrikker, 2 Stkr. blaafarvet Bønderlærred, nogle Baand og Bændler, hidtil købt hos *Thomsen & Clüver* i København. *Ns. Jensen:* rødt og grønt Filtbaj, ½ Stk. af hvert.

Stubbekøbing: Byfoged *Scheels* Indberetning var ikke fri for, hvad Stiftamtmanden vilde kalde „Raisonnements". Han skrev: „ . . . imidlertid i underdanigst Følge Deres Højvelbaarenheds naadige Befaling af 11. hujus formenes, at naar det endelig saa skal være, skønnes at denne By kunde ansættes for følgende": blaat, grønt og rødt Baj, 1 Stk. af hvert; 3 Stkr. rødt, blaat og grønt Kirsej; rødt, blaat

*) de loup ?

**) Filtbaj brugtes meget af de falsterske Bønder, men de vilde kun give 2 Mark for Alen deraf i Butikken; kunde de ikke faa det for denne Pris, hjalp de sig med Vadmel.

og sort Middelklæde, 30 Alen af hvert „af Fabrikkens Vare, hvortil hvis Afsættelse jeg aldeles ingen Grund ved". Han havde i sin Tid godtgjort, som en uomstødelig Sandhed, at saa længe Fabrikvarernes Pris og Bonitet stod i saa stort Misforhold til, hvad der faas andetsteds fra, maatte det siges at være umuligt at hindre Indførsel af Kontrabande-Vare. Danmark bestaar af Øer, saa Smugling let kan foregaa. Denne Tvang kunde kun volde Byrde og Udgift, da Købstæderne kun kunde debitere Varerne med Forlis eller have dem liggende, til de blev fordærvede.

Nysted. Byfoged *Aagaard* fandt Stiftamtmandens Ordre af 11. hujus „til dels dunkel for mig at begribe". Nysted ligger i en Krog, og Folk, som vil have Fabrikvarer, tager til Maribo, der ligger midt i Landet, ellers til Rødby og Saxkøbing, og kan de ikke faa der efter Tykke, tager de til Nykøbing, „hvor der kan bekommes, som forlanges". Han mente dog, at der maatte kunne afsættes allermindst 4 Stkr. Klæde af forskellig Farve, 4 Stkr. Rask, 5 Stkr. Baj, 2 Stkr. Svanebaj, 2 Stkr. Olmerdug, 4 Stkr. Forbaj, 2 Stkr. Flonel, 2 Stkr. Kameloter, 6 Dusin uldne Huer, 4 Stkr. blaat Lærred og 4 Stkr. stribet og trykt Lærred, 100 Stkr. adskillige Barattes Baand og 10 Stkr. Katun.

Det synes næsten, som om Byfogden her har disponeret paa egen Haand, i alt Fald viser Opgivelserne fra efterfølgende tre Byer, at disse næppe var bedre forsynede end Nysted eller turde gøre Regning paa en Afsætning, der *allermindst* var større end Nysteds.

Maribo. Byfogden her hed ogsaa *Aagaard,* og han var oven i Købet tillige Byfoged i Rødby. Han opgav, at der i Maribo ikke var stor Afsætning paa Fabrikvarer fra det kgl. Magasin. Kun to Købmænd, *Møller* og *Zobel,* handlede dermed, alle de andre Købmænd handlede kun med grov Vare og Korn. Naar Præster og Købmænd (?) skulde have en mere betydelig Forsyning af Klædevarer, lod de det komme fra København; Avlsmænd og Bønder forarbejdede selv, hvad de behøvede.

Rødby. Der nævnes 5 Købmænd, der kun kunde afsætte lidt til Avlsmænd og Haandværkere. Man antog, at

der aarlig kunde afsættes 1 Stykke Filtbaj og 1 Stykke Katun.

Saxkøbing. Byfoged *Møller* indsendte de handlendes Originalopgivelser for Januar Maaned og fremsatte Formodning om, at der næppe i Aarets Løb kunde afsættes mere end det dobbelte heraf. Hvis der skulde sendes Klæde, maatte dette være af blaa, rød eller grøn Farve, passende til Bønder og Haandværkssvende. Købmand *Junior* vilde have Brug for rødt, blaat og grønt Filtbaj, ½ Stk. af hvert, 5/2 Stkr. Katun af forskellig Farve, 2 Stkr. stribet Lærred, 1 Dusin fine, valkede Huer, 1 Dusin grove do. samt 20 Stkr. Barattes Baand. Et lignende Kvantum opgaves af Købmændene *Olufsen, Blich* og *Toft.*

Det er ikke uden Interesse saaledes at blive sat i Stand til at vandre fra By til By og se, hvad der er paa de enkelte Forretningsmænds Hylder efter Modtagelsen af disse Varer. Hvis imidlertid en af Datidens Købmænd skulde vise os sit Lager, vilde han næppe undlade at gøre opmærksom paa, hvor meget han fra foregaaende Aar havde liggende af disse Fabrikvarer, og som han ikke vidste sine levende Raad til at blive af med. Han vilde vel ogsaa gøre os opmærksom paa, at han var nødt til at forsyne sig lidt andenstedsfra for at tilfredsstille Kunderne, saa man kan ikke drage nogen umiddelbar Slutning fra disse Opgivelser, om man end unægtelig faar Indtrykket af, at Forholdene gennemgaaende har været meget smaa.

Regeringen kan næppe fritages for Beskyldningen for under denne Sag at have optraadt som Projektmager, der bl. a. kendetegnes ved en ubesindig Fremgangsmaade. Det var saaledes mindre vel overvejet at stille Spørgsmaal til Købmændene om, hvor meget de kunde sælge i det kommende Aar i Stedet for at spørge om, hvorledes Afsætningen havde været i Aaret, der svandt. Købmændene, hvem det var forbudt at bruge „Ræsonnements", kunde paa det fremsatte Spørgsmaal i al sin Bogstavelighed med en vis Ret kun gentage deres stadige Omkvæd: „Det er os umuligt at sige!"

Dette synes ogsaa Borgmester Allerup at have haft Øje

for, naar han i Skrivelse til Stiftamtmanden $^{29}/_{6}$ 1765 henleder dennes Opmærksomhed paa, at Kommercekollegiet kunde faa den bedste Oplysning hos Byens Tolder, hvorefter man kunde danne sig et Skøn og gøre Overslag. Selv havde Allerup „aldrig befattet sig med Negotien", hvorfor han til Tider maatte kalde Købmændene op paa Raadstuen og høre deres Udtalelser. Endvidere henledte han Opmærksomheden paa det formaalstjenlige i at udnævne en Kommissionær i Byen med Eneret til Oplag og Forhandling af Fabrikvarerne.

Denne sidste Tanke var i øvrigt fremsat af og til fra forskellige Sider, men Stiftamtmanden vilde dog, som det synes, have denne Udvej i Reserve og foreløbig benytte den som Trusel. Delvis havde jo Købmand *Dethmer* i Nakskov for sit Vedkommende slaaet derpaa med Hensyn til de finere Varer, men en mere utilsløret Plan i den Retning fremsattes næste Aar for Stiftamtet fra *Ludvig Toxværd**) i Nykøbing, en foretagsom, energisk ung Købmand, der i det mindste ubestridelig har den Fortjeneste uforfærdet at turde træde op mod Hincheldejernes Herskesyge; Raadmanden *Edv. Hincheldej* havde da ogsaa et Par Aar før i en anden Sag omtalt T. som „en ung, kaad Person".

Regeringen havde i de Dage søgt at bringe Sagen et godt Skridt frem ved rent ud at paaligne hver Landsdel, Købstad og Forretningsdrivende et vist Beløb, som der skulde tages Varer for. Laaland-Falster skulde i det hele bruge for 13000 Rdl., Nykøbings Forbrug sattes til 3100 Rdl. *Toxværd* blev snart klar over Forholdet, og $^{17}/_{4}$ 1766 tilbød han Stiftamtet at afsætte Varer fra det kgl. Magasin for de 3100, naar Eneforhandlingen og andre Indrømmelser maatte blive ham tilstaaede. Han paastod, at Grunden til, at det hidtil var gaaet

*) Han kaldes almindelig ved Fornavn *Ludvig*, der dog formentlig maa betyde Ludvig*sen* (Faderen var Kapellan Ludvig Hansen T. i Aarhus.) Lignende Tilfælde forekommer oftere. Hans Fornavn var *Henrik Kristian*. Selv underskrev han sig 1766 „H. C. Toxverdt", og hans to Brødre kaldteham i et Brev 1769 „Henrik Christian Toxverd, Køb- og Handelsmand i Nykøbing. Han blev senere Ejer af Boderupgaard med Ludvigslund paa Falster, hvor han døde 1810.

saa trangt med denne Sag, som enhver Patriot, der vil bidrage til Fabrikkernes „Florisance", bør ønske fremmet, var at søge i den megen Fordom og det uheldige i, at der var saa mange, der handlede med disse Varer paa et saa lille Sted, hvor Priserne skruedes op for Bonden osv. Der havdes et nærliggende Eksempel i Eneforhandlingen af Tobak, som han i sin Tid havde paataget sig og ikke haft anden Skade af end sine Kollegers „overflødige Forfølgelse". For at denne ej skulde ramme ham paa ny, bad han om, at Eneretten maatte gives ham, ikke som noget han havde ansøgt om, men som noget, der „stricte" blev ham paalagt.

Det diplomatiske Træk i Slutningen af hans Skrivelse var just ikke meget fint, han forsømte da heller ikke at vifte med Stikordet *Patriot,* ligesom han fandt, at det klædte godt at ytre lidt Omhu for Bonden paa en Tid, da der var begyndt at vaagne en varm Medfølelse for den nedtrykte Bondestand.

Toxværd naaede dog ikke sin Hensigt, men helt uden Virkning har hans Skrivelse næppe været, for Stiftamtmanden havde nu Vished for, at der var Udvej aaben, hvis Købmændene vilde slaa ind paa en samlet Modstand. Det ligger saa nær at formode, at *Raben* virkelig har haft *Toxværds* Tilbud for Øje, da han $^{6}/_{5}$, altsaa kort efter at dette forelaa, skrev til Borgmesteren, at Købmændenes Erklæringer om, at der ikke var Afsætning paa de Varer, Fabrikkerne leverede, ikke kunde tages gyldig. Vilde Købmændene aflægge al Handel med Uld- og Silkevarer, skulde der vel nok være en at finde, som kunde overtage det hele. Af de handlendes Uvillighed kunde kun flyde, at der i Købstæderne ansattes Kommissionærer, og ingen fik da Lov til at sælge andet, end hvad de modtog af disse; altsaa samme Ordning, som for Tobakkens Vedkommende.

Nu var Kniven sat paa Struben. Købmændene forstod, at Valget stod mellem Toxværd med et nyt Privilegium eller Eftergivenhed. Saa heller vælge det sidste! Følgende Fordeling blev $^{9}/_{5}$ forelagt: *H. B. Hincheldej* for 400 Rdl., *Kr. Hincheldej* 600, *Antoni Thame* og *Toxværd* hver 400, *Ole Thuesen*, Raadmand *Edv. Hincheldej*, *Kasp. Wandel* og

Niels Jensen hver 300 og *Karl Husher* 100 Rdl. Da imidlertid Ns. Jensen rent opgav Ævred og frasagde sig al Handel med Alenmaal, fordeltes hans Part paa de øvrige, som lovede at prøve det et Aar, naar de kunde faa Rentefrihed i den Tid.

Herpaa svarede Stiftamtet $^{20}/_{6}$, at „det er vel", at Købmændene havde bekvemmet sig til at modtage Varer for den bestemte Sum 3100 Rdl. Men Købmand *Ns. Jensens* Beslutning om at holde op med at handle med Alenmaal kunde ikke godkendes, saa længe han overhovedet drev Handel. Stiftamtmanden kunde hverken „accommodere" eller ikke accommodere Ns. J. deri, denne maatte selv paa behørige Steder faa den Sag ordnet. Heller ikke kunde Stiftamtmanden træffe Bestemmelse om, hvad Købmændene dristede sig til at paastaa, at de kun vilde modtage Varer for et Aar, og at de maatte have et Aars Kredit uden Rente. De maatte som lydige Undersaatter finde sig i, hvad hs. kgl. Maj. fandt for godt.

Denne Skrivelse synes at have nedslaaet Humøret hos de Nykøbing Købmænd. Der afgaves Betænkninger i den følgende September Maaned, der udviser, at man egentlig gennemgaaende nu var stemt for Beskikkelsen af en Oplagskommissionær ligesom for Tobakkens Vedkommende (i. H. t. kgl. Befaling $^{28}/_{10}$ 58). Sammenholdet syntes at være bristet, idet nogle tilbød at tage deres Part, naar det bare maatte bero med Betalingen, til Aaret var omme, og det usolgte kunde tilbagesendes.

Kun *Ns. Jensen* var standhaftig. I sin Erklæring $^{22}/_{9}$ skrev han, at nu havde han naaet de 65 Aar, og alle sine Dage havde han handlet med grov Vare og Korn, hovedsagelig fra Herregaardene paa Laaland, hvor han fik Kredit. I sine krafrige Aar havde han selv sejlet med sin Skude for at afsætte Kornet. Og under alt dette havde han ikke haft Lejlighed til at sætte sig ind i Handelen med det fine Kram. Hidtil havde han ladet Skipperne købe, hvad han havde Brug for af lidt Filtbaj, Blaalærred og Baand. Naar han nu ikke længere maatte faa Lov til at handle med det, han forstod sig paa og kunde blive af med, vilde han opgive

„denne Handel", og han tilføjede: „Andet har jeg ikke at sige!"*).

De sidste Breve om denne Sag er alle daterede December 1766. *Kr. Hincheldejs* Erklæring er som sædvanlig bred, men staar langt fra i stilistisk Henseende paa Højde med den, her foran er afgivet Prøve paa. *Toxværd,* der lige saa lidt som nogen anden var bleven Kommissionær, benyttede Lejligheden til at blive af med en Spydighed. Han havde taget Varer for det paalagte Beløb, „og jeg haver ikke dem aleneste i Behold, men og for afvigte Aar, . . . og naar Afsadsen ikke bliver bedre herefter, vil jeg gerne betale 4 pCt. for at blive dem kvit." Da han „begærede noget videre paa det kgl. almindelige Magasin, svaredes der, at de paa den Tid ikke havde noget færdigt". *Karl Husher* efterkom Paabudet om at forskrive Varer for 100 Rdl., men han fik det Svar, at han først maatte skaffe Attest fra Borgmesteren. Attesten sendte han, men af Varer fik han intet, hvad han fandt sig bedst tjent med, „om jeg aldeles kan blive befried".

Kaspar Wandel, der aabnede Kritikken 1757, skal høres til sidst: Han havde endnu ikke solgt 1 Alen af, hvad han var ansat til, ej heller ventede han „Afbræk" derpaa, saa længe det tillodes Omløbere at strejfe om i Landet med Magasinvarer, hvoraf endog i de samme Dage havde været et Par Jøder. Han kunde altsaa ikke vente anden Afgang derpaa „videre end mine Børn**) deraf efterhaanden kan slide, venter altsaa Forraad deraf i 6 à 8 Aar". Han maatte vel gøre, som det daglig skete af omløbende Jøder, tage Bylten paa Ryggen og løbe med den fra et Hus og i et andet, saavel i Købstaden som paa Landet, alt under Paaskud af forevisende Passérseddel paa Fabrikkens Varer, hvorved de mente sig berettigede til saaledes at omløbe. Og da denne Handling vilde falde ham besværlig og mulig ej heller vilde

*) Forunderligt er det at se, hvorledes ogsaa denne jævne og forstandige Mand lejlighedsvis kunde gribes af de franske Mode-Narrestreger. Saaledes skrev han udenpaa Breve til sin Broder, en velhavende Købmand: „A monsieur monsr. Peder Iensen, macant(!) tres renomé à Mariebo",

**) Til nærmere Forklaring tjener, at han havde — 18 Børn!

lykkes, uagtet (!) han svarede aarligen store Skatter og Afgifter, dem saadanne Landstrygere ikke vidste af at sige, desaarsag maatte han kvittere saadan Alenkram og alene blive ved grove Varer, „der dog ej kan bæres paa Ryggen, andre til Præjudice".

Her ophører paa en Gang al Brevveksling om Sagen. Jeg tror i alt Fald, at der næppe i de nævnte Pakker findes flere Breve derom. Kopibøgerne indtil 1771 tier ogsaa derom, og efter denne Tid afbrydes Rækken af disse Bøger i en Aarrække. Der synes saaledes at være indtraadt Stilhed om en Sag, der i nogle Aar havde vakt et livligt Røre, især blandt Købmandsstanden i Nykøbing. Det Haab, som *Hans Henrik Hincheldej* for nogle Aar siden havde udtalt, at Sagen vilde falde hen af sig selv, er omsider gaaet i Opfyldelse, ogsaa af den Grund, at de kongelige Fabrikker, paa et Par Undtagelser nær, aabenbarede en afgjort Mangel paa Levedygtighed. Drømmen om at gennemføre en Statsdrift ved Tvangsforholdsregler ophørte, og saadan vil det vel altid gaa, hvad enten det er den ene eller den anden Haand, der fører Knaldpisken.

Træk af lollandsk Landboliv i Fæstetidens Dage.

Af *P. Petersen.*

Det Areal, der fra Arilds Tid har været regnet som *Grænge Bys Enemærker,* herunder den til Grevskabet Christiansholm hørende Grænge Skov, udgør omkring to Tusinde Tønder Land, grænsende i Øst til Thoreby, hvor Sandbæks Rende til Dels gør Skel, og Fuglsangs Skove, i Nord til Guldborgsund, i Vest til Hjelms, Idalunds og Krungerup Jorder, i Syd gør Flintinge Aa Skellet mod denne By. Det hele har nærmest Form som et Rektangel, hvis Bredde fra Øst til Vest er halvt mod Længden fra Nord til Syd.

I Valdemar Sejrs Jordebog forekommer Byen ikke i Modsætning til de hosliggende Thoreby og Flintinge; det maa vel være saa, at hverken Kongen eller Kronen paa den Tid har haft Ejerret her. Naar Kronen paa et senere Tidspunkt, 26. April 1643, bytter Jordegods paa Lolland med Elsebeth Lunge, Enke efter Palle Rosenkrantz til Krenkerup, og blandt andet faar en Gaard i Grænge med Part i Byens Fællesskov til 27½ Svins Olden og i den Have (nærmest Smaaskov) næst Byen til 6 Svins Olden, saa peger denne Byttehandel paa, at Kronen da har ejet Dele af Byen, idet man paa den Tid ved Magelæg afrundede og samlede Jordegodset.*)

Ved det under Frederik den Fjerde skete Salg af Kronens østlige Gods i Lolland blev Grænge By med dertil

*) I ældgamle Dage lød Grænge Bynavn som Grevinge, stavet: Graffwinge ogsaa Greffuinge, se ældste dsk. Arkivregistraturer. Anno 1478: Fru Margrete Heriksdotter giver Brev, at hun har modtaget i Forlening af Dronning Dorthea 1 Gaard i Greffuinge i Thoreby Sogn for sin og en af sine Sønners Livstid, men skal den derefter til Kronen igen.

hørende Vang og Eng, Skov og Mose som en Enklave henlagt under Aalholm, medens Kronens Jordegods i Thoreby Sogn for øvrigt gik ind under Fuglsangs og Priorskovs Godser.

Aalholm Slot med tilliggende Jordegods købtes i Aaret 1725 af Geheimeraad Johan Otto von Rabens Enke, Fru Emerentia von Levetzou, og 9 Aar derefter 1734 oprettedes heraf Grevskabet Christiansholm, saaledes kaldt efter Geheimeraadindens Sønnesøn, Grev Christian von Raben. Af nævnte løsrevne Beliggenhed er den Tro og Tale opstaaet blandt Menigmand, at Grænge By med Skoven en Gang er vunden i Spil for Aalholm. Dog har denne Snak intet paa sig, man kan andre Steder møde lignende Fortællinger, hvor Tilfældighed eller uoplyste Forhold i en uklar Fortid har føjet en afsondret Gaard, Skov eller By til et fraliggende Jordegods, og er det end saa, at det urigtige i Beretningen, som her, kan paapeges ad historisk Vej, giver Meddeleren dog nødig tabt, men slutter med, at saa sagde de gamle, og saa maa der dog nok være noget i det.

Ved Udskillelsen fra Kronen ligesom gennem den følgende Tid bestod Grænge af 19 Gaarde og nogle Gadehuse, opførte i Langbyformen med Hovedretning fra Øst til Vest, saaledes at de 11 Gaarde laa Syd for Gadelinien, de 8 Nord for samme tillige med Bypladsen (Samlingsstedet, naar Oldermanden med Byhornet stævnede til Møde), 2 Bystjøvler, Smede- og Skolehus, det sidste i alt Fald fra omkring 1700.

Et mig tilhørende gammelt Kort fra 1783 — hvoraf et Brudstykke i Afbildning er vedføjet — viser Byens Beliggenhed umiddelbart Nord for Hovedvejen fra Sundby Færge til Sakskøbing; denne Hovedvej er senere i Aaret 1818 omlagt og delvis flyttet, saaledes at Grænge Mølle, som forhen laa Nord for Landevejen, kom til at ligge Syd for samme, medens Grænge By har faaet en Afstand af omkring et Par Hundrede Meter. Samme Kort viser et mindre Skovstykke Syd for Hanemosen, mellem denne og selve Byen, formentlig den Aar 1643 saakaldte Have næst Byen, ogsaa udnyttet til Oldensvin. Det nu mellem Fuglsangs Skov og Grænge Skov opdyrkede Areal var da skovbevokset ud til Sundet og Hanemosen fuldt skovomsluttet.

Kort fra 1783.

Omkring 1820 tog man ret indgaaende fat paa gennem Udgravning at bortlede det skadelige Vand fra Agre og Enge, og i de samtidige Synsforretninger over Jordegodser her i Stiftet fremhæves atter og atter de velsignelsesrige Virkninger af det sure Vands Afledning.

Ogsaa i Grænge fik man (1818) travlt med at afvande Hanemosen og omliggende Jorder ved at udgrave det Vandløb, der under Navn af „Kanalen" fra Vest til Øst gaar over Byens Jorder og derefter i nordlig Retning fører gennem Fuglsangs Skov ud til Sundet.

Byskoven. I fordums Tid før Udskiftningen havde de Grænge Bønder hver en Skovpart at udnytte, dels til Vedhugst, dels til Oldenhøst. Disse Skovstykker var afrebede lige store til hver Gaards Nødtørft, omkring 20 Tdr. Ld. De førte Benævnelsen Haver, saasom Renderhaven, Skomagerhaven, Skyttehaven, Holtsehaven, Jydehaven osv., alt efter den Gaards Særnavn, hvortil hvert Stykke hørte. Om disse Stykker loddedes ikke, fra gammel Tid tillagt ifulgte hvert Skovstykke Gaarden ogsaa ved Mandsskifte. Det samlede Areal i Bondeskoven var henimod 400 Tdr. Land eller noget over Halvdelen af den nuværende Grænge Skov og udgjorde dennes sydlige Del. Endnu skal kunne paavises den Jordvold med hosliggende Grøft, der tværs igennem Skoven fra Øst til Vest skilte Skovhaverne fra Herskabsskoven, den hvori Bonden intet havde at skøtte.

Hver Mand havde ved Gærdelukke omsluttet sin Skovhave; derhen jog han sine Svin, naar Tid var, og her maatte de saa bjærge Livet bedst muligt. Paa Udfarten til Skoven gik Svinenes Vej forbi Smeden, der blandt sine Embedspligter ogsaa havde den, at indbrænde et Mærke paa Svinene. Af slige Kendingsmærker, Bomærker kaldet, havde selvfølgelig hver Mand sit. Blev Sulekarret (Olden) tomt, hentede man et Svin fra Skovhaven, om der da ellers var noget at hente.

Til Ly og Læ var i hver Skovhave lavet en mindre Indhegning, en Art Skovhytte, af Stolper med Gærdevægge. Taget var af samme Materiale, Stænger tildækkede med Løvgrene og i Efteraaret yderligere tættet med et Lag af det

nedfaldne Løv. Men hænde kunde det, at Vinteren faldt ind med saa streng Frost og Snefald, at en Karl maatte ride til Skovs med en Sækfuld mere Avner end Korn for at holde Livet i Svinene. Dog — døde de ikke — fede blev de næppe af Vinterkosten, men Kniven blev jo da som Regel Dødsengelen, der mødte frem, naar det kneb haardest.

Bymark og Jorddrift. I Fællesskabets Tid dreves Byjorderne i 7 Dele (Marker), der hver især havde Navn enten efter Verdenshjørnerne eller efter andet Stedmærke. Sædskiftet fulgte saadan: 1 Vintersæd, 2 Byg, 3 Ærter, 4 Havre, 5 Kløver, 6 Græs, 7 Brak.

Hver af disse 7 Marker var delt i 19 Dele, saa at hver Gaard ved Lodtagning fik et Stykke i hver af Markerne. Disse Lodder, der kunde være af lidt forskellig Størrelse, efter den af Bylavet ansatte Bonitering, var adskilte ved en Plovfure — Agerrén eller Agerrende —, og det Korn, der voksede i denne Skelfure, var ikke saa lidt eftertragtet. Det tilhørte nemlig den af de to Naboer, der kom først.

Paa et forudgaaet Bystævne fastsattes Dag og Klokkeslet for Mejningens Begyndelse, og saa gjaldt det om Kræfterne. Den fremmerste tog med Hugget Rendekornet ind paa sin Ager, saa var det hans uomtvistelige Ejendom og endda med Ære. Det Rendekorn gav efter Fortællingen mange varme Rygge, aldrig Kiv. Ingen beholdt sit Jordstykke mere end et Sædskifte, medmindre Loddet tilfældig førte det med sig; der lodkastedes nemlig hvert Aar.

I Ærtemarken kunde det begynde med Munden og ende med Næverne. Det er jo saa med de Menneskebørn, at enhver holder paa hvad „sit" er og sommetider ogsaa lidt paa, hvad andres er. Nu skete det ret ofte, medens Ærterne laa paa Skaar til Tørre paa Marken, at en rask Blæst gjorde svarlig Uret mod nogle af Mændene og øste Velsignelse over andre paa de førstes Bekostning ved hist og her at sammenhobe, hvad spredt skulde forblive. Ærtehalm var aldrig let at skille ad, men vanskeligere blev det dog, naar Ærterne hængte ved, og flere mente sig hver især rette Ejermand at være. Men selv om den under den daglige Dont fredsommelige By ude i Ærtemarken kunde blive helt rebelsk, ja

hartad slagfærdig, blev Striden vistnok altid bilagt ved Oldermanden for godt Naboskabs Skyld.

Udskiftning af Jorderne og Udflytning af Gaardene. Opmaalingen af Byjorderne samt Værdsætningen af de forskellige Jordstykker til rettelig Fordeling af Byens Hartkorn optog Tiden 1823—26, og først i 1827 forelaa den færdige Udskiftningsplan, saa der samme Aar kunde tages fat paa Udflytningen af de 7 dertil bestemte Gaarde.

Under denne Opmaalings- og Udskiftningsakt blev de gamle Skovhaver fraskilt Gaardene og sammenlagt med Herskabets øvrige Fredskov, selvfølgelig under fuld Iagttagelse af skyldigt Hensyn til Fæstebreve og Lovsteder, saa at da Frejlev Mænd omkring et kvart Seculum senere ved Dom fik Ejerret til deres Byskov, kunde Grænge Mænd nok ønske at gøre ligesaa, men en Undersøgelse af Forholdet dæmpede fuldstændigt Lysten til Rettergang med Herskabet, der tilmed ved de samtidige Gaardsalg til Fæsterne i Grænge stillede sig saare imødekommende, idet Gennemsnitsprisen paa de henved 80 Tdr. Land store Gaarde var c. 8000 Rdl., hvoraf Halvdelen kunde forblive indestaaende til Rente af 4 % p. A.

Inkorporationen af Bondeskoven udviskede ikke de fornævnte Navne paa Skovhaverne; de kendes endnu blandt Menigmand og blev gennem mange Aar benyttede som Vejledning for Auktionspladserne i Skoven.

Som Vederlag for Skovhaverne gik Herskabet til at udlægge som Byjord til Afdrift og Agerbrug det Skovstykke, der, som foran omtalt, var beliggende mellem Grænge Skov og Fuglsangs Skov fra Kanalen i Syd til Guldborgsund i Nord, og som i Flademaal var af henved samme Størrelse som Skovhaverne. Herved øgedes Byjorden ret betydeligt, idet herhen udflyttedes de 4 Gaarde, der senere gik under Navnet Skovbyen; hvortil der altsaa i lange Tider var mere end Brændsel nok paa de efterhaandeu ryddede Skovstykker. Samtidig blev Hanemosen, der til Dels var bevokset med Surskov — en paa sid og sur Jordbund værende Trævækst særlig af Æl, Hassel, Tjørn og Enebær — udskiftet til 12 af Byens andre Gaarde, og for at de 3 Gaarde, som ikke fik Part i Hanemosen, ikke skulde savne Brændsel, blev der

tillagt disse hver især en 4 Tdr. Land stor Skovlod i Skovbyen, alt sammen en priselig Omsorg af Herskabet til Byens og Bøndernes Konservation.

Foruden Skovbyens 4 Gaarde udflyttedes 3 andre, nemlig 2 i Vest ud mod Krungerup og 1 i Øst ud mod Thoreby.

I et alvorsfuldt Bystævne foregik Lodtrækningen og altsaa Afgørelsen af, hvem der skulde være Udflytter. Jammer og Taarer sluttede Mødet; det ansaas for en sand Ulykke at skulle forlade det Bosted, der gennem Slægtled havde givet Ly og Føde for Far og Farfar, ja i nogle Gaarde længere endda. Havde Kaarene været trange nok, det gjorde dog ondt derinde at skulle sige Farvel til den Plads i Gaard og Have, hvor man var født og opvokset. Klagen og Mismodet stilnede ikke af før efter Aar og Dag. Det nye og ukendte, som man blev tvungen ind i, fyldte Sindene med Ængstelse for det fremtidige Udkomme. Den Gang hed det: „hjælp Dig selv, hvis Du ikke vil paa Sognet", og det vilde man grumme nødig.

Heller ikke kunde det være lysteligt at hensættes til at bjærge Livet paa de Udmarker, hvor Krat, Sten og Sumpe for en væsentlig Del dækkede Jorden. Dog det gik jo, var end de første Aar strenge nok, og Forholdene bedredes i jævne Skridt, alt som Aarene led. Ogsaa var der Hjælpsomhed og godt Naboskab blandt de Grænge Folk. Under Klynk og Klage brød man de gamle Gaarde af for ved de tilbageblevne Bymænds Hjælp at faa det brugbare læsset paa Vogne og udkørt til de afstukne nye Gaardspladse.

Denne Hjælp ved Flytningen var vedtagen i Bylavet, et Udslag af sand Medfølelse for de udvandrende, sikkert ogsaa med en Tak i Hjertet til Forsynet, der ved Lodtrækningen styrede det saa, at man kunde forblive i den gamle Rede. Et andet smukt lille Træk fra de Dage fortjener at mindes. Da der mellem de 7, der trak sig til at skulle flytte ud, var en Enke fra Rendergaarden, fik hun Lov til at vælge forlods mellem de 7 Udflytteravlinger. Hun valgte da den næstnordligste i Skovbyen og afstod den straks efter Udflytningen med Herskabets Tilladelse og mod Indfæstning til sin Søn

Jørgen Render. Mellem de øvrige 6 Udflyttere lodkastedes derefter om den nye Boplads.

Det Hovarbejde, der for Fortidens Fæstere ofte var en ret følelig Ulempe, har saavidt vides aldrig tynget Grænge By. Den store Afstand fra Hovedgaarden var vel Aarsag hertil, og med et billigt Vederlag i Korn og Penge var man ulige heldigere stillet og godt tilfreds.

Bysmeden. En Bysmed var der i Grænge som i andre større Landsbyer, og ham maa jeg have med i nærværende lille Fortidsbillede. Han var i Datidens Tale en Embedsmand og endda en af de vigtigste, en af dem, man mindst kunde undvære; thi Ridefoged og Ladefoged var ikke nær saa nødvendige efter Bondens Mening. Bysmeden indtog Landet over en ret anset Stilling, han kom ofte med i Bøndernes Gildeshuse, og han var, hvad man kalder „regnendes".

Der bestod overalt et Kontraktforhold mellem Smeden og Bønderne, hvori de gensidige Pligter og Rettigheder en Gang var optegnede af en „Skriftklog". Nogle Steder, men dog sikkert langt de færreste, var Forholdet ordnet ved mundtlig Aftale. Ikke heller saa i Grænge; her var man inde paa Skrivekunstens Betydning, og Smedens Brev paa Hus og Vænge samt om hvad han i øvrigt skulde nyde, item hvad han derfor skulde yde til Byens Tarv og Bedste, gemtes hos Oldermanden. Dokumentets Ordlyd kendes ikke nu; troligst er det, at Smeden ingen Genpart havde, men i brydsomme Tilfælde, som dog sjældent indtraf, opklaredes Spørgsmaalet hos Oldermanden eller paa Bystævnet, der jo i mangt et Tvistmaal gjaldt som en Art Højesteret, hvor ud over man saare nødig skred til Appel. Tinglæst var Papiret ikke, og formentlig er det gaaet op i de Luer, der ved Mordbrænderhaand i Aaret 1889 afsved to af Byens Gaarde, hvoraf den ene netop var Oldermandens. Ved samme Lejlighed smeltede Byhornet, et gammelt Kobberhorn; det var just ikke med Runer indgravet, men med Snirkler, Bonavne og mulig Aarstal, hvis Enkeltheder nu ikke erindres.

Som faste Indkomster oppebar Smeden Bolig med Have, Smedjens Brug og Nytten af det hosliggende, c. 1½ Td. Ld. store Vænge samt af en Jordlod paa 3 Tdr. Ld. i den saa-

kaldte Mølleby. Denne lille Aflæggerby, der fik Navn efter den hosliggende Bymølle, blev til ved Udskiftningen og omfatter vel ca. 30 Tdr. Ld., fordelt mellem en halv Snes Huse, der til Dels udflyttedes fra den gamle Grængeby. Herlighedsretten over Smedehus og Jordlod var Herskabets, men Brugsretten, dermed Antagelsen af Smed, var overladt til Bylavet.

Smedens Pligt var det at vedligeholde Vaaningshus og Smedie, at holde fornødent Hegn og Skel samt svare Fagskat og den ringe Tynge, der som Afgift hvilede paa Lodden.

Bysmeden oppebar derhos et fast aarligt Vederlag i Korn og Penge, dog ikke ligedan alle Vegne. I Grænge gav hver Mand 1 Rdl. i Penge, derhos 1/2 Td. Rug og 1/4 Td. Byg, der efter den affattede Vedtægt skulde leveres paa Smedens Bopæl 3die Juledags Eftermiddag som Betaling for det forløbne Aar.

Saavidt jeg har kunnet faa oplyst, var Bysmedens Pligter i det væsentlige ens overalt; han skulde for Bønderne vedligeholde de til Avlingens Drift alt anskaffede Redskaber, forsaavidt Smedearbejde angik, dog ikke tillægge Jern og Kul. Enhver Bonde havde to ordinære Smededage, en om Foraaret, før der toges fat paa Vaararbejdet, og en ved Efteraarstide. Det manglende ved Vogne, Slæder og Plove blev istandsat, Harverne var til henimod Midten af det 19de Aarhundrede af Træ, ogsaa Tænderne, saa her var Smedens Kunst i det væsentlige overflødig. Kun de to Hesteben, nemlig Forbenene, skulde Smeden holde med Sko, Bagsko brugtes ikke meget, og for disse maatte i saa Fald erlægges særlig Betaling. For bidendes Tøj som Leer, Økser, Stemmejern, Baandknive m. m. maatte ligeledes særskilt betales. Heller ikke dristede enhver Smed sig i Lag med at lave de Ting, og den, der var ret inde i Kunsten, vandt Navn viden om og fik Kunder langvejs fra. Man saa op til ham gennem Overtroens Briller. De to Ting, Jern og Overtro, har altid haft adskilligt med hinanden at skaffe, og den dygtige Smed var i alt Fald noget af en klog Mand.

Paa Falster var i fordums Dage to berømte Smede i „bidendes Tøj", den ene Øster paa i Karleby, den anden i Nord kaldet „Neblesmeden". Ogsaa i Grænge skal der have levet en Smed, som kunde faa Sagerne til at skære,

Paa Smededagen skulde Bonden give fuld Kost i Mad og Drikke til Smeden og de af dennes Folk, der arbejdede for ham. For Indbyen blev den Skik overholdt, at man, naar Maaltid skulde være, i Hob vandrede fra Smedjen til Bondens Hjem og spiste der, ogsaa Middagsmaden.

Fra Udflyttergaardene — altsaa først efter 1827 — bragtes Madkurve med, og Borddækningen skete da i Smedens Hus; ved Middagstid kom et særligt Bud med den varme Søbemad, der da blev fortæret samme Sted. Af den altid overflødige og gode Middagsmad blev intet bragt hjem igen, men Smedens øvrige Husstand var glad ved det velmente Tilbud om at spise op, og Smedens Kone, der godt kendte Talen: „Noget for noget, naar Venskab skal holdes", gav saa en Omgang Kaffe.

Bonden var omhyggelig for, at intet Affaldsjern gik tabt, det skulde saa vidt muligt bruges igen, og efter endt Bagning og Brygning sigtedes Asken fra Kullene, der omhyggelig gemtes, til Smededagen kom. Dette var kun et Udslag af den overalt raadende Sparsommelighed; Livsparolen var: Intet at spilde. Paa Smededagen medbragtes de indsamlede Trækul og det gamle Jern. Af Smeden købtes derhos 1 à 2 Fdkr. Stenkul, almindelig kaldt Smedekul, da Trækul alene vanskelig kunde give „Hitz", en indsneget tysk Benævnelse for Smeltevarme ved Smedejern. Ved Dagens Opgør fik Smeden ogsaa sit tillagte Jern betalt, og for de i Aarets Løb tilkomne Anskaffelser af nye Redskaber var som Regel betalt ved Modtagelsen, man tog ikke paa Kridt Det var selvfølgelig ikke Bysmeden forment at arbejde for udenbys Mand; dog var det et Forbehold, at Bysens Tarv ikke maatte lide derunder.

Smedegildet. Paa 3die Juledag, da Smeden som foran nævnt skulde have sit Avernant, var der Festdag i Smedens Hus, „Smedegilde" kaldtes Sammenkomsten, der tog sin Begyndelse ved Totiden, og det skal siges til Bymændenes Pris, at Smedekornet var af god Kvalitet med Top paa Skæppen, om end Eftermaaling altid blev overholdt. Maaske netop Maalingen i samtlige Bymænds Paasyn gjorde sit til, at ingen vilde kaldes kneben og komme til at staa til Skamme.

Smedehusets Loft var fejet og afstøvet, og Kornbunken voksede, alt som Vogn efter Vogn kom agendes frem og fik tømt af. Aflæsningen og Opmaalingen af Smedekornet kunde netop endes, til Mørket faldt paa, og man samledes derefter i Smedens Stue, hvor Husmoderen i Travlhed havde rettet an og dækket Bord med rigtig gode Ting af Smør, Svinefedt, Brød, Saltmadsfad, omfattende Skinke eller Sennepssul, røget Lammelaar, dertil forskellige Slags Pølse — Medister, Rulle- og Kødpølse — alle kogte og kolde, Snaps og hjemmebrygget Øl. Denne Borddækning med et Maal god, sund Mad efter Landsens Skik var paabudt som en af Paragraferne i Smedens Brev. Maaltidet indtoges under Skinnet af de hjemmelavede Tællelys, ikke Formlys, men Spiddelys saa letbrændende, at Lysesaksen flittigt maatte bruges, hvis man da ikke valgte at lade Tommel- og Pegefingeren være Lysesaks. Dog skulde man til det Arbejde være fingersnar for ikke at brænde sig paa Tanden (Tanen), den udbrændte, forkullede Vægestump, der efterhaanden skulde fjærnes for at hjælpe paa den matte Belysning og for at forhindre Lyset i at løbe. Det kaldtes „at snyde Lyset", og for at skærme de to Fingre mod Brandfaren var det almindeligt, at der spyttedes paa dem, før de førtes i Ilden.

Efter endt Maaltid kom Piben frem, og stoppede i ældre Tid hver Mand sin Pibe af medbragt Tobak, medens det i de senere Aar blev Skik, at Smedens Tobakstønde gik rundt til velvillig Afbenyttelse, en stiltiende Tribut fra Smedens Side til Tak for det gode Kornmaal.

Snart efter mødte Kaffen frem; den kunde jo smage godt til Tobakspiben og til Kortspillet, som nu tog sin Begyndelse og vedvarede, til man skulde bryde op.

Mændene fordelte sig i Hold, sædvanlig paa 4, medens Smeden stillede med sine Træskosøm i et Trug eller en stor Kasse, der kunde rumme omkring en Skæppe. Efter god gammel Skik købte hver Mand en Slump af Sømmene, regnet i Dusin à 3 Skilling Træskosøm var en Vare, som alle havde Brug for, og Smeden kunde ad den Vej delvis faa sin Madudgift dækket. Nu begyndte Spillet om de købte

Søm, og denne Skik med Købet af og Spillet om Sømmene havde Slægtleds Hævd; om Penge blev der ikke spillet ved Smedegildet. Der spilledes Trekort, Firkort eller Femkort, og i den heldige Vinders Koftelomme kunde Gevinsten paa Hjemturen ved Titiden blive ret tyngende. Som en foretagsom Forretningsmand havde Smeden i Dagens Anledning lavet andre Smaating som Haandøkser, Hamre, Baandknive, Kedelskroge m. m., der under Spillets Gang kom paa Bordet som Opsatser, imod at de spillende hver især i Smedens Haand afleverede sin Kvotadel af Genstandens Værdi med Kongens Mønt og derved købte sig Retten til at spille med om Økse eller anden Opsats. Var Spillets Genstand af særlig Værd, saa skulde et enkelt Spil ikke være afgørende, men man valgte da for enhver Spiller at sætte et Kors med Kridt paa Bordet; enhver af Medspillerne fik 5 Kort af de 36, og den, der først fik 5 vundne Spil eller sidste Stik, blev Sejrherre og retmæssig Ejer af Opsatsen. Kontrollen med Spillet foregik paa den Vis, at efter første vundne Spil udviskedes Sammenskæringen i Korset, saa der blev kun 4 løsrevne Streger igen, og for hvert derefter vundet Spil slettedes en af disse, almindelig kaldt Vinger. Efter Kaffen under Spillets Forløb ombødes intet ud over en enkelt Omgang med Snaps og Øl; først i de sidste Aar kom den Skik til, at en Bolle Punsch sluttede Sammenkomsten.

Da Bøndergaardene omkring 1860 overgik fra Fæste til Selveje, købte Smeden ogsaa sig selv efter Overenskomst med Herskabet og Bønderne.

Ved samme Tid ophørte altsaa Smedens Stilling som Bysmed efter den gamle Vedtægt. Forholdene nødvendiggjorde en Forandring heri, de mange nymodens Krav, som Udviklingen stillede saavel i Avlsdrift som i Husbrug, kunde ikke indfalde i Smedens Kontrakt. Begge Parter var enige om, at dette Aarhundreder gamle Forhold ophørte, og som det gik i Grænge, saaledes gik det ogsaa andensteds, selv der, hvor Selveje var af ældre Dato. Bysmeden ophørte at være en Byens Embedsmand, og Bonden kunde lade smede, hvor

han vilde, man ønskede mere Albuerum og friere Former i Tilværelsen ogsaa paa dette Omraade.

Medens Smeden var en absolut uundværlig Mand, var det langtfra saa med *Hjulmanden,* var han end ikke helt overflødig. Den kløgtige Bonde var Mand for selv at lave sine Træredskaber, og de Timer, der tilbragtes i Huggehuset Aaret om, var ikke faa. Kun med Vognhjulene kneb det; der maatte den faglærte Hjulmand tage fat; dog er det fortalt, at enkelte Bondemænd var saa haandsnilde, at de gik i Lag ogsaa med Hjulene. Et Huggehus var hartad lige saa nødvendigt i Bondegaarden som Bageovnen, og mangt et velgjort Redskab er udgaaet derfra, lige fra Vindepinde og Lysespid til Vognhaver og Slædemeder. Var Huggehuset fuldt udstyret, lignede det Hjulmandens Værksted; der fandtes da Huggeblok og Høvlebænk, Drejelad og Skærebænk med alt dertil hørende Værktøj, sædvanlig ordnet og opstillet hvert Stykke paa sin Plads.

Nu er Livet i Huggehuset kun en Skygge af Fortidens Virksomhed, men helt indstillet er Arbejdet dog ikke, og sent vil den Dag komme, da Huggehuset kun kendes af Navn.

I foranstaaende Udsnit af Fortidens Levesæt var det Meningen næst lidt historisk at fortælle om Skov og Smed, om Udskiftning og Udflytning, om Agerren og Ærtekævl, saa der er endda en vid Mark af Stof for kommende Afhandlinger om Livets Former i Bondens Bo gennem de svundne Tider, og naar jeg nu for denne Sinde slutter af, er det mig en kær Pligt at sige nuværende Gaardejer Jørgen Olsen i Grænge en varm Tak, for hvad han med en sjælden Interesse har bevaret i Hukommelsen fra gravlagt Slægt og velvillig meddelt mig om sin Fødebys Fortid.

Den »lollandske Feber«.

Af *C. A. Hansen.*

Da jeg i Aaret 1875 nedsatte mig som praktiserende Læge i Nysted, var den „lollandske Feber“ endnu en almindeligt forekommende Sygdom. Uagtet Nysted med nærmest omliggende Landkreds ingenlunde var en udpræget Feberegn, men tværtimod hørte til de feberfattigste paa Øen, havde jeg dog i de første 12—14 Aar af min Praksis ca. 300 Feberpatienter under Behandling. I Modsætning hertil har jeg i de derpaa følgende 12 Aar kun behandlet en halv Snes Personer med denne Sygdom, og i de sidste 10 Aar har jeg ikke set en eneste. Jeg tager næppe fejl, naar jeg antager, at de allerfleste af mine nuværende Kolleger i Fysikatet aldrig har haft Lejlighed til at stifte Bekendtskab med den „lollandske Feber“.

Allerede i 1875 befandt Sygdommen sig i en afgjort Nedgangsperiode. I tidligere Tid, omkring Aarhundredets Midte, og saa langt vi kunne følge den tilbage, har den haft en meget stor Udbredelse paa Lolland-Falster; den har virkelig været en Svøbe for Befolkningen og har sat sit Præg paa den og paa Sygdomsforholdene paa disse sydlige Øer. Jeg har hørt gamle Folk berette, hvorledes de i deres Ungdom, det ene Aar efter det andet, hvert Foraar og Sommer, maatte „trækkes“ med Feberen og til sidst helt mistede Kræfterne. De gik ikke til Læge; thi Medicinen var dyr og antoges desuden at kunne have skadelige Virkninger, idet man med Urette tilskrev den de paafølgende Eftersygdomme. De hjalp sig med forskellige Husraad (hvorom man kan læse

hos Rhode*), lod „maale“ og „læse“ over den; og sommetider syntes det virkelig at hjælpe; thi hen paa Efteraaret plejede Feberen at høre op af sig selv. *Rhode* siger Side 11: „Luften over Lolland er tung ved de af dette side Land opstigende Dunster. — — Beboerne er ikke ramasserede og haardføre i Almindelighed. — — Den almindelige Sygdom er Feber“. Det var derfor ikke uden Føje, at Øen havde et daarligt Rygte, og at man beklagede den, der stod i Begreb med at bosætte sig paa Lolland, idet man betragtede ham som et sikkert Offer for den lokale Syge.

Nu til Dags hører man næsten ikke mere Tale om den; den betragtes som en Fortidslevning, som et uskadeligt Spøgelse, man ikke behøver at nære nogen Frygt for; den er snart „en saga blott“ — desværre! havde jeg nær sagt. Man tilgive mig dette Suk! Foruden at være en i flere Henseender interessant Sygdom, var den ogsaa ualmindelig taknemmelig at behandle; en passende Dosis Kinin, og den var helbredet. Ingen anden Sygdom har man saaledes Krammet paa, hvilket begribeligvis er overordentlig tilfredsstillende for Lægen og tillige meget behageligt for den syge. Men naturligvis er det særligt for den sidstnævnte Part endnu bedre helt at undgaa Sygdommen, og derfor har vi Lolliker jo god Grund til at glæde os over, at Feberen er i Færd med helt at forsvinde fra vore Enemærker.

Hvad er det da for en Sygdom den „lollandske Feber?“ Jeg har ofte mødt den Forestilling, at det skulde være en særegen, mystisk Sygdomsform, der er ukendt andre Steder. Det er imidlertid saa langt fra at være Tilfældet, at den tværtimod er en af de mest udbredte Sygdomme paa Jorden, velkendt i sin Tid over hele Danmarks Rige. Den er nemlig ikke andet end en ganske ordinær *Koldfeber,* febris intermittens, Malaria. Kun for saavidt bærer den med Rette sit stedlige Tilnavn, som den herovre var langt hyppigere og spillede en langt større Rolle end i de andre Provinser. Paa

---

*) *P. Rhode:* Saml. til Loll.-Falsters Historie, paany udg. af J. J. F. Friis, Kbhvn. 1859.

Lolland kaldtes den slet og ret „*Feberen*“ uden yderligere Tillægsbetegnelse,

Hvorledes den ytrede sig? Jeg skal kortelig beskrive dens *Symptomer og Forløb.* Uden noget forudgaaende Ildebefindende overfaldtes den syge af en saa hæftig Kuldefornemmelse*), at Tænderne klaprede i Munden og hele Legemet rystede. Efter et Par Timers Forløb afløstes Kulden af en brændende Hede, ledsaget af voldsom Hovedpine, og Anfaldet afsluttedes nogle Timer efter under stærk Sved. Derefter Velbefindende. Men næste Dag ved samme Tid eller hyppigt lidt tidligere, sjældnere paa et senere Klokkeslæt, gentog Anfaldet sig: *Hverdagsfeber,* febris intermittens qvotidiana. Endnu oftere sprang det en Dag over: *Andendagsfeber,* f. i. tertiana. Undtagelsesvis var der et Mellemrum paa 2 frie Dage: *Trediedagsfeber*, f. i. qvartana**). I Begyndelsen havde Patienten det ret godt under Pauserne; men efterhaanden blev han træt, mat og sløj. Ansigtsfarven blev bleg og gusten; Udseende og Holdning røbede ved første Blik Sygdommens Natur, og den syge stillede selv Diagnosen: „Feber“. Naar jeg saa undersøgte Milten, fandt jeg den i et Flertal af Tilfælde forstørret ɔ: i 65 af 81, og i 55 kunde jeg tydeligt føle den ragende frem under venstre Ribbensbue. Det var en ejendommelig Fornemmelse, naar Milten som en fast, tyk Tunge under Indaandingen gav mine hagekrummede Fingre et lille Puf; jeg kunde tage om den og skubbe den lidt. Jeg ordinerede Kinin, og Patienten kom sig straks; men det var dog sikrest for at undgaa Tilbagefald at gentage Indgiften et Par Gange med en Uges Mellemrum. Den Gang kostede et Gram svovlsur Kinin — den sædvanlige Dosis — 1 Krone (nu 10 Øre), saa det var ingen billig Medicin, især naar Patienten, hvad der hændte af og til, kastede Pulveret op og maatte have et nyt.

*) Anfaldet begyndte i Reglen Morgen eller Formiddag. Af 116 Tilfælde, i hvilke jeg har optegnet Tidspunktet, indtraf det i 72 imellem Midnat og Middag, i 44 i Døgnets anden Halvdel.

**) Blandt 151 af mine Tilfælde var 58 qvotidiane, 78 tertiane og 9 qvartane. I 6 Tilfælde var der en mere vedvarende Febertilstand: febris remittens et continua.

Som ovenfor anført, var Andendagsfeberen den Form, jeg oftest havde med at gøre; den tilhørte nærmest Foraarstiden, medens Hverdagsfebrene havde Forkærlighed for Sommeren, og Trediedagsfebrene næsten udelukkende optraadte om Efteraaret. Typerne gik dog jævnlig over i hinanden, navnlig var det ret almindeligt, at tertiane Anfald under Forløbet blev til daglige. I efterfølgende Tabel giver jeg en Oversigt over Typernes Fordeling i Lolland-Falsters Fysikat og i det øvrige Danmark.

Tab. I.

	Lolland-Falster		Det øvrige Danmark	
	Antal	%	Antal	%
Hverdagsfeber (qvotidiana)	281	41,4	1323	29,3
Andendagsfeber (tertiana)	323	47,5	3178	70,4
Trediedagsfeber (qvartana)	75	11,1	14	0,3
Sum..	679	100,0	4515	100,0

Der viser sig en tydelig Forskel i Fordelingen, idet Kvotidianen og Kvartanen er forholdsvis betydeligt hyppigere paa Lolland-Falster end i det øvrige Danmark. Dette er ikke en Tilfældighed; det beror paa, at de nævnte to Former er Udslag af et kraftigere Smitteemne end Tertianen, og dette Træk bidrager saaledes til at fremhæve disse Øer som vort Feberland par excellence.

At Øerne med Rette kunne betragtes som de danske Koldfebres egentlige Hjemstavn, fremgaar af nedenstaaende Opgørelse for Aarene 1862—90 (29 Aar):

Tab. II.

	Antal Koldfebertilf.	Aarligt	pr. 10,000 Indb. aarligt
Danmark	163.736	5.646	28
Loll.-Falsters Fysikat	36.523	1.260	128

Det fremgaar heraf, at Koldfeberen er forekommet næsten 5 Gange hyppigere i Lolland-Falsters Fysikat end i Riget som Helhed. Intet Fysikat har forholdsvis saa mange Til-

fælde som dette; det sydsjællandske, der kommer det nærmest, har i samme Tidsrum gennemsnitlig haft 47 om Aaret paa 10,000 Indbyggere og Fyn 30, medens Aalborg Fysikat kun havde 9 og Bornholm 1 $^0/_{000}$.

Spørges der videre, hvilken Plads Koldfeberen i numerisk Henseende indtog imellem de andre epidemiske Sygdomme, da kan jeg oplyse, at den i Tiaaret 1868—77 paa Lolland-Falster kun stod tilbage for Brystkatarren (Tracheobronchitis); den gjorde sig herovre gældende som den næsthyppigste paa de statistiske Lister, medens den ellers i Danmark maatte nøjes med en Plads langt nede i Rækken.

Koldfeberens Hyppighed frembyder store Svingninger i Aarenes Løb, en Ejendommelighed, som den for øvrigt deler med de fleste andre epidemiske Sygdomme. Større eller mindre Rækker af Aar udmærke sig ved stor Koldfebersygelighed — „Koldfeberperioder" kalder jeg dem —, medens andre Aar er feberfattige. Dens tidvise Styrkegrad, dens gennem Aarene fortløbende *Epidemicitet*, danner en Bølgelinie med fremragende Toppe og Tinder, adskilte ved dybe Dale af større eller mindre Udstrækning.

Jeg har allerede i 1886*) paavist, at Stigningerne staar i bestemt Forhold til *Sommertemperaturen*, saaledes, at en meget varm Sommer med en Middelvarme omkring 18 °C. har til Følge, at der næste Aar viser sig en stærk Tiltagen af Koldfebersygeligheden. Denne vedbliver derefter at holde sig paa et højt Stade, indtil der indtræffer en kølig Sommer med en Middelvarmegrad under 15 °C. Aaret efter er Epidemien ophørt. Grunden til, at Sommervarmens Indflydelse i den ene eller den anden Retning først bliver kendelig det følgende Aar, er den, at Koldfeberen, som vi siden skal se, er en ret udpræget Foraarssygdom og derfor ikke paavirkes synderligt af samme Aars Sommertemperatur. At der ogsaa for Sveriges og Finlands Vedkommende bestaar et lignende Afhængighedsforhold imellem Koldfebersygeligheden og Sommervarmen er godtgjort ved Ungersøgelser af *Bergman, Linroth, Flensburg, Sievers, Sivén.*

*) *C. A. Hansen:* Epidemiologiske Undersøgelser angaaende Koldfeberen i Danmark. Kbhvn. 1886.

Koldfeberperioderne, Sommerens Middelvarme i ° C., Koldfeberhyppigheden i Danmark og i Lolland-Falsters Fysikat 1862—1911*)

Tab. III.

Aar	° C.	Aar	° C.	Aar	° C.	Dan-mark	Loll.-Falst.	Aar	° C.	Dan-mark	Loll.-Falst.
1801	17,6	**1829**	16,4	1857	17,7			1885	15,4	2273	920
1802	15,8	**1830**	15,9	1858	**18,1**			1886	15,6	2491	1224
1803	15,8	**1831**	18,4	**1859**	17,6			1887	15,2	1817	783
1804	16,5	**1832**	16,4	**1860**	15,7			1888	14,7	1434	571
1805	14,4	**1833**	15,8	**1861**	16,7			1889	17,0	1560	731
1806	15,1	**1834**	19,1	**1862**	14,6	37996	2868	1890	15,2	1066	482
1807	**17,2**	1835	16,8	1863	15,3	10703	1295	1891	15,7	928	527
1808	**17,9**	1836	15,1	1864	14,4	6459	957	1892	15,5	789	453
1809	16,3	1837	16,2	1865	15,4	4641	788	1893	16,8	649	331
1810	16,2	1838	15,1	1866	15,0	4587	764	1894	16,4	605	367
1811	17,5	1839	15,0	1867	14,7	4595	677	1895	16,1	547	370
1812	15,1	1840	13,3	1868	**17,0**	4587	1071	1896	17,6	535	376
1813	16,2	1841	14,0	**1869**	14,8	6032	1659	1897	17,3	422	275
1814	15,7	1842	16,0	1870	15,9	4993	1158	1898	15,1	456	324
1815	15,1	1843	16,3	1871	15,3	5426	1432	1899	16,9	429	287
1816	15,0	1844	14,6	1872	16,8	5952	1624	1900	16,8	275	171
1817	15,1	1845	16,2	**1873**	16,3	9246	2939	1901	17,3	269	188
1818	17,3	1846	**18,7**	**1874**	15,8	7299	2191	1902	14,3	236	138
1819	**19,2**	**1847**	17,4	1875	16,8	5331	1259	1903	15,4	198	134
1820	15,1	**1848**	15,7	1876	16,8	5917	1475	1904	16,0	122	66
1821	14,6	**1849**	14,7	1877	15,8	5248	1482	1905	16,0	119	57
1822	16,8	1850	16,5	1878	16,2	4295	1141	1906	16,7	125	55
1823	16,3	1851	15,3	1879	15,3	3983	1076	1907	14,5	71	20
1824	16,2	1852	**18,1**	1880	16,6	3978	1354	1908	16,5	57	7
1825	17,4	**1853**	16,6	1881	15,3	3531	1376	1909	15,1	44	1
1826	**19,0**	**1854**	16,5	1882	16,1	2944	1176	1910	16,9	33	4
1827	17,1	**1855**	16,4	1883	16,4	2766	1033	1911	16,1		8
1828	17,7	**1856**	14,0	1884	16,2	2496	1027				

*) Koldfeberperioderne og Temperaturer paa 18 ° og derover trykte med fede Typer, Temperaturer under 15 ° med Petit. Temperaturerne er mig velvilligt opgivne af Meteorologisk Institut.

Følgende Aar er mærkede som *Koldfeberperioder:* 1809—12, 1820—21, 1826—34, 1847—49, 1853—56, 1859—62, 1869, 1873—74. Epidemien 1873—74 synes at falde udenfor Regelen; den var meget moderat, og det fortjener at bemærkes, at i 1872 var Juli, August og September meget varme*).

Fra 1875 at regne viser Koldfebersygeligheden en stadig fortsat Nedgang. Fra 5331 Tilfælde i nævnte Aar synker Tallet til 2273 i 1885, til 547 i 1895 og 119 i 1905, og paa Lolland-Falster henholdsvis fra 1259 til 920, 370 og 57. I Aaret 1910 anmeldtes fra hele Danmark kun 33 Tilfælde, hvoraf 4 fra Lolland.

Jo mindre hyppig Sygdommen bliver, desto mere faar Lolland-Falster Overvægten**). I 1862 udgjorde Tilfældene i denne Provins 7—8 % af det samlede Antal; i 1886 stiger Procenten til 50, i 1896 til 70. Den bliver altsaa paa Vejen til sin Undergang i bestandig højere Grad en Specialitet for disse sydlige Øer.

Tabel III. tegner Billedet af en døende Sot, hvis Livskraft jævnt rinder ud og svækkes fra Aar til Aar. Længst holder den sig oppe paa Lolland-Falster; men ogsaa her maa den omsider give fortabt; 4 stakkels Tilfælde udgør i 1910 Resterne af den fordum saa berygtede og frygtede „lollandske Feber". Man kan med fuld Ret sige, at den synes at være i Begreb med helt at forsvinde.

Af Koldfeberperioderne har ingen haft den Betydning, det Omfang og den Ondartethed som den, der strakte sig over Aarene 1826—34. Ganske særligt i *1831* rasede Feberen med en Voldsomhed, der ellers er ukendt paa vore Breddegrader. Jeg har talt med gamle Folk, der bevarede en levende Erindring om hint Rædselsaar, *„Feberaaret"*, som det kaldtes.

---

*) Efter *Sivén* skal det i Finland være Temperaturen i Juli og August, der er bestemmende for Malariaproduktionen.

**) Naar Tallene bliver *meget* smaa, spiller Tilfældigheder en alt for stor Rolle til, at man kan regne med dem.

Epidemien begyndte ved Midsommertid og ophørte ud paa Efteraaret. Det var frygtelig varmt, og Regnen øsede ned, saa at man kunde tro sig hensat til Regntiden i Troperne. Næsten i hver eneste Gaard og Hus laa der syge, det kneb med at faa Køerne malkede og Høstarbejdet udført, og der var Steder, hvor Afgrøden maatte staa og raadne paa Marken. Hver Dag ringede Kirkeklokkerne til Begravelse, og de enkelte Præster, der holdt sig raske, maatte gaa paa Omgang for at besørge deres syge Embedsbrødres Forretninger.

I Regelen indlededes Sygdommen med en voldsom Kulderystelse. Hos nogle fulgte derefter en vedholdende Feber med Svingninger op og ned hver eller hveranden Dag, ofte ledsaget af Opkastning og Diarré. Hos andre optraadte Hverdags- eller Andendagsfeber med faretruende Anfald af Bevidstløshed eller Krampe. 4 af 100 syge døde, og hos mange efterlodes langvarige eller blivende Svagheder og Følgesygdomme saasom Nyrebetændelse, Vattersot, Gulsot, Miltsvulst, eller der indtraadte Tilbagefald i Skikkelse af almindelig Koldfeber.

I Maribo Amt angrebes ikke mindre end 28,788 Personer, det vil sige Halvdelen af Befolkningen, foruden den Mængde af lettere angrebne, der ikke søgte Lægehjælp og derfor ikke kunde tælles med. 1,114 Mennesker døde herovre af denne Landesot. Det er jo heldigvis under almindelige Forhold en ren Undtagelse, at nogen i vort Klima dør af Koldfeber. Men i „Feberaaret" havde den, som vi har set, antaget Karakteren af den ondartede tropiske Malaria, der ellers saa yderst sjældent optræder her i Landet.

Ogsaa Sjælland, navnlig den sydlige Del, hærgedes af Farsoten, dog ikke i den Grad som Lolland-Falster; heller ikke Fyn gik helt fri. Det er de Egne af Landet, der ogsaa under almindelige Forhold var Malariaens mest yndede Tilholdssteder, som i „Feberaaret" fortrinsvis hjemsøgtes.

Ogsaa inden for det enkelte Aar frembyder Koldfeberen en stærkt udpræget, men ganske regelmæssig Periodicitet. De i Aarrækken 1862—87 fra hele Danmark anmeldte

159,576 Tilfælde var saaledes fordelte paa Maanederne (beregnede procentvis pr. Dag af disse):

Januar	8874	5,5 %
Februar	9186	5,8 —
Marts	14496	9,1 —
April	22280	14,2 —
Maj	28178	17,7 —
Juni	22059	13,6 —
Juli	15132	9,5 —
August	10956	6,9 —
September	8889	5,6 —
Oktober	6892	4,3 -
November	6485	4,0 —
December	6169	3,8 —
	159,576	100,0 —

Tilfældenes Fordeling Aaret rundt fra Maaned til Maaned danner en opstigende Kurve med Toppunkt i Maj, hvorfra den sænker sig lidt mindre brat imod det dybeste Punkt i December.

Febersæsonen, som i de varme Lande falder i Sommertiden, forskydes, efterhaanden som man fjerner sig fra Ækvator, saaledes, at den forlægges til Efteraaret, dernæst tillige til Foraaret for endelig helt at tilhøre denne Aarstid.

Sideløbende hermed gaar en Aftagen af Malariaens Ondartethed og Hyppighed og en dertil svarende Forandring af de tropiske Former med deres mere sammenhængende Feberforløb til de rent intermitterende (afbrudte) Typer.

Koldfeberen i Danmark er en udpræget Foraarssygdom, som det var at vente paa et geografisk Omraade, der stærkt nærmer sig til den nordlige Ydergrænse for Malariaens Forekomst. Interessant er det dog at iagttage, at Koldfeberen paa Lolland-Falster viser et Tilløb til en Efteraarshævning i September — saaledes som det er fremstillet paa hosføjede Kurve —. Derved kendetegnes denne Provins som Hjemsted for en forholdsvis yppig Malariaproduktion,

noget i Lighed med de svenske „frossorter“, hvor „Høstfebre“, navnlig den berygtede „Augustifeber“, herskede. I

Koldfeberkurver

for Danmark, Loll.-Falster og Viborg Fysikater (1862—77).

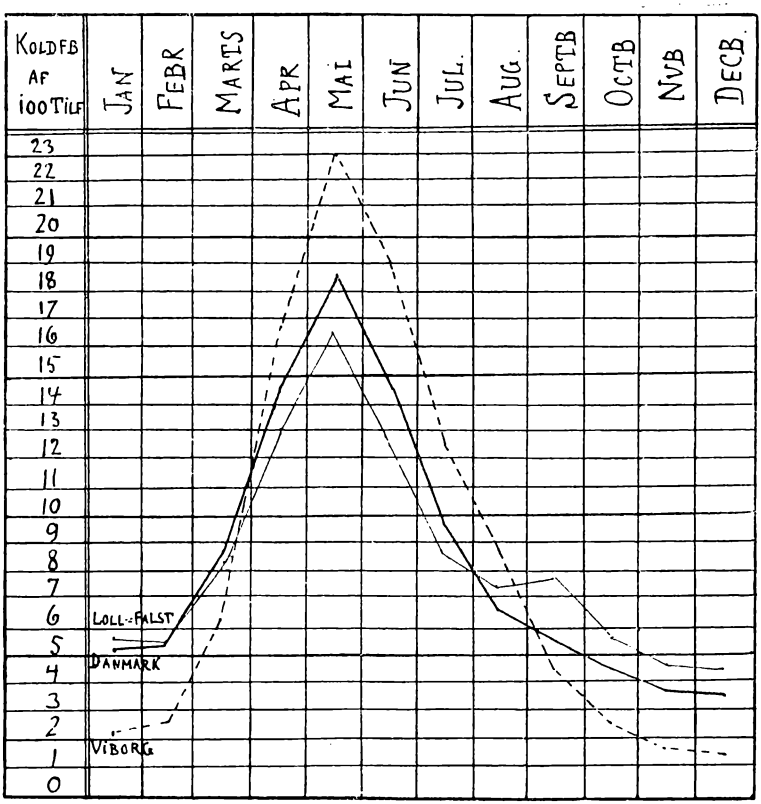

Modsætning hertil frembyder Kurven for Viborg Fysikat en meget stejl og højtgaaende Foraarsstigning uden Afbrydelse paa den nedadgaaende Gren.

Sammenholder vi det anførte Træk med de Side 7 paapegede Forhold, har vi saaledes fremhævet nogle Ejendommeligheder, der til en vis Grad særpræge den lollandske Gruppe iblandt de danske Koldfebre.

Paa Kort I har jeg ved forskellig Afstregning betegnet Koldfeberens procentiske Forekomst i Forhold til Indbyggertallet i Landets Fysikater, altsaa dens stedlige Styrkegrad, *Endemiciteten.* Lolland-Falster røber sig straks som den sorte Plet i Landskabet, en Tilkendegivelse af, at disse to sydlige Øer var de danske Koldfebres egentlige Hjemstavn og Arnested.

Kan man finde nogen Grund til denne deres Forkærlighed for Lolland-Falster? Et Fingerpeg i Retning af en Forklaring giver det sidestillede Kort over Jordbundsforholdene i Danmark. Det viser, at Koldfeberen har sit Tilhold, hvor *Leret* er fremherskende, medens Sandet afgiver en langt ugunstigere Jordbund for dens Trivsel. Allerede den store Botaniker og Naturforsker *Linné* gjorde (1735) opmærksom paa, at der i Sverige var en gennemgaaende Overensstemmelse imellem de intermitterende Febres Hyppighed og Jordbundens Lerholdighed. Lolland udmærker sig, som bekendt, ved sit fede, stive og dybe Lerlag. En saadan Jordbund lader ikke Vandet hurtigt sive igennem, men holder paa det, saa at der danner sig Vandsamlinger paa Overfladen og Fugtighed i Grunden. Dette gjaldt navnlig i ældre Tid, før Dræningen blev almindelig. I 1866 var kun 6,7 % af Maribo Amts Jorder drænede, i 1896 58,9 %. Dertil kommer, at Markerne herovre er indhegnede af Pileplantninger. Disses ved Styning formede, tætte Kroner udbreder Skygge og hindrer den tørrende Blæst i at stryge frit hen over Markerne. I de senere Aar er dog Pilene mange Steder fældede, og Virkningen er meget kendelig paa Agrenes Tørlægning og Vejenes Farbarhed.

Ikke blot den lerholdige Bund, men ogsaa den *lave Beliggenhed,* den ringe Højde over Havet, er ejendommelig for Lolland og til Dels for Falster. Ogsaa denne Omstændighed bidrager til at holde Grunden fugtig; thi Vandløbene mangler ordentligt Fald, hvorved Afvandingen bliver mindre grundig. At Højdeforholdene har Betydning for Feberproduktionen, fremgaar med umiskendelig Tydelighed af hosføjede Lollandskort, hvorpaa jeg med Skattering af for-

1. Kort over Koldfeberens Fordeling paa Fysikaterne 1862—77.

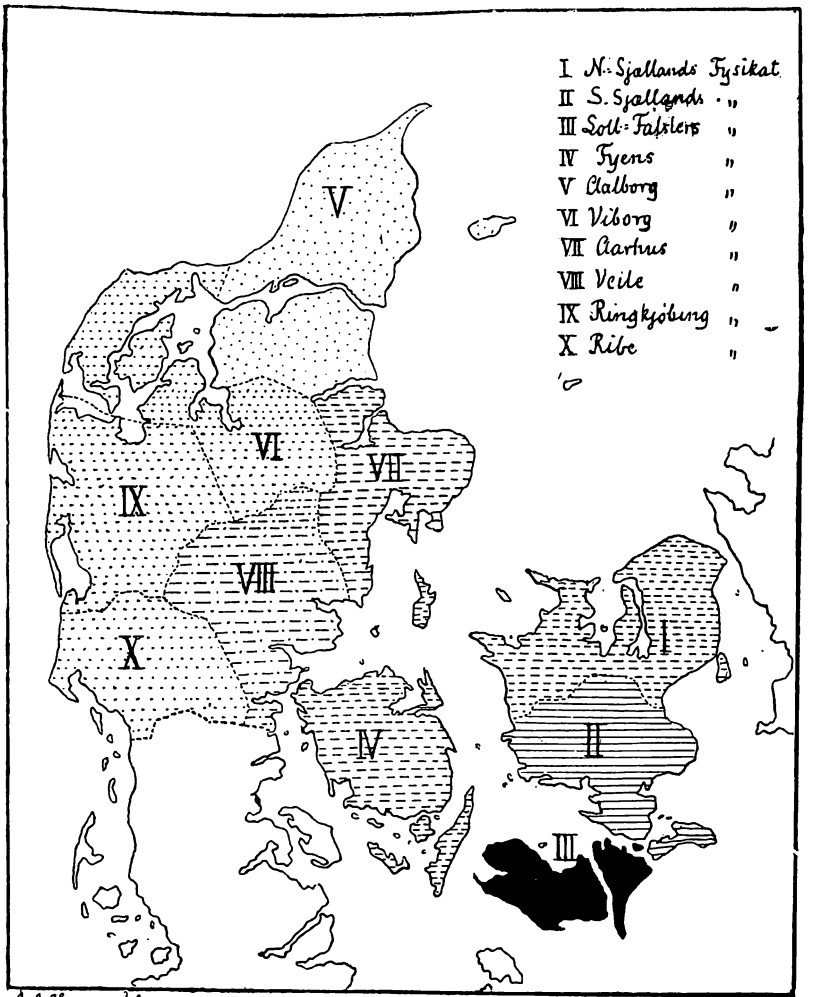

2. Kort over Jordbundsforholdene i Danmark.

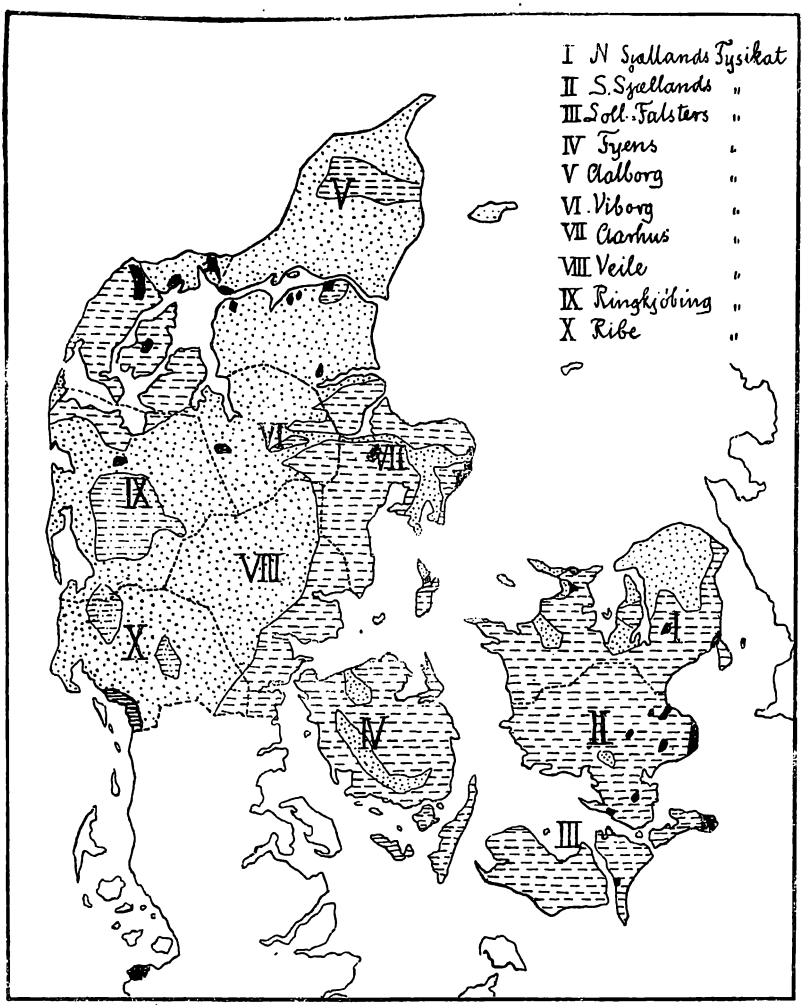

skellig Styrke har anskueliggjort Koldfebrenes Fordeling efter Opgivelse fra samtlige Sogne i Aarene 1879—83.

Det kunde akkurat lige saa godt forestille et Kort over Højdeforholdene. Den lysere Stribe, der gaar paa skraa henover det fra N.V. til S.Ø. og betegner den ringeste Febersygelighed, svarer nøjagtig til den lave Rygning, der strækker sig over Øen. Medens Landet fra denne jævnt sænker sig til begge Sider, tager Febrene til i Hyppighed

3. Kort over Koldfebernes Fordeling paa Lolland 1879—83.

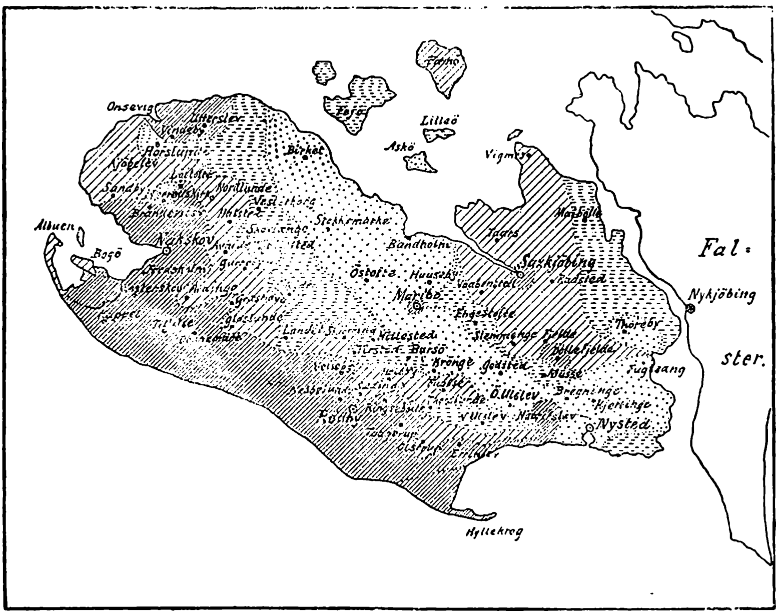

C. A. Hansen del.

for at naa deres største Udbredelse paa Syd- og Vestkysten, der er saa lavt beliggende, at den ved Diger maa beskyttes mod Oversvømmelse fra Havet. Ogsaa Sænkningen paa den anden Side, der følger Flintinge og Hardenberg Aaløb og Sakskøbing Fjord, har forholdsvis mange Febertilfælde at opvise.

Naar man taler om den „lollandske Feber“, er man tilbøjelig til al glemme Falster; men dette er ikke berettiget,

for saavidt som ogsaa denne Ø har fostret en stor Mængde Koldfebertilfælde. Af samtlige fra Fysikatet i Aarene 1862—83 anmeldte 30,795 Tilfælde falder 23,334 paa *Lolland* og 7455 paa *Falster*. Det vil sige, at der gennemsnitlig om Aaret af 1000 Indbyggere angrebes paa Lolland 16,8, paa Falster 11,7. Sidstnævnte staar vel tilbage for Søsterøen, men hævder dog en fremskudt Plads som Koldfeberlokalitet; mest plaget af Feber var de side Omgivelser af Bøtø Nor og Landsbyerne Skovby og Sortsø paa Nordkysten.

I den samme Aarrække (1862—83) indtog *Lægedistrikterne* følgende Rang i Henseende til Koldfeberhyppighed:

1. Sakskøbing Læged. 20,8 aarlig pr. 1000 Indb.
2. Maribo — 18,7 — — — —
3. Nakskov — 15,9 — — — —
4. Nykøbing — 10,8 — — — —
5. Stubbekøbing — 10,5 — — — —
6. Fejø — 6,5 — — — —

Der anmeldtes forholdsvis flere Tilfælde fra Købstæderne end fra Landet; nogen Betydning i saa Henseende har det vel nok, at der i Købstæderne var lettere Adgang til Lægehjælp; men Forskellen er dog saa betydelig — dobbelt saa mange her som hist— at den uden Tvivl er begrundet i Sygdommens Natur, hvad der ogsaa vilde stemme godt med vore nuværende Anskuelser om dens Aarsagsforhold. Fra *Købstæderne* anmeldtes (1862—83) pr. 1000 Indbyggere aarligt:

1. Sakskøbing Købstad ..... 47,8 ‰
2. Rødby — ..... 46,6 —
3. Nakskov — ..... 35,9 —
4. Stubbekøbing — ..... 15,3 —
5. Nykøbing — 15,0 —
6. Maribo — ..... 12,0 —
7. Nysted — ..... 3,8 —

Jeg kan anføre et lille Træk, der illustrerer, hvor almindelig Feberen tidligere var i Sakskøbing. En derboende ældre Kollega havde paa Bordet i Dagligstuen staaende en Glasskaal med smaa hvide Sukkerkugler til behagelig Af-

benyttelse for Husstanden og besøgende Gæster. Det var Kininpiller.

Feberen var ingenlunde ligeligt udbredt inden for Distrikterne eller Sognene; Steder, hvor den trivedes frodigt og leverede en Mængde syge, kunde støde op til feberfattige Strækninger. Af mine 300 Patienter skrev de 64 sig fra Øster-Ulslev Høvænge med „døde Mose" og fra de tilgrænsende smaa Landsbyer Sandager og Handermelle, der er beliggende ved lave, af Havet hyppigt overskyllede Strandenge.

Sygdommen gjorde ingen Forskel paa *Køn* og *Alder*, men angreb Mænd, Kvinder og Børn i omtrent samme Forhold. Af 249 Febersyge, jeg selv behandlede, var 62 voksne Mænd (ɔ: over 15 Aar gamle), 70 Kvinder, 56 Drenge og 61 Piger. Af de i Aarene 1862—83 fra Lolland-Falster anmeldte 30,795 Koldfeberpatienter var:

10,258 Mænd,
10,023 Kvinder,
10,514 Børn.

Efterhaanden som Sygdommen aftog i Styrke, indtraadte der en Forskydning i Fordelingen, idet den paa sit Tilbagetog opgav sin Stilling i Sakskøbing og Rødby og trak sig vesterpaa til Nakskovegnen, hvor den endnu en Tidlang søgte at holde Stand. Allerede i 1886 giver denne Bevægelse sig tydeligt til Kende:

1.	Nakskov Købstad	291	Tilfælde.
2.	Rødby —	59	—
3.	Sakskøbing —	46	—
4.	Maribo —	16	—
5.	Nykøbing —	12	—
6.	Stubbekb. —	5	—
7.	Nysted —	2	—

I 1902 beløb Tilfældene i Nakskovegnen sig til 122 af 138 i hele Fysikatet, i 1903: 117 af 134, i 1904: 59 af 66. Det angives fra Nakskov, at man der foruden udprægede Tilfælde ogsaa af og til træffer paa uregelrette i Form af

	1902	1903	1904	
Nakskov Købstad....	66	53	20	Tilfælde
Landkredsen ...	56	64	39	—
Maribo Købstad	„	„	1	—
Rødby Købstad.....	2	3	2	—
Landkredsen ...	6	5	1	—
Sakskøbing Købstad..	2	1	„	—
Nysted Købstad	„	„	„	—
Landkredsen ...	3	6	3	—
Nykøbing Købstad...	1	1	„	—
Landkredsen ...	„	1	„	—
Stubbekøbing Købstad	2	„	„	—
Landkredsen ...	„	„	„	—
Fejø	„	„	„	—
Fysikatet	138	134	66	

intermitterende Nervesmerter. Om de virkelig beror paa Koldfebersmitte, er vel tvivlsomt; i ethvert Fald er det nogle forkrøblede Eksemplarer, som man ikke rigtig vil kendes ved. Jeg har altid undret mig over, at man, ogsaa den Gang Sygdommen stod i sit Flor, saa saa faa Neuralgier, der kunde antages at staa i Aarsagsforbindelse med Malariaen.

I det foregaaende er omtalt forskellige Forhold, der har utvivlsom Betydning for Koldfeberens epidemiske og endemiske Optræden, nemlig Sommervarmen, Jordbundens Lerholdighed, dens Fugtighed og Terrænhøjden. Medens man i længst forsvundne Dage var tilbøjelig til at betragte disse Faktorer som egentlige, i og for sig virksomme, umiddelbare Aarsager, maa vi nu opfatte dem som begunstigende Omstændigheder, Lejlighedsaarsager, Hjælpemidler eller Betingelser. Den egentlige, virkelig sygdomsfrembringende *Aarsag* er et uendeligt lille levende Væsen, der kun bliver synligt ved stærk mikroskopisk Forstørrelse, nemlig *Plas-*

*modium malariæ**), henhørende til Protozoernes Klasse, Dyrerigets allerlavest staaende, encellede Former. Den blev opdaget i Aaret 1880 af den franske Læge *Laveran* og vandt hurtig fuld videnskabelig Anerkendelse.

Man mente dog fremdeles med lidt Ændring af det oprindelige Begreb at kunne opretholde Teorien om Malariaens „miasmatiske" Oprindelse. Herved forstod man, at dens Sygdomsvækker fostredes i den os omgivende Natur, særligt i Jordbunden; fra denne skulde Sygdomsspirerne stige op med fordampende Fugtighed og ved Indaanding optages i det menneskelige Legeme. Her formerede de sig og fremkaldte Sygdommen. Man skulde derfor tage sig meget i Agt om Aftenen, naar „Mosekonen brygger". Malariaen var, mente man, netop Mønstret paa en ægte „marksjukdom", som Svenskerne sige. Det syntes ikke vanskeligt at forstaa, at Smitteemnet ligesom andre Kim i Jordens Skød kunde paavirkes af Varme og Fugtighed saaledes, at dets sygdomsfrembringende Evne, dets Giftighed og dets Mængde, efter Omstændighederne forøgedes eller formindskedes.

Men i Slutningen af forrige Aarhundrede gjorde *Ronald Ross***), den Gang engelsk Militærlæge i Indien, den betyd-

*) Der er 3 forskellige Slags Malariaplasmodier, en, der foraarsager Andendagsfeber, en anden, der giver Trediedagsfeber, og en tredie, der er Aarsag til de tropiske Former. Hverdagsfeberen skal være en fordoblet Andendagsfeber. Om det er 3 selvstændige Arter eller blot Varieteter af samme Art, er, saavidt jeg ved, endnu ikke med Sikkerhed fastslaaet.

**) I Aaret 1905 fik *Ronald Ross* Nobelprisen. Mange hørte vistnok ved den Lejlighed første Gang hans Navn og undrede sig over denne Udmærkelse. Jeg henviser til hans Bog: „Untersuchungen über Malaria", übersetzt von Dr. Schilling. Jena 1905. Man læser den næsten som en spændende Roman. Man gribes af Beundring for hans Forskertrang og af den dybeste Respekt for den Ihærdighed, hvormed han forfulgte sit Maal til Trods for bitre Skuffelser, for Modstand, Miskendelse, økonomiske Vanskeligheder og svageligt Helbred. Ja, han havde i Sandhed ærligt fortjent Prisen! Og saa er hans Opdagelse af den største Betydning for Forstaaelsen og Bekæmpelsen af en Sygdom, om hvis frygtelige Hærgninger i de varme Lande, vi i vort kølige Klima kun have et svagt og fjernt Begreb.

ningsfulde Opdagelse, at Malariaplasmodierne indpodes Menneskene ved Stik af en bestemt Myggeart: *Anopheles claviger s. maculipennis*. Plasmodiernes Levnedsløb bevæger sig overhovedet kun i en Kreds imellem Menneske og Myg.

I et febersygt Menneskes Blod formere Plasmodierne sig ved Deling (ukønnet Formering: „Schizogoni"), og Feberanfaldene udløses derved, at med nogenlunde regelmæssige Mellemrum Kuld af talløse „Schizonter" kastes ind i Kredsløbet. En Myg stikker saa den syge, og med hans Blod indsuger den Plasmodierne. I Myggens Indre udvikle de sig videre; der dannes mandlige og kvindelige Individer; de forene sig, og Resultatet heraf er et Mylder af „Sporozoiter" (kønnet Formering: „Sporogoni)*); med Vævssafterne finde de Vej bl. a. til Myggens Spytkirtel, der staar i aaben Forbindelse med Brodden. Naar nu denne smittede Myg stikker et sundt Menneske, indpoder den med det samme Plasmodierne i ham, og saaledes have vi Spillet gaaende. Det er i Sandhed en „circulus vitiosus", en uheldsvanger Kredsgang. Man mener da med Sikkerhed at kunne fastslaa følgende Sætninger: uden Anopheles ingen Malariasygdom hos Mennesket, uden malariasyge Mennesker ingen Plasmodier i Myggene.

Vi have da nu 3 levende Væsener: Menneske, Myg og Plasmodie, at tage Hensyn til, disses Natur, Livsbetingelser og indbyrdes Sammenspil at regne med, en Trefoldighed, der unægtelig gør Sagen noget mere indviklet, end den var i Forvejen. Det maa herefter blive Forskningens Opgave at søge tilvejebragt Overensstemmelse imellem de trende Væseners Naturhistorie og Levevis paa den ene Side og de epidemiologiske Kendsgerninger og Erfaringer paa den anden Side.

Sikkert er det, at Anopheles claviger forekommer i Danmark; det menes, at den nogle Steder er ret almindelig; men noget indgaaende Kendskab til dens Udbredelse og sted-

---

*) I *Léon Bertrand et Jos. Klynens'* Værk: „La malaria", Paris 1903, findes S. 22 en overordentlig fængslende og livfuld, saa at sige dramatisk Skildring af la fécondation de la macrogamète.

lige Forekomst har man ikke endnu. Ligesom andre Myggearter lægger den sine Æg i mindre, stillestaaende Vandsamlinger, Pytter, Dæmme, Kær, Mosehuller, og i Vandet foregaar Forvandlingen til Larve, Puppe og vinget Insekt. Det er kun Hunnerne, der forrette Tjeneste som Smittebærere; kun de ere blodtørstige og stikke. Hannen derimod er et uskyldigt og ufarligt Væsen, der nærer sig af Plantesafter. En Ungarer, *Jancso,* har gjort den interessante og betydningsfulde Iagttagelse, at Plasmodierne ikke udvikle sig i Myggelegemet, naar den ydre Temperatur synker ned under 15—16° C., men at Udviklingen, naar den først er kommen i Gang, kan fortsættes selv ved lavere Varmegrader.

Disse Omstændigheder synes jo meget godt at kunne forliges med de epidemiologiske Kendsgerninger.

Det er ganske rimeligt at antage, at de kølige Somre, vi har haft i det sidstledne halve Aarhundrede — deres Middelvarme har ikke en eneste Gang naaet 18° C. — kan have udøvet en hemmende Indflydelse saavel paa Anofelinernes som paa Plasmodiernes Formering og Udvikling, og at de derigennem kan have foranlediget en fortsat Nedsættelse af Koldfeberens Hyppighed, en Aftagen, der stærkt nærmer sig til fuldstændig Udryddelse. Det stemmer endvidere godt med det, vi ved om denne Myggearts Levesæt, at leret, lavtliggende og derfor fugtigt og vandholdigt Jordsmon yder den og med den som Mellemled Malariaproduktionen gunstige Betingelser. Selvfølgelig er der fremdeles vanskelige Opgaver og uløste Gaader i Sygdommens Aarsagslære; men vi er sikkert kommen ind paa det rette Spor til deres Løsning.

Spørger vi nu til Slutning, om der er Mulighed for, at Koldfeberen atter kan optræde paa Skuepladsen, saa vil jeg dertil svare: Ja, hvorfor ikke! Tænk paa Influenzaen; den havde holdt sig borte i to Menneskealdre, da den i 1889 som en Stormflod brød ind over vore Grænser og nu lader til at ville tage fast Ophold hos os. Det var alt for forhastet, da *Panum* allerede i 1852 — i en lille Pause imellem to Koldfeberperioder — forkyndte, at Koldfeberen, der tidligere

havde været endemisk paa Lolland, nu var forsvunden, „wie es scheint, durch eine bessere Cultur des Bodens". Aaret efter optraadte den jo igen med stor Styrke.

Man skal ikke give sig af med at profetere; men saa meget tør man dog vistnok hævde, at Koldfeberen aldrig mere vil faa den Betydning, som den havde i Fortiden, hverken i Henseende til Udbredelse eller Ondartethed. At Jordbunden i stigende Grad tørlægges, hvorved der beredes Anofelinernes Æglægning og Udvikling Vanskeligheder, er næppe ganske betydningsløst. Men af langt mere indgribende Betydning er dog sikkert den Omstændighed, at nu til Dags, da Lægerne har formeret sig saa stærkt, og Sygekasserne har udstrakt deres Fangarme over det ganske Land, nu vil næsten enhver Koldfeberpatient straks ved Sygdommens Udbrud indtage det sikkert helbredende Middel, en Dosis Kinin, der dræber Plasmodierne i hans Blod. Myggene vil saaledes kun mere undtagelsesvis faa Lejlighed til at indsuge levende Smitteemne, der kan forplante Sygdommen videre. Det vil ikke hænde, som saa ofte i gamle Dage, at nogen „gaar og trækkes med Feberen" det ene Aar efter det andet og lige saa længe i sit Blod bærer Kilden til fortsat Smittespredning. Selv om Somrene bliver nok saa hede, Anofelinerne talløse, Plasmodierne aldrig saa giftige, det vil dog kun komme til en mindre Opblussen. Thi Ringen, den skæbnesvangre circulus, vil i et Flertal af Tilfælde være brudt.

Den „lollandske Feber" i sin fordums Magtfylde hører allerede nu Historien til.

Et uskrevet Blad af vor Historie.

Af *Hans Rasmussen.*

Endskønt vi i Løbet af det sidste Hundredaar har haft en Række udmærkede Historikere, som har oplyst mange dunkle Punkter i vort Lands Historie, er der endnu meget tilbage, før vi kan sige, at alt hvad der er sket her i Landet i gamle Dage, ligger klart oplyst. Meget lader sig overhovedet ikke oplyse. Det er der ikke noget at gøre ved. Men der er sikkert en god Del, som endnu kan drages frem af Fortids Mørke. Der mangler saaledes ikke lidt med Hensyn til vore Herregaardes og Købstæders Historie, og hvad *Landsbyerne* angaar, saa venter de endnu paa deres Historieskriver. Her er et Punkt, hvor de provinsielle historiske Samfund, som i de senere Aar hist og her er dukket op, maa have deres Opmærksomhed fæstet paa.

Alene Kapitlet: *Nedlagte Landsbyer* vil være af ikke ringe Interesse. Faa tænker nu til Dags over, hvor mange Landsbyer der i Tidernes Løb er forsvundne. Men det er mange flere, end man paa Forhaand vil være tilbøjelig til at tro.

Grundene maa især søges i de *Pestepidemier,* som i tidligere Aarhundreder med korte Mellemrum hærgede Landet. Naar en Del Bønder var døde, og der ikke var nogen til at sætte ind i deres Gaarde, blev Jorderne tit lagt ind under den nærmeste Herregaard; det kunde jo ikke godt gaa an, at de laa øde. *Krigene* gjorde deres til at forøge Herregaardsmarkerne paa Bønderbyernes Bekostning. Naar en By var brændt af og dens Indbyggere bortjagne eller døde

af Sult og anden Elendighed, saa blev en slig Bondeby som oftest ikke opbygget igen.

Den kloge Dronning *Margrete* forbød rigtignok Herremændene at bemægtige sig Bondejord (hvorved Kronens Indkomster forringedes); men efterhaanden som Herremændenes Magt voksede, og de var kommen i Besiddelse af Bondejorden, tog de det ikke saa nøje med at nedlægge en eller anden Landsby og gøre dens Jord til Herregaardsmarker.

Det vil forhaabentlig interessere at se en Oversigt over de Landsbyer, der i Tidernes Løb er bleven nedlagt paa *Lolland*. Listen gør ikke Krav paa at være fuldstændig, og jeg har heller ikke Tid og Lejlighed til at foretage nøjere Undersøgelser angaaende Spørgsmaalet. Hensigten med disse Linier er kun at bidrage til at vække Opmærksomhed for det. Hermed Listen:

Asserstrup i Sandby Sogn er opstaaet af den nedlagte Landsby *Adserstorp*.

Da Svenskerne i 1658 havde afbrændt Byerne *Slente* og *Bispeballe*, blev der af deres Jorder oprettet Herregaarden *Vintersborg*. Nogle faa Gaarde af *Bispeballe* blev tilovers; men de blev i 1690 ved kongelig Bevilling lagt ind under samme Gaard.

Haugaard er oprettet af tre Bøndergaarde, og *Ørebygaard* er opstaaet af den nedlagte Landsby *Øreby*.

Hvor Herregaarden *Gottesgabe* ligger, laa i Kong Frederik IV's Tid Landsbyen *Knubleby*. For at skaffe sig nogen Indtægt lavede Kongen et Lotteri for derigennem at bortspille Landsbyen; Lodderne kunde han sagtens faa afsat; han befalede simpelt hen sine højere Embedsmænd at købe dem; saaledes maatte en Major *Plötz* tage femten Lodder, og da han var saa heldig at vinde Landsbyen, kaldte han den Herregaard, han lavede af den, for „Gottesgabe".

Hvor *Rudbjærggaard* nu ligger, laa en Landsby ved Navn *Rudbjærg* eller *Rugbjærg*.

Pederstrup er opstaaet af Landsbyen *Pederstorp* og *Aalstrup* af *Olafstorp*.

Omtrent ved Aar 1595 blev *Gammelby* nedlagt, hvorefter *Gammelgaard* fremstod paa dens Ruiner.

Baadesgaard er oprettet af tre Landsbyer: *Baadesby, Langholm* og *Stroge.*

Røgbølle Sø har Navn efter en forlængst forsvunden By af samme Navn.

Avlsgaarden *Egholm* i Herritslev Sogn er oprettet af fire nedlagte Bøndergaarde.

Nielstrup er ligeledes dannet af en nedlagt Landsby.

Hvor nu *Knuthenborg* (forhen Aasmarke) *Park* er, laa i fordums Dage Landsbyen *Bregerup.* I Grevens Fejde drog Saxkøbing Borgere hen til denne By og udplyndrede Kirken, hvor der var et berømt Helgenbillede. Siden gik Kong *Christian III* i Rette med dem for denne Bedrift, som de maatte sone med store Bøder.

Hardenberg (forhen *Krenkerup)* er dannet af den nedlagte By *Krenkerup.* Hvor *Rosenlund* nu ligger, fandtes en lille By ved Navn *Gjelstrup.* Der siges, at den mægtige Ridder *Palle Rosenkrans* paa Krenkerup nedlagde denne By for at faa en Gaard til Opdrætning af sine Jagthunde.

Priorskov stammer ligeledes fra en nedlagt Landsby.

Berritsgaard er dannet af Landsbyen *Berrit* (Bjerget), og *Lungholm* er opstaaet af de to smaa Landsbyer *Pugerup* og *Alstrup.*

Landsbyen *Højby* blev nedlagt i Aaret 1718 for deraf at danne *Højbygaard,* og *Søholt* er opstaaet af Landsbyen *Briggerups* otte Gaarde.

Christianssæde hed tidligere *Tostrup* (ɔ: Thorstorp) efter en nedlagt Landsby. *Havlykkegaard* har Navn efter Landsbyen *Haverlykke. Bandholmsgaarden* er ligeledes dannet af nedlagt Bøndergods.

Som sagt: denne Liste gør paa ingen Maade Krav paa at være fuldstændig; Hensigten har kun været at henlede Opmærksomheden paa, at der paa dette Punkt ligger et interessant Stof, som venter paa Bearbejdelse.

Bøtø Lands Hændelser til Udgangen af det 18. Aarhundrede.

Af *P. Petersen.*

Overalt paa Sydfalster ved Befolkningen at fortælle om, at Bøtøs første Beboere var Hollændere. Ogsaa i Tryk er denne hollandske Indvandring omtalt, men uagtet Beretningens troværdige Præg turde en nærmere Paavisning af, at man her staar overfor en virkelig historisk Sandhed, dog ikke være uden Interesse.

I Kong Valdemar Sejrs Jordebog, der særlig udførligt nævner Falsters Landsbyer og disses Jordtilliggende i Skyldsætning efter Bol og Mark, omtales ikke Bøtø, men derimod saa godt som alle nu tilværende Byer og flere forsvundne. Det maa da antages, at Bøtø paa hin Tid ikke har været under Drift, hverken som bebygget eller underlagt nogen Naboby, da ogsaa deraf maatte følge Skyldsætning. Øen maa altsaa have henligget som Alminding (Kongsgods, Krongods) saavel paa den Tid som i de efterfølgende 3 Aarhundreder, hvad der ogsaa godt kan forenes med, at Kongen (Christian den Anden) overlod den til Hollændere. Ogsaa vide vi, at Kronen i de Tider ejede mange lignende, uopdyrkede Jordstykker; til Eksempel kan anføres, at Nykøbing Lens Jordebog (Rigsarkivet) fra og til Jacobi Dag 1670—71 nævner, at der den Gang fandtes paa Falster 29 Stykker øde Jord, som ingen Bygt har været paa. Meningen af disse Ord maa efter den Forbindelse, hvori de forekomme, have været ikke alene, hvad de ligefrem udsige, at paa dem har ingen Bygning staaet, men ogsaa, da de opføres uden Hartkorn umiddelbart efter en specificeret Fortegnelse over Fal-

sters Hartkorn, at de ikke har været i Drift og som Følge deraf ejheller skyldsatte. Tilmed tør det sluttes, at de ufrugtbarere og mere afsides liggende Egne er sidst tagne i Brug, af hvilken Grund det ogsaa ligger nær at antage, at Bøtø længere end det øvrige Falster maa have ventet paa Bebyggelse, og at denne da er foregaaet, som der fortælles, paa Christian den Andens Tid og med Hollændere, finder sin Stadfæstelse ved efterfølgende Skrivelse fra Præsten Lundt i Væggerløse. Vel var denne Mand født fuldt hundrede Aar efter Hollændernes omtalte Hidkomst til Bøtø, men saasom han var født og til Dels opvokset i Nykøbing p. F., i Nærheden af det Sted, hvis Begivenheder han skildrer, tør hans Fremstillings Rigtighed nok godkendes, ligesom det ogsaa, da Skrivelsen nærmest er et Andragende, der attraar Bønhørelse, maa have været ham magtpaaliggende kun at møde med fuldstændig paalidelige Data. Opdigtede Paastande vilde han ikke have fordristet sig til at fremsætte for Regeringen, og heller ikke kendes han gennem Beretninger for andet end en fuldt sanddru og troværdig Mand, der ikke i et eneste Punkt i Skrivelsen hentyder til mundtlige Meddelelser eller løse Efterretninger som Kilde for sine Angivelser, men tværtimod stedse udtrykker sig som den, der i et og alt kun fremsætter fuldt antagne historiske Kendsgerninger.

Skrivelsen lyder:

„Stormægtigste Konge! Allernaadigste Arve-Konge! Her ligger en liden Insel i mit allernaadigst anbetroede Sogn, som kaldes Bøtø, hvorpaa af gammel Tid har boet 13 Hollændere, saaledes kaldte, baade fordi de fra først af var komne fra Watter-Landene i Holland i højloflig Ihukommelse Kong Christian den Anden hans Regeringsaar, som og fordi deres Haandtering var som Hollænderes, med meget Kvæg at holde og deraf at søge deres Næring. Disse saaledes kaldte Hollændere have derefter for en vis Summa Penge die visitationis Mariæ (Maria Besøgelsesdag) Anno 1552 fæstet Landet af højloflig Ihukommelse Konning Christian den Tredie paa alle deres Lifvis Tid, og 23 Aar derefter, nemlig 6. Decbr. 1575, indfæstet endnu et Stykke Jord af højloflig Ihukommelse Konning Frederik den An-

den til Bøtø af Overdrevet der paa Landet, som tilhørte de andre Bønder her paa Gietzør, og var deres Navne, som fæstede Landet af Christiano Tertio som følger: Hans Rebslager, Jacob Cornelisøn, Didrik Koel*), Jep Reersøn, Tønnis Reersøn, Niels Friis, Hans Friis, Peter Reersøn, Hermand Oldebrandsøn, Adrian Hansen og Tønnis Hansen, men som fornævnte Hollændere befandtes Anno 1610 alle ved Døden at være afgangne, saa haver de Hollændere, som alle Aar efter Aar vare komne i de afdødes Gaarde, af ny igen indfæstet Landet af højloflig Ihukommelse Dronning Sophie, Frederici Secundi Gemahl, som da besad Nykjøbing Slot som sit Lifgeding, og givet til Fæste af Landet til Martini fornævnte Aar 1610 i Penge den Summa 600 Rdl., saasom de tvende forrige kongelige Fæstebreve vare expirerede og fornævnte Bøtø hendes Majestæt og Kronen friledig og ubehindret var igjen hjemfaldet, som ligesaaledes findes indført og med samme Ord forklaret i hendes dronninglige Majestæts udgifne Fæstebreve, dateret paa hendes Lifgedings Huus i Nykjøbing Søndagen Misericordias Domini (Herrens Barmhjertighed), som var den 22. Aprilis 1610; foruden denne høje Indfæstning havde de forpligtet sig i samme Fæstebrev at give 30 Rdl. til Fæste af hver Gaard, naar den efter nogens Død skulde fæstes af nogen og derhos svare den aarlige Landgilde og anden Afgift af deres Gaarde til rette Tid. Mændenes Navne, som i Fællig ifæstede Landet af hendes dronninglige Majestæt, vare efterskrevne: Didrik Mortensen, Cornelius Lambertsen, Hans Adriansen, Cornelius Friis, Peder Tønnesen, Daniel Tønnesen, Didrik Corneliussen, Johan Lambertsen, Hubert Volgersen og Hubert Tønnesen, hvis Børne-Børn og deres Afkom lever endnu en

*) 1776 fortæller P. Rhode, at i Væggerløse Kirke findes et Gravminde med Indskriften: Herunder liegen begraven „Dirik Janson Kool und sein Husfrove Inger Albertidochter storven Anno 1606 und 1605". Dette Gravminde, en saakaldet „Ligsten", er bortført fra Kirken for fuldt 50 Aar siden. Om samme Didrik gik det Sagn, at hans Landsmænd skulde have saa meget af Bøtø Land til Beboelse, som han i en vis Tid kunde omløbe, og — Didrik kunde løbe som en Hest.

Del her i Sognet, og var Landet af deres Æt og Afkom beboet, indtil højloflig Ihukommelse, den Kongelige Fru Moder, Sophie Amalie, efter hendes salig Herres dødelige Afgang kom at holde hendes Lifgedings Sæde her paa Nykjøbing Slot, da det haver allernaadigst behaget den salige Dronning efter Ober-Hof-Marchal Bylaus og andres Raad og Forebringender at afskaffe Bønderne, som boede paa Bøtø og sætte tvende Ko-Forpagtere der paa Landet med 160 Køer, som saaledes continuerede til den Kongelige Fru Moders dødelige Afgang. Imidlertid Bøtø saaledes haver været beboet, har mine Formænd, Sognepræster her i Vegerløse af deres Tid, efter deres derom gjorte Forening med Mændene, slet intet nydt om Aaret af deres Kornhøst, saasom de aarligen besade deres Kornmark, som kaldtes Sandagermark, ejheller af deres store Høbjergning, videre end et Læs Hø af hver Gaard og Tiende af deres Kvæg, de tillagde, ingen Paaskerente, Almysse-Korn, Grise eller Gaase-Tiende, som af de andre Gaarde her i Sognet, men derimod har mine Formænd nydt fri Græsning der paa Landet til deres Plovbæster. Og som jeg uværdig af Deres Kgl. Majestæt Anno 1682 allernaadigst blev beskikket at være Præst her paa Stedet, saa forskrev hendes Majestæt den Kgl. Fru Moder mig i sit Benaadnings-Brev, hvis jeg til Refusion aarlig skulde nyde for det, mig afgik paa Offer og Tiende ved Hollænderiernes Indrettelse, nemlig først den fri Græsning til mine Bæster og de 10 Læs Hø af de 10 Gaarde, og dernæst fri Græsning til 15 Køer; hendes Majestæts Brev er dateret Nykjøbing Slot den 1. Novbr. 1682; hvilken hendes Majestæts Villie jeg saaledes allerunderdanigst maatte nøjes med. Efter hendes dronninglige Majestæts dødelige Afgang har det allernaadigst behaget Eders Kgl. Majestæt at resolvere, at Landet skulde igjen opbygges og sættes 10 Mand derpaa, som af gammel Tid, paa det de andre Bønder her paa Gietzør ej formedelst det strænge Hoveri med den megen Høbjergning skulde blive ruinerede, hvilket jeg højligen glædede mig over, og mente Landet med saadan høj Kgl. Naade og Anordning skulde blive bygget og beboet, men min Forhaab-

ning har slaaet mig fejl, thi det ser endnu magert og øde ud med de fleste Gaarde, og er nu ej flere end fire Mænd og Familier der paa Landet, hvis Navne ere: Peder Hollænder, Thyge Hollænder, Jan Allertsen med sin Søn og Claus Adriansen, mig til allerstørste Skade og Afgang i min Præsterente og Indkommer, og Eders Kgl. Majestæts Interesse lider ogsaa Skade deraf, thi omendskjøndt Gaardene kan være indfæstede og af en og anden i Brug haves til Mejeri, saa afgaar dog alle Personal og andre Skatter, Tidernes Forandring kunde foraarsage og allernaadigst lade paabyde, der kunde og avles og opdrages Børn til at besætte andre Gaarde med, saa og til at bære Eders Majestæts Gevær til Rigernes og Landets Defension, om der efter Eders Kgl. Majestæts Ordre af 10 Mand var beboet."

Skrivelsen udtaler dernæst Ønsket om, at Bøtø Gaarde maa blive drevne af derboende Mænd, men ikke af fremmede eller udensogns Folk, og slutter saaledes:

„Jeg skal aldrig aflade at bede Gud, han vil velsigne Eders Kgl. Majestæt med et langt og karsk Liv, rørig og velsignet Alderdom og et lyksaligt Regimente, og jeg forbliver Eders Kgl. Majestæts allerunderdanigste Arve-Undersaat og for Gud flittige Forbeder."

Vegerløse Præstegaard, den 1. August 1695.

Olluf Lundt."

Arild Hvitfeldt siger i sin Danmarkskrønike: „Anno 1515 lod Kongen forhandle udi Waterlandene udi Holland, at hid skulde indkomme nogle Hollændere, og paa Foraaret 1516 kom her nogle ind, hvilke han indgav en By paa Amager at bo paa — da blev og Sprov (Sprogø) besat med Hollændere, men de flyttede siden til Bøtø udi Falster". Sammenholdes nu hermed fornævnte Andragende, da fremgaar deraf med god Sikkerhed, at af de indvandrede Hollændere kom nogle til Sprogø 1516, og at de atter inden 1523 (Chr. II's Landflygtighed) forflyttedes til Bøtø. I Udtrykket „af gammel Tid" kan nok ligge „fra første Bebyggelse"; ikke heller vilde der være god Omtanke i, hvis Øen var befolket forhen, at forflytte en indfødt Stamme og indsætte fremmede, da Tilværelsen for disse sidste sikkert derved vilde blive

mindre taalsom. De første Hollændere har efter Skrivelsens Indhold været Øens eneste samtidige Fæstere —, saaledes udelukkes den Mulighed, at en ældre Befolkning boede sammen med Hollænderne —, hvad ogsaa bestyrkes, naar Per Søfrensen, Sognepræst i Nykøbing — Anno 1572 i en Fortegnelse over Falsters Sønderherreds og Gietzør Birks Landsbyer — siger, at Bøtø Beboere ere 11 Hollændere. Deres oprindelige Antal maa være formindsket med 2, forinden Fæsteforholdet blev ordnet (1552). At dette henstod saa længe uafgjort, vel fulde 30 Aar efter Indvandringen, kan dels være foranlediget ved de indre Stridigheder, der i Mellemtiden hærgede Landet, ligesom ogsaa Koloniseringen og Opdyrkningen af Øen vel maatte have sin Prøvetid, før Afgiften til Kronen kunde fastsættes.

Det her fremsatte samstemmer fuldt ud med Pontoppidan: „Bøtø fik frisiske Bønder omtrent samme Tid som Amager, og fik Fæste for Livstid paa Gaardene 1552".

Naar P. Rhode i „Samlinger til Falsters Historie" under „blandede Efterretninger" henfører Hollændernes Flytning fra Sprogø til Bøtø til Aar 1516, da kan dette meget vel forenes med min Angivelse 1516—23, men naar han dernæst ved Væggerløse Sogn sætter samme Begivenhed til 1552, da bliver dette ikke blot en Selvmodsigelse, men han kommer i bestemt Modstrid med P. Lundts citerede Andragende, eftersom heri Hollænderne oprindelig angives til 13 i Tallet, men ved Fæstebrevenes Udstedelse ikkun til 11, og naar det hedder: disse saakaldte Hollændere haver derefter osv., da kan Ordet „derefter" næppe fortolkes anderledes end som Betegnelse for, at en Tid er hengaaet mellem Indvandringen og Fæstet.

Til Forstaaelse af Skrivelsens øvrige Indhold skal oplyses, at Nykøbing Slot med underliggende Jordegods i den følgende Tid anvistes til Ophold og Underhold for Frederik den Andens Enke Sophie af Meklenborg fra 1588 til hendes Død 1631; hun ombyggede delvis Slottet og døde der. Fra 1634 —1647 var det Hofsted for hendes Sønnesøn Prins Christian, der, udset til Faderens Eftermand, døde Aaret før denne; i de følgende 5 Aar havde Prinsens Enke Bolig paa Slottet.

Den næste kongelige Enke, der fik Bolig og Underhold her, var Sophie Amalie, Frederik den Tredies Efterleverske fra 1670—1685, og endelig benytter Christian den Femtes Enke, Charlotte Amalie, Nykøbing Slot til Sommerresidens.

Det Vidnesbyrd, fornævnte Dronning Sophie af Meklenborg har faaet, at hun var en meget beregnende Kvinde i Pengesager, stadfæstes i Skrivelsen, naar det hedder, at hun tog 600 Rdl. for ny Indfæstning. I øvrigt fik Øen ogsaa at fornemme Sophie Amalies administrative Virkelyst, ihvorvel den forsigtige Hr. Lundt i sit nævnte Andragende til hendes Søn Kongen giver andre Skylden derfor. Med Bøtø var nemlig, efter at Dronning Sophie Amalie var bleven den befalende over Nykøbing Slot og underliggende Jordegods, foretaget den gennemgribende Forandring, at de 10 daværende Bøndergaarde nedlagdes, og Øens Jorder anvendtes til Mejeridrift for 160 Køer, saaledes at 80 henhørte til hver af de 2 Gaarde, som dertil indrettedes, og samtidig paalagdes der Hoveri til disse for de omliggende Byer. Dette Hovarbejde, der efter de gamle Gaardes Nedbrydelse og Indretningen af de 2 bestaaende næppe har omfattet andet end Vedkørsel og Høbjergning, kan sikkert ikke have været byrdefuldt, men gav dog Anledning til Besværinger fra Bønderne i Gietzørs Birk (de 3 sydlige Sogne) og blev tillige med Mejeriernes ringe Udbytte Anledning til, at disse straks efter Dronningens Død nedlagdes, og det paatænktes at overlade Øen til Brug for de omliggende Byer, saaledes at disse svarede de tidligere af den gangende Skatter og Ydelser. Denne Plan maatte atter opgives af Mangel paa Tilslutning fra Bøndernes Side, idet nogle af disse fandt Afgifterne for høje, navnlig henset til Øens afsides Beliggenhed og den ofte besværlige Adgang dertil.

For dog at udnytte Øen bestemtes det da, at den atter skulde bebygges og befolkes som i forrige Tider. Efterførte 3 Skrivelser, den ene forsynet med kongelig Stadfæstelse, oplyse de nærmere Omstændigheder under disse skiftende Forhold, og ingen vil kunne gennemlæse dem uden at lægge Mærke til, at en redelig Vilje og et humant Sindelag overfor Befolkningen har haft Sæde hos Mændene i Rentekammeret,

gik det end ikke altid i Forvaltningen af Krongodset, som det burde. Skrivelserne lød saaledes:

1. Til Kgl. Majestæts Amtsskriver Sr. Hans Raun.

»Paa Eders Skrivelse Dato 2 Hujus med herfølgende Bilager meldes til venligt Gensvar, at efterdi Bønderne udi Giesørs Birk udi deres Erklæring findes uenige, at den Afgift, man i Længden skulde vente fra dem af Bøtø, om samme dem forundtes, skulde blive som uvis, saa kan Bøtø dem ej bevilges, og ikke heller er det Hans Kongelige Majestæts allernaadigste Villie, at Giesørs Birk længere end til næste 1. Maj med Hofveri til Bøtø maa besværes, derfor saa er det resolveret, at Bøtø igjen skal bringes til Besætning af Bønder og Husmænd ligesom i forrige Tider og de, som Stederne og Landet antager, at nyde samme Frihed ved Fiskeriet, og med deres Udførsel, som deres Formænd i fordums Tid for dem haft haver, hvorfore I tillige med Ridefogden har at kalde de Bønder for Eder, som endnu ere beholdne af dem, som tilforn har beboet Bøtø, og gjøre Overslag med dem paa hvad Maade Øen som snarest og bedst kan komme til Besætning og os derom Eders udførlige Relation med næste Post at indsende; imidlertid haver I og Ridefogden at gjøre al Eders Yderste Flid, at nogle Gaarde vorder opsat til nu første Maj af de Huse, som har været brugt til Hollænderiet, at de Mænd kan bo udi, som endnu er i Live af Øens forrige Indvaanere og dem fra de Steder, der de endnu ere endledige. Af Køerne, som har været brugt til Hollænderiet, kan I lade dem faa saa mange, som de til Fornødenhed behøver, fornemmelig skal I gjøre Eders Flid at faa Øen besat med Husmænd, i hvor I dem og fra andre Steder faar, thi naar I foreholder dem, at Hs. Kgl. Majestæt endelig vil igjen have Landet opsat til alle deres Frelse og Forlindring fra Hofning, saa og de fornemmer den Hjælp og Undsætning, dem maa ske, indtil de igjen kan bringes paa Fode, desligeste Frihed med Fiskeriet, saa tvilis vi ikke paa, der jo skal findes dem, der sig Landet til Besætning igjen godvilligen skal bekvemme. De Køer ved Hollænderiet, som ikke behøves til Øens Besætning, skal efter Ride-

fogdens forrige indgivne Memorial under begge Eders Forsvar og Tilsyn til de nødtørftigste Bønder der i Falster og til de øde Gaardes Besætning paa de Steder, hvor salt Græsning falder, fordeles, og os derom udførlig Relation strax indsende." Gud befalet af Eders velvillige

Rentekammeret, den 10. April 1686.

P. Brandt. Bentzen. I. Bøfeke. Giese. I. Vorm. I. Fox. I. Elers.

2. Til Kgl. Majestæts Amtsskriver Sr. Hans Raun.

„Paa Eders Skrivelse og Relation om Bøtø Lands Besætning af Dato 25. April meldes til venligst Gjensvar, at de 5 Gaarde strax bliver opbygt og indrettet af de Huse, der bruges til Hollænderiet, de andre 5 faar og i denne Sommer uden ringeste Forsømmelse bringes til Opbyggelse og Besætning af de Midler, som Ridefogden til de øde Gaardes Opbyggelse er ordineret, hvorom I faar hannem at assistere, der tuilis heller ikke paa, at Bønderne udi Gietzør Birk jo gjerne bekvemmer sig med al mulig Hjælp til Bygningerne og den Heigningens Fortsættelse omkring Bøtø for en Gang igjen at blive slet fra Hofningen, hvilket I og dennem bør alvorligen at foreholde og med al Flid allersomsnarist føre Øen igjen til Besætning og Tid efter anden Efterretning om dens Fremgang at indsende." Gud befalet.

Rentekammeret, den 1. Maj 1686.

Eders velvillige

[Navnene.]

3. Stormægtigste Konge og Allernaadigste Herre:

„Efter Eders Kgl. Majestæts allernaadigste Resolution af Dato 24. Novbr. 1685 skulde Hollænderi-Forpagtningen paa Bøtø liggende ved Eders Kgl. Majestæts Provins Falster til sidst forleden 1. Maj opgives, formedelst at Bønderne kunde blive befriede fra den strænge Hovning, og samme forundes samtlige Indbyggere i Gietzørs Birk, hvorimod de den aarlige Kontribution og Landgilde, som af Øen gangendes haver, skulde svare og klarere og de Køer, som vare brugte til Hollænderiet, at fordeles paa de andre

Ladegaarde, hvor de behøves til deres Forpagtnings videre Forbedring. Men som ved Eders Kgl. Majestæts sidste Overrejse til Lolland, at Bønderne udi Gietzørs Birk med Klagemaal og Supplication ere indkomne, og det var dem heller ikke muligt at subsistere, om de med Hofningen til Hollænderiet skulde continuere, som og videre af Amtsskriverens Relation den 7. April og hosfølgende Bilager er fornummen, thi har vi derfor paa Eders Kgl. Majestæts allernaadigste Behag og formedelst Tidens Kortheds Skuld, den 1. Maj var i Hænderne, og dermed da endelig skulde ske Forandring, maatte gribe til det nærmeste Expedient at befale Amtsskriveren og Ridefogden 10. April sidst forleden at gjøre deres yderste Flid at faa Øen besat af de Bønder, der endnu ere i Live, som den tilforn haver beboet, og Bøndergaardene at opbygges af de Huse, som tilforn haver været brugt til Hollænderiet, saa og at de Bønder, som sig den antager, maa nyde samme Frihed med Fiskeriet og dets Udførsel, hvor de lyster, som dens fordums Indbyggere nydt haver. Desforuden af Køerne, som har været brugt til Hollænderiet, at lade Bønderne, som Øen antager, faa saa meget, som de til Nødtørftighed behøver, og de øvrige Køer, formedelst de ikke kan bruges ved de andre Ladegaarde, eftersom de paa Bøtø ere vante til Sylte-Græsning, at uddeles til de forarmede Bønder og til dem, som øde Gaarde antager paa de Steder, hvor salt Græsning falder, hvorpaa de allerede efter Ridefogdens indkomne Relation af Dato 5. Maj har gjort Anstalt 5 Bøndergaarde at lade opbygge, og som der fattes til de andre 5 Gaardes Opbyggelse en Del Bygnings-Materialier efter hosfølgende Specification, der af Amtmanden er attesteret, deres videre Formelding, har vi den 8. Maj næst forleden befalet Ridefogden at tage Udtømmeret af det Egetømmer, som til de øde Gaardes Opbyggelse var udvist, som ved første kommende Michaelistider igen kunde erstattes af det, som da udvises, og Fyrtømret for nøjeste Pris at indkøbe. Item hvis, som til Tækkevender og at vindes om Stavene i Vangene, samt Vøflinger behøves, at tages af Underskoven, hvor det ej kunde være til Skade, og hvad Penge

til Haandværksfolk og Fyrtømrets Indkøb gjøres fornødent at tages af de allerede ordinerede Midler, et tusinde Rthaler af Kopskatten til de øde Gaardes Opbyggelse, paa det Øen forderligst kunde bringes til Besætning og komme i Stand. Hvilket saaledes i dybeste Ydmyghed og Underdanighed indstilles til Eders Majestæts egen allernaadigste Villie og Approbation af Eders Kgl. Majestæts allerunderdanigste og tro pligtskyldigste Tjenere."

Rentekammercollegiet, 10. Maj 1686.

[Navnene.]

„Vi ere allernaadigst tilfreds, at Bøtøens Besættelse vorder efter os elskelige, vores tilforordnede i Kammer-Collegio deres allerunderdanigste Betænkning i Værk stillet."

Skrevet paa vort Slot, Kiøbenhaffn d. 18. Maj 1686.

Christian.

C. Schøller.

Denne Gang gik det kun trevent med at faa Øen befolket, ingen havde ret Lyst til at flytte derover, og de to nærmeste Bestyrere af Krongodset, Ridefogden Casper Ernst Møller og Amtsskriveren Hans Ravn i Nykøbing, overtog hver 2 af Gaardene, som de efter Ekstrakt af Jordebogsregnskabet svarede fuldt Vederlag af, desuden blev et Par af Gaardene drevet af Mænd fra Marrebæk og Væggerløse, saa det er da ret forstaaeligt, at Øen under slige Forhold nærmest blev behandlet som Stifbarn, og denne Omstændighed gav Anledning til forhen anførte Andragende fra Pastor Lundt. Heraf blev Følgen atter, at daværende Stiftamtmand Lützow, Herre til Søholt m. m. i Skrivelse af 8. Januar 1696 anmoder om Amtsskriverens udførlige Erklæring over Forholdene paa Bøtø for Tiden efter Hollænderiernes Nedlæggelse 1. Maj 1686 til Dato og spurgte, hvorfor den alt tidligere Ordre herom ej er tagen udi tilbørlig observantz til Hs. Majestæts Tjeneste. Amtsskriveren klarer dog for sig, var det end ikke muligt at gøre Rede for alle de 160 Høveder. Ridefogden havde nok hjulpet de forarmede Bønder paa Falster med adskillige; 100 Køer var i 1686 fordelt paa de 10 oprettede Gaarde, men da 2 Aar senere 6 af Mændene udvandrede til Falster, tog hver

især nogle Køer med, saaledes Rasmus Tue, der flyttede til Stovby, medtagende 2 Køer, som han efter Sigende solgte i Nykøbing for 18 Sletdalere. Efter ret indgaaende Oplysninger om Administrationen af Bøtø i Tiaaret 1686—96 slutter Amtsskriveren: „Jeg vil ydmygst formode Velb. Hr. Stiftamtmanden det udi Gunst optager og mig udi sædvanlig Affection lader være recommonderet som jeg stedse forbliver Velbaarne Hr. Stiftamtmands og Etatsraads ydmygeste og hørsomste Tjener."

Nykjøbing, 26. Januar 1696. H. Raun.

Som Tiden gled, blev Øen atter taget i Fæste og Brug af Hjemmemænd, men kun omtrent Halvdelen af de forhen der boende hollandske Familier vendte tilbage, og den oprindelig rene hollandske Befolkning blev efterhaanden mere blandet.

Tarveligt var Udbyttet for de Bøtø Mænd i hine Tider, hvad der bedst ses af en Beretning i en over det falsterske Ryttergods Anno 1719 forfattet, saakaldet Krigs-Jordebog, der udmærker sig ikke alene ved en omhyggelig Udstyrelse, men ogsaa ved sine detaillerede Oplysninger, og hedder det heri om Bøtø: „Denne Øs Herlighed bestaar alene udi Græsgang og Høbund, thi Agerlandet er ej andet end det, som af Fælleden opbrydes og besaas med Biug og Haver, allermest for Fodringen om Vinteren, saa at de ej andet til deres Underhold haver, end hvad de kan sælge og indtage af Græsgangen."

Naar der allerede 1690 nævnes Diger paa Øen, da kan disse kun have været mindre Jordvolde hist og her, Enkeltmands Værk, og vel kun beregnede paa at skærme Huse og Haver.

Uden større Mærkedage for Bøtø forløb Tiden til 1766, da i Septbr. (9.—12) det falsterske Krongods bortsolgtes. Øens Størrelse angives paa den Tid til 1813 Tdr. Land af Hartkorn 48 Tdr. 4 Skp. 0 Fdk. 1 Alb., og paa Auktionens første Dag købtes Bøtø sammen med Hasselø (Ht. 62—1—2—0 Ager, Skovskyld 0—0—2—2) for 8133 Rdl. 34 Sk. Ct. af Strandrider Lars Sørensen Leegaard, efter hvis Død (13. Au-

gust 1781) begge Øer Aar 1783 indkøbtes til Ourupgaards Gods af Justitsraad Chr. Hincheldey, Bøtø for 5200 Rdl. Ct.

Blandt det Jordegods, der ved Auktionen var undtaget fra de udbudte 10 falsterske Godser, var ogsaa Bøtø. Hensigten hermed var fra Regeringens Side at opmuntre til Selveje; men Fattigdom sad til Huse parret med Forsigtighed, og hvor skulde den Halvdel af Købesummen, der fordredes udbetalt, komme fra? Paa Auktionsdagen stod Bøtø kofteklædte Mænd raadvilde, og da de 14 Dage senere under 25. Septbr. indsendte et Andragende til Regeringen om at maatte købe sig selv til det ved Auktionen skete Bud, var just Approbation udfærdiget for Lars Leegaard, og Selveje for Øen blev lagt et hundrede Aar frem i Tiden.

Til ret Forstaaelse af de anførte Pengesummers Værd skal det oplyses, at Reglement af 4. Maj 1695 bestemmer, at af den i Danmark prægede Mønt regnedes $11\frac{1}{3}$ Rdl. (Courant) = 1 Mark fint Sølv, kølnsk Vægt, medens senere under 5. Januar 1813 bestemtes, at $18\frac{1}{2}$ Rdl. (Rigsbank) blev = 1 Mark fint Sølv, kølnsk Vægt. I Courantberegningen var 1794 sket en ubetydelig Ændring, saaledes, at ovennævnte Forhold mellem Courant og Rigsbank nøjagtigt blev 5 : 8, altsaa 5 Rdl. Courant havde Værdi med 8 Rdl. Rigsmønt eller nu med 16 Kroner.

Til Bøtøboernes Pris skal anføres, at de i Aaret 1709, altsaa endnu før Frederik den Fjerdes Skoler byggedes, opførte et Skolehus, hvorom de i Aaret 1746 med Anbefaling af Sognepræsten Johannes Burserus andrager om og gennem Rentekammeret opnaar Fritagelse for Fagskat.

Da en Skolemester dersteds Lambert Allertsen døde i Aaret 1780, oplystes det, at uagtet hans Løn efter Kgl. Reskript af 27. Septbr. 1752 ikkun udgjorde 8 Rdl. i Penge, saa havde han aldeles intet heraf oppebaaret efter Landets Salg 1766; men han maatte da ogsaa sørge for at faa sine Børn tidlig anbragte; saaledes tjente hans 10 Aar gamle Søn Hans hos Gaardmand Christoffer Juul i Marrebæk.

Et Par Aar senere, 23. Marts 1782, druknede den følgende Skolemester paa Bøtø, Rasmus Thygesen. Han var den Gang en ældre Mand og vilde tillige med 5 andre hjælpe

et Skib, der var strandet, til Søs igen; under dette Arbejde omkom de alle, saa det blev ret en Sorgens Dag for den svagtbefolkede Ø.

Det foran nævnte Bøtø Nor, der dækkede over adskillige Tusinder Tdr. Land, faar først, som anført, ret sin Historie under det 19. Aarhundrede; dog hører det hjemme her at nævne den Mand Niels Ditlev Riegels, der som Ejer af en Gaard i Højet i det 18. Aarhundredes sidste Tiaar fattede Planen til at sænke Norets Vandstand gennem en Kanal ud til Guldborgsund, omtrent hvor Marrebæk-Kanalen lidt over et halvt Aarhundrede senere bragte Tanken til Virkelighed. Et smukt Vidnesbyrd om Mandens Udsyn, oversteg Arbejdet end hans Evner, saa Gravningen af Vandløbet, hvortil han efter Sigende fandt Støtte hos et Par andre Mænd der paa Egnen, sluttede uden Resultat. Riegels døde 1802.

Selve Bøtø maa utvivlsomt være af nyere Dato end den Landarm, der som Falsters sydlige Sogne omgærder Bøtø Nor mod Vest, og de Bølgeslag, der opslemmede og dannede denne Landodde oven paa Kridtlaget, har savnet Lermateriale til at fylde Noret, saa at dette saavel som Bøtø Undergrund blev en Vig, hvori Østersøens Vande bagefter byggede den Sandvold ud mod Havet, der som en langstrakt Ø til Dels afgrænsede og dækkede for Noret imod Øst.

Bøtø Højderyg naar op til omkring 6 Meter over Havfladen, og som velvilligt meddelt mig dersteds fra skal man her ned til den tredobbelte Dybde halvt gennem Sand og Grus, derefter lige saa langt gennem Ler for at komme til Kridtet.

Saavel Nord som Syd for Bøtø havde Søen Forbindelse med Noret. Natur og Menneskesnille har senere lukket disse Udløb, saa at Bøtø fra at være en Ø er omdannet til et fast Ledemod af Falsters Land, et Værn mod Hav og Storm for Noret og for de Vest herfor liggende Byer.

Nærværende Afhandling slutter efter Planen af ved Udgangen af det 18. Aarhundrede. Det 19. Aarhundrede ligger Dagen i Dag saa nær, at de mærkbare Hændelser, som dette Tidsmaal spænder over, ikke staar Fare for at dækkes af Glemsel, saa en fremtidig Pen kan der faa en Opgave, til-

med en taknemmelig, da heri indfalder saa vægtige Maal- og Mærkedage for Bøtø som Udskiftningen og dermed Fællesdriftens Ophør, Norets delvise Udtørring, Fæstets Afløsning af Selveje, Stormfloden af 1872 med dens Virkning, de store Diger.

Naar det skæmtvis af Indfalsters Folk er sagt om de Bøtø og Gietzørs Mænd, at de levede christeligt og ernærede sig af Vrag eller, at de sluttede deres Aftenbøn med de Ord: „Vorherre! giv os godt Vrag i Nat", turde dette med Aftenbønnens Overholdelse forsaavidt være sandt, som man hos denne Befolkning i alt Fald i Midten af forrige Aarhundrede og vel ogsaa i Tiden forud mødte en tænksom Alvor og en troende Grundtone i Ord og Adfærd vistnok mere kendbar end hos Indlandets Folk, som da i denne Henseende søgte at feje for egen Dør ved at pege paa Vraget som Dagens sidste Tanke.

Smaaspot i Folkevid har for øvrigt hjemme i vort Land Egn mod Egn, i mange Forhold, ogsaa inden for vort lille Stifts Omraade.

Meddelelser.

Lidt om den Nysted Byfoged og Tolders Embedsliv.

Vort historiske Samfunds Aarbog skulde gerne under „*Meddelelser*" have en fast Afdeling, hvor man ogsaa kan anbringe saadanne Smaating, der ikke egner sig for større Afhandlinger, eller hvor man kan byde Stof, der maaske i og for sig var vel skikket til en selvstændig Artikel, men som man foretrækker at aflevere blot som Raastof eller „Halvfabrikat" for senere Bearbejdelse. I ganske særlig Grad skulde vel Rubrikken „Meddelelser" passe for Gengivelse af mundtlige Beretninger om Folkeminder og anden historisk Overlevering, som det endnu er Tid at fremskaffe baade her og der. Den, der paatager sig at sidde lyttende med Pen i Haand til, hvad aandsklare gamle Folk maatte have at fortælle ud fra deres mange Minder og Erfaringer, faar maaske sjælden Lejlighed eller Stunder til lange sammenhængende Skildringer, men han vil fra Tid til anden kunne nedskrive adskilligt paa „Lapper" og ad den Vej yde vort Aarsskrift nyttige og interessante Brudstykker.

Hvad der her meddeles om den nystedske Byfoged og Tolder *Gierlews* smaa Embedstildragelser er ogsaa ganske brudstykkevis. Til en alsidig Belysning af en lille Købstads administrative Liv i det her berørte Tidsrum vilde høre en Gennemgang af Raadstueprotokoller, Stiftamtets Kopibøger o. m. a. Her gennemblades kun en lille — og sikkert ret ufuldstændig — Samling „indkomne Embedssager" fra 1781 og de nærmest paafølgende Aar, og et og andet af stedlig Interesse plukkes da ud.

Nysted havde ved de Tider et yderst beskedent Antal Øvrighedspersoner. Da man kort efter Enevældens Indførelse indskrænkede Byøvrighedspersonernes Tal, fordi det var „til største Last og Tynge, at i de smaa Købstæder er for mange Øvrighedspersoner, som alle af de faa Borgere vil leve", kom Nysted mellem de Byer, der ikke længer fik Borgmestere og Raadmænd*). Byøvrighedens Virksomhed var samlet i en Byfogeds og en Byskrivers Haand. I 1725 fik Købstaden ganske vist sine „eligerede Borgere", et Udvalg paa omkring et Dusin — valgt af Borgerne — der bl. a. skulde „observere Byens Tarv", revidere Regnskaberne m. v. Men efter 20—30 Aars Forløb synes disse eligerede Borgere næsten ganske at have tabt deres Betydning og levede kun videre i den beskedne Skikkelse af to (fra 1786 tre) Revisionsborgere, saakaldt „deputerede Borgere" **).

I Firserne var *Jens Christian Gierlew****) paa een Gang Byfoged, Byskriver og Tolder (Told- og Komsuntionskasserer). Gierlew var 1770 bleven exam. juris*****). Samme Aar beskikkedes han som „adjungeret og succederende" Byfoged og maatte længe af Hensyn til sin Formand, Byfoged Aagaard (der først døde 1787), bestride Embedet „gratis" – der faldt dog sagtens ikke saa lidt af i Sportler og andre Agréments. 1772 blev han beskikket som adjungeret og succederende Byskriver efter Byskriver Andreas Broager (død 1781). Han fik sin Afsked som Byfoged og Byskriver i 1808 og døde næste Aar i Nysted. Af Navn var han altsaa kun blevet „adjungeret og succederende" Byfoged, af Gavn synes han dog fra første Færd at have været ikke blot „Medhjælperen" og den „efterfølgende", men Hovedmanden, den, hvem Arbejdet og Ansvaret paahvilede, og som de foresatte holdt sig til.

Sandt at sige faar man just ikke høje Tanker om hans Paapasselighed som Embedsmand, naar man læser de Skri-

*) Forordn. 28. Jan. 1682.

**) P. Munch: „Købstadstyrelsen i Danmark" I 1619--1745, S. 230.

***) C. A. Hansen: „Nysted 1409—1909" (1909), S. 28.

****) „Peder Jensen Gierløf's Efterkommere", ved Fr. Hjort (1890), S. 71.

velser, der er kommet ind ad hans Dør. Man skulde tro, det har været med bange Anelser, han har taget imod disse Breve med de statelige Segl fra Rentekammeret, fra „General Landes Oeconomie und Commerz"-Kollegiet m. v. eller fra Stiftsbefalingsmændene v. Krogh paa Søholt og hans Efterfølger, Baron Kragh-Juell-Wind paa Juellinge. Eller maaske ligger det nærmere at slutte — naar man ser, hvor mange mindre behagelige Skrivelser der kom af den Slags — at Vanens sløvende Magt har lagt sin forsvarlig tykke Hud over hans Sind, saa han har taget Tilskikkelserne fraoven med det fattede og lune Sinds Ligevægt, har tilpasset sig til dem og rutinesikkert dukket sig under Bygerne.

En ret stor Part af de indkomne Sager er nemlig Erindringsskrivelser, for ikke at sige meget alvorlige og kraftige Rykkerskrivelser fra de foresatte. Gang paa Gang hedder det: „Da man endnu ikke fra Byfoged (eller Tolder) Gierlew har erholdt (det eller det Regnskab, den eller den Indberetning etc.), saa haver han samme uopholdelig hertil at indsende, saafremt han ikke vil vente at vorde anseet med Mulct efter Placaten af 28. Maj 1771." *)

Man skal ganske vist være lidt varsom med at lægge for meget ind i saadanne Embedsskrivelser efter Tonen, selv om denne har lidt af Krigstrompetens Skratten. De skingrende Stød kan til Tider, efter de raadende Personers og Forholds Natur, være yndet Kammertone, uden at det hele er saa slemt ment. Paa de Tider, vi her befinder os i, da man nylig havde inddraget Byregnskaberne under Statens Revision, og man maatte regne med megen Slendrian og adskillig

*) Den, der ikke er kendt med Kollegiestyrelsens Sæd og Skik, vilde maaske blive forbavset ved at se saa ret underordnede Ekspeditionsskrivelser som disse højtidelig forsynede med en hel Mængde fine Navne inde fra Regeringskontorerne. I øverste Række Navnene paa de deputerede med Chefen i Spidsen. Mænd som Ministrene C. Reventlow, Ch. Stemann og Moltke tropper op sammen med de øvrige deputerede i Skrivelserne her til Nysted om rene Bagateller. Under de deputeredes Navne kommer saa atter Rækken af de kommitteredes Underskrifter.

passiv Modstand, anslog man netop fra Regeringskontorerne paa Forhaand en ret truende Tone for at vise, at nu skulde det være Alvor. Og det vides, at ikke alene vor Byfoged Gierlew, men en Del andre har faaet Rykkerskrivelser med Perspektiv til Mulkterne. *) Men i Nysted nøjedes man ikke med at true. Heller ikke Mulkterne udeblev.

I 1782 tilpligtes han i Egenskab af Tolder til at betale 12 Rdl. i Mulkt, hvoraf de 6 til Aalholm Amtstue, de 3 til Sognets fattige og de 3 til Generaltoldkammerets egen Fattigkasse, og Stiftamtmanden føjer en Bemærkning til Generaltoldkammerets Skrivelse om, at han formoder, at Mulkten straks bliver betalt, „da jeg ellers skiønt mod min Villie nødes til uden Forhaling at føje anden Anstalt til Mulctens Inddrivelse." **) I Anledning af, at Gierlew endnu er i Restance med Besvarelse af en Del Antegnelser til Byregnskaberne for en Række Aar (helt tilbage til 1770'erne) og der derfor dikteres ham Mulkt m. v., taler Rentekammeret i Skrivelse af 16. December 1786 om hans „sædvanlige Efterladenhed". Stiftamtmanden tilføjer i sin Skrivelse af 19. s. M. de vistnok betegnende Ord: „thi de fleeste Tider opdynger De, hvad der skal expederes, saaledes at hverken De selv eller andre kan finde reede derudi, hvorved Arbeidet fordobles baade for Dem selv og enhver anden som skal være nødsaget til at have med sliige Uordentligheder at bestille".

I 1783 er det galt fat med nogle Stervbo-Penge (i Dødsboet efter Hr. Ole Schytte, Sognepræsten i Taars). Gierlew har bl. a. — naturligvis kun af Uorden og Sløseri — indeholdt en Del af Boets Penge uden at ville aflægge Regnskab for dem. Provst Suhr klager, og Stiftsbefalingsmanden beordrer Byfogden til senest inden Udgangen af Marts at udbetale de Penge, Dødsboet har Krav paa, og ekspedere Skiftebrevet.

Sjælden synes vor Byfoged at kunne glæde sig ved Medbør fra højere Steder. Der skal god Vilje til at se følgende

*) P. Munch: „Købstadstyrelsen i Danmark" II, 1745—1848 (1900).

**) Det synes dog, som om Mulkten senere blev nedsat til 4 Rdl. (Skrv. 31. Maj 1782).

lille Sag under Synspunktet: bliden Bør og milde Luftninger, men maaske har den dog skaffet ham en Smule tjenstlig Tilfredsstillelse. Stiftsøvrigheden, Stiftsbefalingsmand Juell-Wind paa Juellinge og Biskop Ramus i Odense*) har i 1782 givet Halvorsen Bestalling baade som Klokker og Bedemand i Nysted, da disse to Stillinger stadig havde været forenede. Gierlew har aabenbart anset dette som Indgreb i Byfogdens Magtomraade og har derfor i Promemoria af 28. December gjort Modforestilling, og Stiftsøvrigheden meddeler da i en Skrivelse af 8. Januar 1783, at hidtidig Praksis vel taler for en Kombinering af de to nævnte Tjenester i Bestallingen, „men skulle Hr. Byfoget finde sig derved fornærmet, kand det gierne staae Dem frit for at give ham aparte Bestalling paa Bedemands-tienesten."

Da *Retsplejen* i en lille By som Nysted i alt væsentligt alene laa hos Byfogden, var man her ude over Bryderierne med den ofte højst besværlige Afgrænsning af Magistratens og Byfogdens Omraade.

Men selve Retsplejen kunde naturligvis give Bryderier nok. Og Stiftamtet kunde jo ubelejligt bringe en eller anden kedelig og besværlig Sag ind ad Døren. Til saadanne ubehagelige og vanskelige Affærer kan man dog næppe regne det Paalæg, Byfogden fik 1782 gennem Stiftsbefalingsmanden om saavidt muligt at paagribe en fra Nyborg deserteret Slave, der i 1775 er dømt til Kagstrygen og Livstids Fæstning og Arbejde, og som i nogle (!) Aar har opholdt sig paa Lolland og der strejfet om fra Sted til Sted under falsk Navn, og dette „onde Menneske" skal, siges der, for Tiden opholde sig i en By ved Navn Løit (Løjet) tæt ved Stokkemarke under Grevskabet Knuthenborg. Om det lykkedes at faa fat paa ham, hører vi intet om. — En Sag om et forsøgt *Selvmord* genopfrisker os levende Tidens haandfaste Behandling af slige Materier. Efter den Tids Opfattelse og gældende Ret var jo Selvmordsforsøg en Forbrydelse. Amtet

*) Lolland-Falster fik først 1803 sin egen Biskop.

skulde anlægge Aktion*), og By- og Herredsfogden paa Justitiens Vegne dømme den skyldige. 1782 har en Enke Maren Langs ved Fuglsang — sagtens et gammelt, udslidt og livstræt Skrog — forsøgt paa voldsom Maade at skille sig ved Livet. Justitien udfolder straks sit Apparat, og Gierlew beordres til afsige Dom over hende til Undgældelse for „sligt ulovligt Foretagende" og til Eksempel for andre. Prokurator Toft i Nysted beskikkes som Aktor og Prokurator Höfer i Nykøbing som hendes Defensor.

Men større Sag forelaa i Slutningen af samme Aar.

Ved kgl. Reskript af 11. December 1782 har Hans Majestæt approberet en Højesteretsdom, hvorefter Jeppe Mogensen formedelst begangent *Drab* er tilfunden at have *sit Liv forbrudt* og lægges paa Stejle og Hjul „m. videre". Under 17. s. Maaned beordrer Stiftsbefalingsmanden da Byfogden i Nysted til at iagttage al lovlig Omgang og jo før jo heller sætte Dommen udi Eksekution.

Gierlew føler sig lidt usikker i denne Situation og forhører hos Stiftsbefalingsmanden, hvad nærmere der er at iagttage, og maaske har han ogsaa, hvad Svaret kunde tyde paa, slaaet paa, om der ikke kunde gaas lemfældigere til Værks. 24. December svares der ham, at da Delinkventens Legeme skal lægges paa Stejle og Hjul, saa bliver det en Følge heraf, at Eksekutionen sker med Økse, og at Hoved og Haand fæstes paa Stage, ligesom de forhen i Sagen ergangne Domme fastsætter, „hvilken Straf" — føjes der til — „og er saa almindelig efter vore Love for slige grove Mordere, at jeg holder det ufornødent at indgaa med videre Forestilling herom." I Skrivelsen af 18. Januar 1783 skriver Stiftamtet igen om Eksekutionsmaaden, at det bliver vel rettest efter Hr. Byfogdens Formening at følge Højesteretsdommen stricte efter Ordene uden at extendere Straffen videre end hvad Dommen udtrykkelig bestemmer, „hvilket og kommer mest overens med Menneskeligheden."

Eksekutionen blev berammet til Torsdag den 23. Januar.

*) Dette ophævedes først ved Kancelli-Skrivelse af 28. Jan. 1815 m. fl.

20. Januar sender Amtmand *Wallmoden**) i Nykøbing en Skrivelse med Ekspressen til Byfoged Gierlew; han søger heri, efter at have forhandlet med Skarpretteren, at faa truffet alle fornødne Aftaler om Forberedelserne til Henrettelsen. Han meddeler, at Skarpretteren er ankommen til Nykøbing, men han agter sig ikke til Nysted, men beder, at Delinkventen Aftenen før den 23. maa bevogtes i Sundbye Natten over for efter Skik og Brug Torsdag Morgen i god Tid at kunne executeres. Endvidere har Skarpretteren anmodet om, at han senest forinden Morgen Aften maa faa anvist det til Eksekutionsplads udsete Sted paa Sundbye Skov, hvor Stejlen skal oprettes; maaske kunde Schmidt paa Fuglsang med et Par Ord fra Byfogden anmodes om næste Morgen at tage over til Nykøbing og anvise Stedet. Endelig anmoder Amtmanden for Skarpretteren om fri Transport for ham og Folk foranstaltet ved Færgen frem og tilbage fra Amtstuen, og at der Torsdag Morgen maa være en Vogn for ham ved Færgen paa Lollands-Siden Tur og Retur til og fra Stedet.

Hele denne Sag faldt uden for Gierlews Embedsrutine, og han synes som alt sagt at have staaet lidt famlende overfor den rette Fremgangsmaade. At han ogsaa har følt sig noget benovet og repræsentativt usikker og uvant ved den Rolle, han personlig skulde spille den uhyggelige Dag oppe ved Retterstedet, fremgaar ret levende af følgende Brev fra hans Ven og Fælle, Birkedommer *Dall***):

Velædle Høystærede Ven!

Er Deres Dom i Landstinged forandred og i Høyesteret confirmered, oplæses alleene samme og dernæst dend Kgl. confirmation. Men forandres og Landstingsdommen,

---

*) Kristoffer Georg v. Wallmoden, Amtmand over Nykøbing Amt 1772—93.

**) Thomas Dall, død i Sakskøbing 1790, 75 Aar gl., virkede i en længere Aarrække som Birkedommer ved Krænkerup og i Kristianssæde Birkedommerembede. Forinden havde han været Ridefoged paa Krænkerup og Inspektør paa Aalstrup. 1741 blev han exam. jur. og vist samme Aar Birkedommer (Velvillig Meddelelse af Hr. fhv. Kantor V. Holm).

læses alleene Høyesterets Dom og dend Kgl. Resolution hvad dend forandrer eller confirmerer, dog, i hvordan det er, læses Høyesterets Dom og Resolutionen. Ved*) Kongens Navn i Resolution, først nævnt, oplæses, lætter man Hatten.

Dommerens Embede er intet videre end 1) naar Delinqventen er aftaged Jerned paa Retter Stedet (somme Tider taler Præsten først) oplæses, som melt, Dom og Resolution, og 2) derpaa Skarpretteren forretter sit Embede; somme Tider taler Præsten atter til Synderen taalmodig at gaae til sin Lidelse. 3) Er Under Rets Dommen for alle Retter confirmered uforandred, læses fra de Ord: „Kiendes for Ret" og saa videre. 4) Det sidste er: at Dommeren paaser, execution sker efter Dommens Tilhold, og kommer der, efter executionen, ventilation om Skarpretterens Betaling, da bør Dommeren derom foreholde Vedkommende Taxten efter Rescriptet, som dog ikke gierne indløber. — Commando ved executionen og Misdæderens Fremstillelse m. v. forud og paa Retter Stedet bør vedkommende Proprietairs Fuldmægtig besørge. Alleene ved Udlevering fra Kiøbstadens Arrest besørger**) det Steds Byfoged see sig præcavered, at det sker Fængslet og til behørlig Vagt.

Gratulerer dydig Kiereste og Dem selv og Familie en glædelig Fest, lyksalig Nyt og bestandig Velgaaende.

Forbliver med ald Høyagtelse
velædle Hrr. Vens
ærbødigste Tiener
Thomas Dall.

Rhgd. (?) ***), den 28de Decbr. 1782.

Underskrift: Velædle og Velviise Hr. Byefoged Gierlew i Nyested.

---

*) ɔ: „Naar".

**) Meningen er vel: sikrer Byfogden sig ved fornøden Foranstaltning, at..

***) Dette er antagelig en Forkortelse for Raahavegaard, hvor Dall vides at have boet en Tid.

Af Byfogedpapirerne ses det ogsaa, at Gierlew har haft at gøre med en Sag, der sikkert i lang Tid var yndet Skandaleemne paa Sydfalster, og som er udførlig omtalt af Im. Barfod i hans Præstehistorie *).

Præsten i Væggerløse, Hr. *P. A. Lehmeier* (1725—91) var i alle Fald en uforsigtig og stridbar Herre, og han beskyldtes for det, der var meget værre. Stadig syntes han at have ligget i Strid med sine Sognebørn og andre, og han havde ihærdige Fjender, især en, der med godt Held chikanerede ham **). Det kom til en Retstrætte, der varede sine 16 Aar. Først frikendtes han ved en Kommissionsdom for de haarde Anklager: han skulde uberettiget have benyttet en Græsgang til tolv Høveder paa Bøtø, han skulde paa Hasselø have skældt Bønderne ud for Toskillings-Sjæle, han skulde have vægret sig ved at kaste Jord paa Ligene, naar han ikke fik 4—6 Rdl. for en Ligprædiken, han skulde have bestukket en Pige til at tie stille med, at han var Barnefader, o. m. a. Men ved en Højesteretsdom vendte Bladet sig. Han blev suspenderet, og de mod ham rettede ærerørende Beskyldninger skulde nærmere undersøges af Generalfiskalen Under Suspensionen voksede en ny Sag frem. Kapellan Bondo Ferslew, der bestyrede Embedet under Suspensionen, syntes at have sat sig det praktiske Maal at gøre sin Kaldsbroder umulig og selv sikre sig det rare Embede. Hans Nidkærhed var dog vel stor, saa han skød over Maalet og forbi det attraaede Kald. Men hans Beskyldninger mod Lehmeier, der nok endogsaa sigtedes for Tyveri af Fattigkassen, bevirkede, at der i 1783 blev nedsat ny Kommission.

Barfod samler Resultatet af de mange Aars Genvordigheder i en Bemærkning, som Lehmeier har tilført Kirkebogen 1788, og som skulde vise ham fuldt ud renset, idet

*) Im. Barfod: „Den falsterske Gejstligheds Personal-Historie" II S. 274—279.

**) Den her i Aarbogen S. 81 omtalte L. Leegaard i Afhandlingen „Bøtø Lands Hændelser". Jævnfr. ogsaa Omtalen der af Præsternes tidligere Ret til fri Græsning til deres Plovbæster (S. 72).

der her staar, at den 16 Aars vedvarende Proces nu i August er sluttet; han er erklæret fri, og han har faaet Tilladelse til at tiltræde sit Embede.

Det sidste er rigtigt. Men at han næppe er gaaet fuldkomment pletfri ud af Kæremaalet, kan dog vist allerede ses af en Kvittering fra Odense Bispegaard af 25. September 1788. Den er stilet til Kommissionsdommerne, d'Hrr. Kommissarier, Hr. Byfoged Gierlew og Hr. Provst Stub i S. Kirkeby. Biskoppen kvitterer for sit Vedkommende — de 50 Rdl. til Stiftets Præsteenker — paa en Ekstrakt af den under 15. August 1788 ergangne Kommissionsdom, anlagt af Hr. Generalfiskalen kontra Præsten Hr. Lehmeier, for saa vidt angaar de Hr. Lehmeier idømte Mulkter og det stemplede Papir.

Det hedder her i Ekstrakten: 2den Post bliver Hr. Lehmeier for hans mistænkelige og uforsigtige Forhold i de paastævnte 7 Beskyldnings Posters adskillige Dele, tilpligtet at betale ifølge Lovenes Bydende til fattige Præsteenker i Stiftet 50 Rdl. og til Justitskassen lige saa meget. — Endvidere skal han betale det ifølge den ergangne Højesteretsdoms 3. Post under Sagerne krediterede Stempelpapir med 24 Rdl. 3 Mk. Endvidere er han dømt til at betale en anden mindre Post i Anledning af Kommissionssagen.

Der kunde vel nok endnu uddrages adskillige Smaating af dog nogen stedlig eller personalhistorisk Interesse. Der kunde f. Eks. dvæles lidt ved en Sag mellem Lensgrev Raben paa Christiansholm og Generaltoldkammeret, som Gierlew fik at gøre med i Egenskab af Tolder. Greven følte sig fornærmet over, at Nykøbing Toldbetjente nede ved Rabierre (Radbjerg) paa Falster havde frataget to Husmænd Jeppe Hansen og Peder Bødker i Frejlev deres Baade (hvormed de efter Grevens Sigende blot vilde paa Sælhundefangst), fordi de ikke paa anordnet Maade havde meldt sig hos vedkommende Tolder. Og der kunde kigges lidt ind til forskellige Nysted-Borgere, hvis Navne nævnes: Kæmner O. Kielsen, Købmand Toft, Amtsforvalter Klinge, Sogne-

præst C. F. Volckersen og forskellige andre, som optræder i et eller andet Anliggende: en Vejs Forbedring, Ophævelse af Fælleskabet i et Overdrev ell. lign. — Sager, der nu kan synes saa ligegyldige, men som sikkert, netop fordi de angaar ens „egne Vinduer", ens egne Smainteresser, i de Tider har sat Sindene i Bevægelse, som den Slags som bekendt formaar at gøre det til Gavns den Dag i Dag. Men ogsaa de stedlige og personalhistoriske Interesser maa have deres Grænser.

Derfor til Slutning lidt af en noget anden Natur.

Mellem Byfogedpapirerne findes naturligvis ogsaa Promemoria'er fra Stiftamtmanden, hvori der kommuniceres Skrivelser inde fra Regeringen af mere almindelig Art, ikke gældende Nysted Købstad særskilt, men Stiftets eller hele Landets Magistrater og Byfogder.

Et Par af disse Skrivelser omhandler *Saltforbrug* og *Brændevinsbrænding.*

De belyser ganske godt den raadende „Merkantilisme", Regeringens Lyst til ved Statsdrift („Manufakturer") eller anden direkte Indgriben at fremme Industri og Handel — for at Pengene kan blive i Landet -- og dens skrappe, men ofte virkningsløse, Forholdsregler mod Borgerne, naar det gælder Skatteobjekter. Og samtidig falder der hist og her ogsaa lidt Strejflys ind over stedlige Forhold.

Hele dette „Regereri", der udartede til ligefrem Paaligning af saa og saa mange Kvanta Varer paa Købstæderne, er for en enkelt Grens Vedkommende bleven udførlig belyst i nærværende Aarsskrift i Afhandlingen „Manufakturhandel i Midten af det 18. Aarh." (S. 18). „Regeringens Almindelige Magazin", der paatog sig Indkøb og Afsætning af Klædevarer m. v., var vel ogsaa Systemets ejendommeligste Blomst. — Lidt af dettes Frugter, eller rettere dets visne Blade og sørgelige Rester, møder vi nu forresten ogsaa i vore Papirer fra Nysted. Det „Almindelige Magazin" var 1768 blevet til *„General-Magasinet"*, der henslæbte sin Tilværelse til 1781, og blandt dets mange Skyldnere befandt sig ogsaa mindst een Nystedborger, Simon Jakob Hoff. Da der i 1781 udnævntes

en Kommission til at tilendebringe alle med Generalmagasinet udestaaende Fordringer, søger man ogsaa at faa Gælden fra Hoff indbetalt. Han skyldte siden 1769 Generalmagasinet 31 Rdl. 5 Mk. 1775 — efter 6 Aars Forløb — har Magasinets Direktion samlet sig sammen og rykket Hoff for Pengene med Løfte om, at han skal slippe for Renterne, naar han inden 6 Maaneder betaler Hovedstolen. Nu i 1781 forlanger Kommissionen gennem Byfogden rimeligt nok Kapitalen tillige med Renter lige fra 1769. Gierlew er som sædvanlig ikke hurtig i Vendingen. Men da Kommissionen ikke hører et Muk fra Byfogden, forhører den under 20. Juli 1782 paa ny og faar da omsider at vide, at Manden er død for hele 6 Aar siden! Om Pengene er kommet i Hus fra Enkens ny Mand, hos hvem de i August 1782 fordres inddrevne, melder Historien intet.

Det kongel. *Bergværks-Directorium* udbad sig under 9. November 1782 gennem Stiftamtmanden Oplysning — senest inden Udgangen af Januar — om, hvor meget Kvantum *Salt* de enkelte Købstæder paa Lolland-Falster ønskede at aftage i næstkommende Aar, for at det kunde sættes i Stand til at bedømme, hvorvidt det Kvantum, der tilvirkedes ved Vallø Saltværk, maatte være tilstrækkeligt til Forsyningen; til den Ende skulde Byøvrighederne indhente de handlendes Deklarationer herom og derefter forderligst tilstille Stiftamtmanden Underretning om, hvor stort Kvantum Salt, Salthandlerne i hver Købstad maatte have ansat sig for og lovet at afhente.

Det viste sig imidlertid ogsaa her, at Loven er ærlig, men Holden besværlig

I Skrivelsen af 8. Marts 1783 gør Direktoriet opmærksom paa, at det har maattet afvise andre Købere for at kunne tilfredsstille de handlende, der har tegnet sig for visse Kvanta valløisk Salt.

„Desuagtet er ikke fra Saxkiøbing afhændtet de 366 Tønder, som Salthandlerne der have ansadt sig for". For indeværende Aar har man derfor, for ikke igen at blive narret, udeladt denne Købstads Købmænd af Fordelingslisten

til Udlevering af Salt til Købstæderne. Og de Vilkaar, som Salthandlerne i Rødby har betinget sig ved Afhentelsen af det Kvantum Salt, de har ansat sig for, „er ei af den Beskaffenhed, at mand derudi kan indlade sig, hvorfor de ligeledes ere undtagne fra Repartitionen".

Man kan i alt Fald ikke love noget til disse Byer. Skulde der blive en Rest af Beholdningen tilbage til Efteraaret, skal man tjene dem med noget Salt.

Tilbage bliver da de andre Købstæder i Stiftet. Nakskov, Stubbekøbing, Nykøbing, Maribo og Nysted kan vente at erholde det Kvantum Salt, de har tegnet sig for, nemlig i alt 3789 Tønder til samme Pris som forrige Aar, nemlig 2 Rdl. 16 Sk. Tønden med Fustage og 1 Rdl. 88 Sk. uden Fustage, og Saltets Betaling maa ske ligesom i forrige Aar enten kontant eller med gode Veksler paa København. Men Direktoriet vil dog paa Forhaand melde, at man ikke kan udlevere det hele Kvantum paa een Gang. Det meste Salt maa tilvirkes fra Marts til Udgangen af November Derfor kan man ikke love at udlevere mere end en Niendedel — 421 Tdr. — af det rekvirerede i hver af de nævnte Maaneder. Saa kan de vedkommende selv gøre de fornødne Beregninger.

Endelig lagde Regeringen Beslag paa Byøvrighedens Tid og Kræfter til Bedste for den altid vanskelige *Brændevinsbeskatning.*

I August 1784 kundgjorde Stiftamtmanden en Skrivelse af 31. Juli fra det kongel. Rentekammer om Salg af Brændevinsredskaber. Denne Skrivelse offentliggør en kongel. Resolution, som paa væsentlige Punkter indskærper, hvad der alt forud var forordnet, siden det aabenbart faldt Borgerne svært at rette sig efter de givne Forskrifter.

Dette var nu ikke saa mærkværdigt. Først og fremmest fordi egen privat Fordel fristede Godtfolk til at snyde Staten og dens mange posekiggende Told-, Konsumtions- og andre Betjente. Men dernæst ogsaa fordi Regeringens egen Brænderi-Lovgivning havde været uensartet og svingende og til Tider givet en kærkommen Ret og skabt Vaner, som

den derpaa snart efter ved nye og andre Bestemmelser søgte at bryde.

Forordninger fra 17. Aarhundrede havde tilladt Folk at brænde Brændevin mod at svare Afgift; andre end de ufri Stænder maatte brænde afgiftsfrit til eget Brug. Men Forordningen af 4. Juni 1689 gik saa vidt, at den simpelt hen forbød Bønderne at brænde Brændevin; kun de faa privilegerede Brænderier maatte brænde ude paa Landet. Saadan omtrent var Stillingen endnu i 1780'erne ude paa Landet. I Byerne var Afgiften bleven forhøjet, for at man derved — hed det sig — kunde indskrænke den overhaandtagende Brændevinsdrikning. Men samtidig vilde Regeringen jo gerne tjene godt paa sin Afgift, og den kunde da ikke finde sig i, at Folk i Tusindvis snød den for Afgiften ved selv i Smug at brænde.

Derfor førte den sin ihærdige Krig mod Brændevinsredskaberne paa Landet.

I det Øjemed havde Regeringen ved Forordning af 26. April 1776 — den, som den kgl. Resolution nu indskærpede overfor Byfogden i Nysted o. a. — fastslaaet, at ingen Kobberhandlere, Kobberførere, Kobbersmede og andre Købstads-Indvaanere maatte understaa sig til at sælge noget Slags Brændevinsredskab til nogen paa Landet boende, der var uberettiget til at brænde Brændevin, „under den fastsatte uudblivelige Mulct af 20 Rdl. for hver og hvergang de befindes herimod at handle". Forordningen havde endvidere — ret umoralsk — bestemt, at denne Mulkt skulde tilfalde „Angiveren alleene som Forbrydelsen opdager". Men den kgl. Resolution giver dernæst Kontrolbestemmelser ved Passersedler fra Told- og Konsumtionsbetjentene for de anskaffede Redskaber, for at man ad den Vej kan sikre sig imod, at Brændevinstøj kommer uberettigede i Hænde og indsmugles paa Landet.

Hele denne Brændevinslovgivning, den ny kgl. Resolution med paafølgende Rentekammerskrivelse og den ældre Forordning af 1776, gjorde det næsten til god Sæd og Skik for Statens Betjente og andre Lysthavende og i Kongens Interesse at

snuse i og om hver Gaard paa Landet for at opspore de forbudte Redskaber. Den havde Adresse hele Landet over. Men som Forholdene laa, kunde den siges at være særlig godt møntet paa Forholdene nede omkring Nysted.

Man tør vel næsten sige, at den traf Byfoged Gierlew paa et ømt Sted. Maaske endog korporligt. Han betegnes jo nemlig som Nystedernes Anfører i „Slaget" ved Herritslev den 3. April 1776, hvor efter Sigende 4 à 600 Bønder kraftig værgede sig mod Toldbetjentene og de medfølgende Nysted Borgere, der var ude at søge efter ulovligt Brændevinstøj — dette var i Tide sænket ned i Byens Gadekær.

Og denne Kamp var saa hidsig, at vor Byfoged Gierlew — som vi hermed forlader i Kampens flatterende Glorie — „blot skal have en flink Bonde og sin Hests Hurtighed at takke for, at han kom derfra med Livet". *)

A. Holck.

Det vaade Aar 1830.

Vi har tænkt, at nedenstaaende Stykke vilde kunne interessere, ikke mindst under Hensyn til de sidste Tiders Vejrerfaringer. Med indhentet Tilladelse gengiver vi dette lille Uddrag af Etatsraad L. Jørgensens „Mine Erindringer", trykt som Manuskript (1891, 378 S.).

— Nu kom det, især for Lolland, saa ulykkelige vaade Aar 1830 med en Misvæxt, som jeg, Gud være lovet, siden ikke har kiendt Magen til, og med Sygdom, Fattigdom og Elendighed, som det er vanskeligt at beskrive saaledes, at det kan forstaaes af Folk, som ikke har oplevet denne Tid paa Laaland. Det foranderlige, urolige og regnfulde Aar begyndte egentlig den 29. Juli 1829 med et ganske voldsomt Tordenvejr og Regnskyl, som paa engang satte alle lavtliggende Jorder og Enge under Vand. Det var en Lørdag Eftermiddag. Jeg var netop den Dag i Maribo for at

*) P. Rhode „Samlinger" (1859) I, S. 392; J. H. Larsen (ved F. R. Friis), „Musse Herred" (1872), S. 169.

sælge Raps. Tørvemosen stod dengang netop fuldt besat med opskaarne Tørv, og jeg havde faaet Løfte af endeel Bønder om, at de om Mandagen vilde møde med Vogne for at køre Tørven til Nakskov. Men hele Mosen kom nu midt om Sommeren til at staae under Vand, saa at man kun enkelte Steder kunde see Toppen af Tørvestablerne, og da det af og til vedblev med stærke Regnskyl, saa blev denne Vandstand paa Mosen vedligeholdt stadigt i over et heelt Aar. Desuagtet høstedes der dog endnu i 1829 ret godt og navnlig Raps, som heldigvis allerede var tærsket. Derimod var det ikke muligt om Efteraaret at faae saaet Rug eller Hvede nogenlunde ordentligt, og det smøledes der kun med. Der blev saagodtsom ingen Stub pløiet om Efteraaret til Byg. Det var, ligesom Veiret og Climaet ikke kunde glemme den voldsomme Torden d. 29. Juli, og det vedblev Efteraaret og Vinteren igjennem at være uroligt med ualmindelig stærke Storme, og om Foraaret den 4. April 1830, Natten mellem Lørdag og Søndag, havde vi en meget stærk Storm, som anrettede store Ødelæggelser, og mange Lade- og Stald-Bygninger, ogsaa enkelte Vaaningshuse, blæste aldeles omkuld; foruden med Ladebygningen her paa Søllestedgaard erindrer jeg endnu, at dette var Tilfældet med Laden paa Juellinge og Rudbjerggaard. „Det gjør ikke noget, for den er godt assureret," sagde Baronen paa Rudbjerggaard; men han fik vel at vide, at den ikke var nogen Blæsekasse, thi denne Lade er indtil den Dag idag aldrig bleven opført igjen.

Jeg kan endnu saa tydeligt see Sorgen paa Clausens*) Ansigt — han, der var vor gode Svoger og Støtte — da han Søndag Eftermiddag traadte ind i Stuen til os; ja, vi græd Allesammen. Min Moder var, som altid i større Begivenheder, den Rolige og Besindige. Efterat Laden var falden omkuld, kunde man nu fra Dagligstuevinduerne see ud over Markerne, og man havde nu faaet Søllested Kirke lige for Øjet. „Nu har vi en smuk Udsigt," sagde hun, „og den nye Lade skal da ikke ligge paa den gamles Sted." — . . .

I Foraaret, Sommeren og Efteraaret vedblev endnu det samme urolige Veir, og næsten uophørligt havde vi Regn og Kulde. Det var ret et ynkeligt Syn at see Creaturerne gaae paa Marken og næsten overalt vade i Vand. Jeg erindrer endnu saa godt at vi havde Byg i „Stærsmark", og paa det Skifte lige vest for Kirken stod omtrent en halv Alen Vand, hvorfor Karlene maatte trække Strømperne af for at meje Byggen, som man maatte fiske op af Vandet,

*) Pastor Clausen i Halsted.

bære hen paa høiere Steder og dér tørre det. Ikke faae Stykker af Markerne stode bestandigt under Vand, og rundt om en af Gaardene stod der en Sø, hvori man gierne kunde have seilet med en Baad.

Man vil heraf kunne tænke sig, at der i et saadant Aar aldeles Intet kunde avles paa alle lavere liggende Jorder. Den Smule Korn, man fik paa de høiere Steder, maatte man kiøre i smaae Læs med fire Heste for. Jeg kan erindre, det var saa koldt i Høsten, at vi varmede Øl og sendte i Marken til Folkene. Paa Søllestedgaard fik vi dog indhøstet lidt ind i November; men man saae endnu kort før Juul, navnlig hos Grev Einar Reventlow paa Aalstrup, Byggen staae opbunden paa Marken, og den blev i Frostvejr hjemkjørn paa Slæder. Hvorledes saadant Korn og saadant Foder kunde tjene til Menneskers og Creaturers Føde, vil man let kunne tænke sig. Paa Laaland var der jo ogsaa almindelig Hungersnød. Et godt, sundt Stykke Rugbrød, avlet dér, fandtes ikke, og der blev tilført denne Ø en betydelig Deel østersøisk Rug, som kostede 8 à 10 Rdl. pr. Td. Kammerherre Reventlow paa Pederstrup udviste stor Godgjørenhed imod fattige Folk ved hele Aaret igjennem ugentlig at uddele en stor Deel sundt Brød og nogle Kogeærter. Ligeledes blev der i flere Sognekommuner besørget Brød bagt af sundt Rug og uddeelt til Trængende. Desuagtet grasserede Feber og andre Sygdomme næsten i alle Huse, og i Søllested Sogn som og i flere andre døde hvert tiende Menneske; det er Mere end Cholera i eet Aar har bedrevet i nogen af de større Byer. Forat der det følgende Foraar kunde blive tilsaaet, maatte Regjeringen tilføre Laaland en betydelig Deel Korn af Byg og Havre, som blev solgt paa flere Aars Credit til 6 Rdl. for Byg og 3½ Rdl. for Havre. Af Mangel paa Foder maatte man om Efteraaret sælge og slagte alle de Creaturer, man kunde; men Kjødet kostede næsten Ingenting, og jeg kan erindre, der blev sagt: „Iaar kommer man til at spise Kjød til Flæsk; thi Brød kan ikke skaffes.“ Men det Kjød og Flæsk, som man havde paa de magre Creaturer, var snart forbi; hen paa Foraaret havde man intet heraf, og disse Varer kom nu i en Priis, man aldrig havde hørt Mage til. Hollænderiet paa Søllestedgaard — dengang 60 Køer — blev reduceret til 30. Et meget smukt lille Schäferi paa 80 Stykker Moderfaar uddøde aldeles, og vi mistede mange Heste. Der blev af dette Aars Høst ikke solgt mere end 30 à 40 Tdr. Hvede og 10 à 12 Tdr. Raps; derimod blev der kjøbt baade Rug, Byg og

Havre, navnlig til at saae. Naar man nu tænker sig, at der i dette Aar aldeles ingen Indtægter havdes af Fæstegodset, og at alle Fæsternes Afgifter bleve skrevne paa Restance, saa vil man ogsaa kunne tænke sig, hvilken oeconomisk Forfatning min Moder kom i.

Bognyt.

Skulde man give en Oversigt over alt, hvad der i Aarets Løb er fremkommet paa Tryk hernede om topografisk-historiske Forhold i Stiftet, maatte man ogsaa i høj Grad benytte vor stedlige Presse. Vore forskellige Dagblade giver jo jævnlig større eller mindre historiske Meddelelser, snart i det væsentlige bygget paa trykte Kilder som P. Rhode o. a., snart af mere selvstændig Art.

Her skal dog kun optegnes de Bøger og Afhandlinger, der hører med til Aarets Boghøst:

Under denne Gruppe hører ogsaa „Gamle lollandske Gaarde" (udg. af Haugner, Nakskov 1912), en Række i Bogform udkomne illustrerede Artikler fra „Nakskov Tidende".

I „Nørre Alslev Kost- og Realskoles Meddelelser" for 1911—12 har Jens C. J. Stub givet et Bidrag til Sognebeskrivelserne — J. L. Lollike har i øvrigt for nylig givet en Landsby-Skildring i noget lignende Retning for Gunslevmagles Vedkommende i en sammenhængende Række Artikler i „Lolland-Falsters Folketidende". Stub gennemgaar i sin Afhandling „Nørre Alslev Sogn og By" Sognets Historie fra de tidlige Data i Valdemar Sejrs Jordebog op gennem Tiderne med udførlig Redegørelse for topografiske Forhold, Udskiftning, Gaardudflytning m. v.

En Landbrugshistorie, der spænder over Tidsrummet fra vore Bedsteforældres Tid helt op til vor egen, er den af Landhusholdningsselskabet udgivne „Beskrivelse af Landbrugets Udvikling i Danmark fra 1835 indtil Nutiden", VI Lolland-Falster og Bornholm, af J. B. Krarup og S. C. A. Tuxen (Kbhvn. 1912).

Købstadbeskrivelserne har i 1912 faaet en værdifuld Forøgelse ved Bering-Liisbergs „Stubbekøbing gennem Tiderne. Udg. af Købmand P. W. Wulff" (1912, Pontoppidans Bogtrykkeri, Nykøbing F., 298 S.). Værket er udkommet i Anledning af Hundredaarsdagen for Grundlæggelsen af Handelshuset P. W. Wulff i Stubbekøbing. Vi tænker senere at komme tilbage til denne smukke, rigt illustrerede og interessante Bog.

Aarsberetning.

Lolland-Falsters historiske Samfund holdt sit *konstituerende Møde i Maribo den 27. Juni 1912.*

Forinden havde en Kreds af Indbydere udsendt nedenstaaende Opraab:

Rundt om i vort Land findes der nu lokalhistoriske Foreninger — for et enkelt Amt eller for større Landsdele — og de trives vel.

Tiden turde nu være inde til, at ogsaa *Lolland-Falster* faar *sin* historiske Forening. En Forening, der vil værne om de historiske Minder, som knytter sig til Egnene hernede, dels ved at fremdrage historisk Stof fra Arkiver m. v., dels ved at give saa mange som muligt Kendskab til Stiftets Fortidsliv.

*Lolland-Falsters historiske Forening**) vil søge sit Stof fra mangeartede Kilder: ikke blot de større historiske Tildragelser, men ogsaa Dagliglivet, topografiske Forhold (Stednavne m. v.), Folkeminder, overhovedet den stedlige Fortidskultur i dens rige Forgreninger.

Foreningen vil særlig virke ved sit Aarsskrift, der tilsendes Medlemmerne gratis, og ved Møder, f. Eks. paa historisk interessante Steder, hvor Fagmænd vil belyse Stedets Fortid.

Medlemsbidraget er mindst 2 Kr.

Vi opfordrer Dem til at tiltræde Foreningen ved at tegne Dem paa nedenstaaende Liste.

Andersen, A., Sognepræst, Stadager. Bille, K., Gaardejer, Brandstrup. Brun, O., Hofjægermester, Sæddingegaard. Dan, E., Konsul, Nakskov. Dein, Chr., Boghandler, Maribo. Finsen, O, Borgmester, Nykøbing F. Grau, Proprietær, Skelstrupgaard. Gudmand-Høyer, Lærer, Bibliotekar, Nykøbing F. Hansen, C. A., Stiftsfysikus, Nysted. Haugner,

*) Navnet er senere ændret til „Lolland-Falsters historiske Samfund".

Redaktør, Nakskov. Holck, A., Amtsforvalter, Maribo. Holm, Viggo, fhv. Kantor, København. Jansen, O. T., Lærer, Birket. Juul, P. H., Gaardejer, Højreby. Kirkegaard, Lærer, Herritslev. Larsen, J. E., Lærer, Nysted. Lundby, L. N., Sognepræst, Søllested. Moesgaard-Kjeldsen, Godsejer, Lidsø. Nielsen, M. C., Sognefoged, Sogneraadsfmd.. Knuppelykke. Pedersen, P., Gaardejer, Vester Tirsted, Petersen, Vice-Skoleinspektør, Nykøbing F. Prior, Sognepræst, Sakskøbing. Rasmussen, H., Overlærer, Sakskøbing. Rasmussen, O. C., Gaardejer, Nr. Ørslev. Reddelien, fhv. Apoteker, Stubbekøbing. Reventlow, C. E., Lensgreve, Brahetrolleborg—Christianssæde. Reventlow, C., Redaktør, Nykøbing F. Rosenørn-Lehn, Lensbaron, Orebygaard. Ruder, Sagfører, Rødby. Schmidt, M. P., Højskoleforstander, Nr. Ørslev. Thorsen, C., Godsejer, Vestensborg. Tuxen, S. C. A., Forstander, Næsgaard Agerbrugsskole.

Efter at der paa Listerne var indtegnet ca. 400 Medlemmer, blev det ovennævnte konstituerende Møde berammet. Paa Indbydernes Vegne aflagde Amtsforvalter A. Holck Beretning om det forberedende Arbejde og gjorde Rede for den paatænkte Arbejdsplan. Man vedtog et Udkast til Love, der skal forelægges den første ordinære Generalforsamling i Marts 1913.

Til *Bestyrelsen* — 12 Medlemmer — valgtes:

Rektor, Dr. phil. *Christensen,* Nykøbing.
Stiftsfysikus, Dr. med. *C. A. Hansen,* Nysted.
Amtsforvalter *A. Holck,* Maribo.
Lærer *O. Jansen,* Birket.
Borgmester *Kirk,* Nakskov.
Bestyrer *Kolbye,* Maribo.
Lærer *Nordlund,* Kastager.
Gaardejer *H. P. Pedersen,* Søllested.
Gaardejer *O. C. Rasmussen,* Nr. Ørslev.
Fhv. Apoteker *Reddelien,* Stubbekøbing.
Lensbaron *Rosenørn-Lehn,* Oreby.
Forstander *S. C. A. Tuxen,* Næsgaard.

Bestyrelsen konstituerede sig med Amtsforvalter A. Holck som *Formand.* Til *Forretningsudvalget* valgtes Stiftsfysikus Hansen, Forstander Tuxen og Formanden. Til *Kasserer*

fhv. Apoteker Reddelien, til *Sekretær* Bestyrer Kolbye og til *Revisorer* Sagfører Bang, Maribo, og Boghandler Dein, Maribo.

Da det vil være af Betydning for det historiske Samfund, at der rundt om i Stiftet og særlig paa saadanne Steder, hvor Bestyrelsen selv savner Lokalkendskab, er Tillidsmænd, der er i Føling med de stedlige Forhold og derfor paa bedste Maade kan varetage vort Samfunds Interesser, blev det efter Lovudkastet bestemt, at der skulde vælges *Repræsentanter,* der paa forskellig Maade efter Tid og Lejlighed vilde staa det historiske Samfund bi ved Indsamling af Materiale, Ordning af praktiske Mellemværender o. lign.

Til Repræsentanter valgtes: Sognepræst *A. Andersen,* Stadager, Hofjægermester *O. Brun,* Sæddingegaard, Konsul *E. Dan,* Nakskov, Boghandler *Chr. Dein,* Maribo, Propr. *Grau,* Skelstrupgaard, Bibliotekar *Gudmand-Høyer,* Nykøbing, Redaktør *Haugner,* Nakskov, Sognepræst *Helveg,* Idestrup, Gaardejer *P. H. Juul,* Højreby, Lærer *Kirkegaard,* Herritslev, Lærer *J. E. Larsen,* Nysted, Sognepræst *L. N. Lundby,* Søllested, Godsejer *Moesgaard-Kjeldsen,* Lidsø, Sogneraadsformand *M. C. Nielsen,* Knuppelykke, Gaardejer *P. Pedersen,* V. Tirsted, fhv. Vice-Skoleinspektør *P. Petersen,* Nykøbing, Sognepræst *Prior,* Sakskøbing, Redaktør *C. Reventlow,* Nykøbing, Sagfører *Ruder,* Rødby, Højskoleforstander *M. P. Schmidt,* Nr. Ørslev, Gaardejer *Jens C. Stub,* Nr. Alslev, Godsejer *C. Thorsen,* Vestensborg.

Endvidere har følgende Herrer velvilligst assisteret som Lokal-Kasserere: Sparekassebogholder *Grum-Schwensen,* Nykøbing, Bankagent *Grundtvig,* Sakskøbing, Lærer *Fritz Hansen Møller,* Horslunde, Folketingsmand *Kristiansen,* Volshave, Gaardejer *L. P. Mortensen,* Sdr. Tostrup, Gaardejer *C. M. Madsen,* Vejleby, Realskolebestyrer *A. Nielsen,* Nr. Alslev.

Medlemsliste.

1912*).

Nakskov med Omegn.

Robert Allerup, Boghandler.
Winchel Bøttern, Konsul.
Clasen, Direktør.
E. Dan, Konsul.
K. Dan, Konsul.
Deleuran, cand. theol.
R. Edelmann, Boghandler.
Erichsen, Redaktør.
Hans Friis, Prokurist.
Haugner, Redaktør.
H. Henrichsen, Bankbogholder.
Sigurd Hintz, Overretssagfører.
Aug. Henrichsen, Maler, Tileg. 35.
J. Holck, Pastor.
Hoff, Herredsfuldmægtig.
Joh.s Huus, Købmand.
Jensen, Landinspektør.
E. Jensen, Bankkasserer.
J. Chr. Jensen, Kommuneboghdl.
Ole Kirk, Borgmester.
P. Kruse Jensen, Bogholder.
Joh. Kruse Jensen, Bankassistent.
T. G. Krøyer, Købmand.
Krümmelbein, kgl. Vejer og Maaler.
H. Mathiesen, Skoleinspektør.
P. Mikkelsen, Skrædermester.
L. Nielsen, Lods.
H. P. M. Palsøe, Prokurist, Danag. 9.
B. Petersen, Distriktslæge.
L. P. Petersen, Kæmner.
Chr Rasmussen, Vinhandler.
V. Reimer, Bankdirektør.
F. Rützou, Sagfører.
C. Sørensen, cand. theol.
Alfred Wiboltt, Købmand
Laur. Wiboltt, Købmand.
Wrisberg, Toldassistent.

P. Jensen, Frue, Slotø
Jungersen, Provst, Halsted.
F. Chr. Larsen, Førstelærer, Sandby.
M. C. Nielsen, Sognef., Knuppelykke.
A. R. Poulsen, Propr., Sinelund.
L. Rasmussen, Mejeribestyrer, Kragemose Mejeri.

Fensmark, Sognepræst, Horslunde.
F. L. Hansen, Lærer, Horslunde.
Fritz Hansen Møller, Lærer, Horslunde.
Nordlund, Lærer, Kastager.
Rudolf, Gaardejer, Druelund, V. Nordlunde.
O. Slot, Parcellist, Horslunde.
J. Ørvad, Malermester, Horslunde.

---

*) Medlemslisten er ikke strengt alfabetisk, men af praktiske Hensyn (Inkassation m v.) ordnet i større Kredse efter Byer og dertil hørende Opland, dog uden skarp Sondring mellem Land og By. Inden for disse Grupper er atter benyttet alfabetisk Ordning.

Berigtigelser af mulige Unøjagtigheder bedes velvilligst sendt Kassereren, Hr. fhv. Apotheker *Reddelien*, Stubbekøbing.

C. Bondesen, Gaardejer, Højreby.
N. Christiansen, Medl. af Folketinget, Volshave.
R. Christiansen, Gaardejer, Højreby.
L. Hansen, Lærer, Højreby.
R. P. Hansen, Mejeribest., Volskov.
G. H. Juul, Gaardejer, Højreby.
C. Mogensen, Forpagter, Højreby.
Jens Nørregaard, Gaardejer, Højreby.

L. R. Jørgensen, Godsejer, Søllestedg.
H. L. Jørgensen, Forp., Søllestedgd.
Theophil Jørgensen, Assistent, Dyrehavehus, Søllested.
J. P. Jensen, Højskolelærer, Søllested.
P. Killendahl, Stationsf., Søllested.
Lundby, Sognepræst, Søllested.
C. Munk, Rentier, Søllested.
H. P. Petersen, Gaardejer, Søllested Søndermark.
Th. Skafte, Direktør, Søllested.

H. P. Bonde, Gaardejer, Kragenæs.
K. Bonke, Gaardejer, Torrig.
H. Bonke, Gaardejer, Lovisenlund.
Bruunskops Enke, Gaardejer, Birket.
G. Bjørn Christensen, Gaardejer, Ravnsby.
J. F. Carstensen, Sognepræst, Birket.
Jul. Christensen, Gaardejer, Torrig.
E. M. Hansen, Mejeribest., Birket.
N. Hansen, Slagter, Birket.
P. Hovmand, Gaardejer, Ravnsby.
Oluf Jansen, Lærer, Birket.
Julius Ingersen, Gaardejer, Birket.
Fr. Jørgensen, Gaardejer, Torrig,
A. Jochumsen, Gaardejer, Ravnsby.
M. Juul Mathiesen, Frue, Ørbygaard.
J. F. Knudsen, Enke, Torrig.
A. Lund, Skibsbygger, Kragenæs.
F. G. Lund, Købmand, Kragenæs.
Edv. Mortensen, Gaardejer, Birket.
A. Nielsen, Hotelejer, Kragenæs.
C. Petersen, Mejeriejer, Lindet.
Emilie Petersen, Lærerinde, Birket.
Ole Petersen, Gaardejer, Birket.
V. Petersen, Sognefoged, Blrket.
Emil Schwartz, Købmand, Birket.
C. Skafte, Gaardejer, Lindet.
L. Skafte, Gaardejer, St. Lindet.
N. Skafte, Gaardejer, Lindet.
Chr. Skytte, Gaardejer, Kragenæs.
C. N. J. Skytte, Gaardejer, Torrig.
Lauritz Slot, Gaardejer, Birket.
R. P. Stryhn, Gaardejer, Hjelmholt.
Stryhns Enke, Gaardejer, Ravnsby.
H. J. Stub, Gaardejer, L. Lindet.
Kristian Stub, Gaardejer, Birket.
Fr. Søgaard, Møller, Birket.
A. Thomsen, Gaardejer, Mageltving.

Maribo med Omegn.

Lauritz Agner, Lærer.
Bang. Sagfører.
Bartholdy Møller, Læge.
Basse, Maskinmester.
Poul Berg, Købmand.
V. Christensen, Postmester.
J. Christensen, Fotograf.
Christoffersen, Lærer.
M. Cohen, Agent.
Claus Cohrt, Bogholder.
Chr. Dein, Boghandler.
Joh. Dein, Redaktør.
Diemer, Lærerinde.
D. Ditlefsen, Redaktionssekretær.
Dujardin, Kateket.
Engelstoft, Borgmester.
A. Frederiksen, Konditor.
Gronenberg, Toldforvalter.
Carl F. Hansen, Skrædermester.
J. P. Hansen, Sagfører.

L. M. Hansen, Skolebestyrer.
L. Hanson, Sagfører.
P. Hatten, Købmand.
Holck, A., Amtsforvalter.
Holck, I., Frue.
Haugaard Jørgensen, Købmand.
Helms, Distriktslæge
E. Henrichsen, Købmand.
A. J. M. Hinrichsen, aut. Installatør.
V. Hoff, Bager.
Holscher, Blikkenslager.
A. M. Jensen, cand. mag.
R. Jensen, Landmand.
S. Jensen, Provst.
E. Kjær, Bankdirektør.
Martinus Knudsen, Grosserer.
Kolbye, Bestyrer.
Krarup, Byfogedfuldmægtig.
Alfred Lawrence, Købmand.
J. A. Larsen, Urmager.
O. Larsen, Lærerinde.
Andreas Lund, Købmand.
Musse, Tømrermester.
Chr. Nielsen, Hattemager.
Sofus Nissen, Fotograf.
Alex Olsen, Guldsmed.
O. Olsen, Læge.

Chr. Petersen, Købmand.
Alfred Petersen, Købmand.
Thorvald Petersen, Rentier.
C. Qvade, Købmand.
Rasmussen, Lærerinde.
C. G. Rasmussen, Lærer.
Rasmussen, Maskinmester.
C. W. Rewes, Tobakshandler.
J. Roug, Frue.
A. Ruge, Apoteker.
Rye Clausen, Boghandler.
Saunte, Lærer.
Skafte, Lærerinde.
Vilh. Schoppe, Købmand.
Sørensen, Bogholder.
Sørensen, Pedel.
Thomsen, Lærer.
C. Thousig, Købmand.
Wulff, Murermester.
Wael, Kelner.
Zella Ziersen, Frøken.

Grau, Proprietær, Skelstrupgaard.
Larsen, Lærer, Holeby.
Nielsen L. V., Sognepræst, Fejø.
Olivarius, Sognepræst, Bandholm.
Viltoft, Provst, Hunseby.

Rødby med Omegn.

Hansen Bohn, Købmand.
Axel Hansen, Købmand.
L. Hansens Enke, Købmand.
J. C. Hovmand, kgl. Agent.
J. H. Hovmand, Købmand.
Jensen, Borgmester.
Liisberg, Pastor.
M. Markersen, Gaardejer, Ringsebølle.
Moesgaard-Kjeldsen, Godsejer, Lidsø.
Moesgaard-Kjeldsen, Frue, Lidsø.
Nielsen, Postmester.
Sass Nielsen, Gartner.
A. Olsen, Købmand.

Rosengreen, Læge.
Ruder, Sagfører.
Orla Schmidt, Apoteker.
Vibæk, Herredsfuldmægtig.
Bachevold, Sognepræst, Rubbelykke.
Bille, Sognefoged, Brandstrup.
Brun, O., Hofjægermester.
Farre, Godsforvalter, Ghristianssæde.
Geismar, Sognepræst, Brandstrup.
Hansen, Lærer, Sæddinge.
Charles M. Hansen, Maler, Brandstrup.
C. M. Madsen, Gaardejer, Vejleby.
R. K. Mortensen, Lærer, Brandstrup.

Nielsen, Lærer, Tirsted.
L. Nielsen, Sognepræst, Nebbelunde.
Kejser Nielsen, Sognepr., Taagerup.
P. Pedersen, Gaardejer, V. Tirsted.
J. v. Rosen, Forpagter, Frederiksminde.
Vedsted, Lærer, Vejleby.

Sakskøbing med Omegn.

Arildsen, Købmand.
Dornonville de la Cour, Løjtnant.
Gandil, Borgmester.
Grundtvig, Bankagent.
Jensen, fhv. Boghandler.
Jensenius, Godsforvalt., Orebygaard.
Carl Krag, Købmand.
v. Linstow, Postmester.
Ove Lund, Købmand.
Lund, Boghandler.
Henr. Meisner, Isenkræmmer.
O. Nedergaard, Skolebestyrer.
R. Nielsen, Inspektør.
Nørregaard, Tandlæge.
Alfred Olsen, Købmand.
P. Petersen, Sparekassebestyrer.
A. G. Prior, Pastor.
H. Rasmussen, Overlærer.
Rosenørn-Lehn, Lensbaron, Orebygaard.
C. Thaaning Steffensen, Bogholder.

Bornebusch, Skovrider, Hardenberg.
Gregersen, Pastor, Vaabensted.
Gundorf Hansen, Gaardejer, Rørbæk.
Chr. Jørgensen, Overgartner, Hardenberg.
Olsen, Godsinspektør.
Carl Petersen, Lærer, Taars.

Nysted med Omegn.

Andersen, Postmester.
Andresen, Arkitekt.
Bendix Krogh, Læge.
C. Christoffersen, Lærer.
V. Christoffersen, fhv. Landmand.
Faartoft, Provst.
Hansen, Dr. med., Stiftsfysikus.
J. Hansen, Dyrlæge,
P. Hovmand, Sagfører.
Hanne Høj, Bestyrerinde.
J. G. P. Johansen, Læge.
V. Knudsen, Overlærer.
J. E. Larsen, Kommunelærer.
M. C. Madsen, Kommunelærer.
Ludvig Madsen, Købmand.
Ove Nandrup-Hansen, Apoteker.
Chr. Petersen, Købmand.
F. C. Poulsen, Sagfører.
Lensgreve Raben-Levetzau, Aalholm.
Georg Rossing, Købmand.
Schrader, Godsinspektør.
Chr. G. Svenningsen, Materialist.
Jac. E. Tommerup, Købmand.
Westrup Gleje, Smedemester.
J. Wiberg, Boghandler.
S. Wichmann, Købmand.
C. Wissing, Kordegn.

Hansen, Vurderingsformd., Kartofte.
A. Hansen, Lærer, Vanthore.
Laurits Jørgensen, Lærer, Strandby Skole.
Kirkegaard, Lærer, Herritzlev.
A Rude, Gaardejer, Frejlev.

Nykøbing F. med Omegn.

P. A. Andersen, Adjunkt.
Bang, Overlærer.
Bay, Direktør, Dampmøller.
Beyerholm, Overlærer.
Holger Bork, Redaktør.
S. A. Christensen, Rektor, Dr. phil.
Finsen, Borgmester.
Garboe, Postmedhjælper.
Glahn, Arkitekt.
Gottfredsen, Præst.
Grum Schwensen, Sparekasseboghld.
Gudmand-Høyer, Lærer, Bibliotekar.
I. V. Gudmand-Høyer, Sagfører.
Gudmundsen, Telefondirektør.
Gøttsche, Guldsmed.
Emil Hansen, Købmand.
H. O. Hansen, Købmand.
E. Holm, Amtsvejinspektør.
V. L. Holst, Overretssagfører.
A. M. Jacobsen, Lærer.
J. A. Jensen, Redaktør.
Oluf Jensen, Amtsraadssekretær.
W. Kihl, Fabrikant.
Kragh, Dr. phil, Adjunkt.
L. Kring, Lærer.
C. V. Kronmann, Konsul.
J. Langkjær, Skoleinspektør.
H. Larsen, Overlærer.
C. C. Madsen, Lærer.
H. Chr. Matthiesen, Guldsmed.
Joh. Nielsen, Redaktionssekretær.
Herm. Nobel, Tobaksfabrikant.
H. F. Olsen, Viceskoleinspektør.
Oxholm, Stiftamtmand.
P. Petersen, pens. Viceskoleinspektør.
C. Petersen, Bankbestyrer.
Pontoppidan, Boghandler.
Chr. R. Th. Rasmussen, Lærer.
Reventlow, Redaktør.
Ove Risom, Købmand.
Sarauw, Cand. mag.
E. C. Schultz, Købmand.
Synnestved, Direktør, Bryggeriet.
N. Sørensen, Lærer.
C. Thorsen, Godsejer.
Tiemroth, Læge.
C. Wegener, Biskop.
Velshou, Godsforvalter, Korselitze.
R. Villadsen, Lærer.
A. Tesdorpf, Hofjægermester, Pandebjerg.

Balslev, Sognepræst, Nr. Ørslev.
Aug. Hansen, Lærer, Idestrup.
Th. Helveg, Sognepræst, Idestrup.
I. D. Højer, Gaardejer, Nr. Ørslev.
P. Kaae, Gaardejer, Nr. Ørslev.
Chr. Kragh, Gaardejer, Nr. Ørslev.
L. P. Mortensen, Gaardejer, Sdr. Tostrup.
Møller, Sognepræst, Karleby.
C. Nielsen, Lærer, Sdr. Vedby.
Ole Rasmussen, Gaardejer, Nr. Ørslev.
M. P. Schmidt, Højskoleforstander, Nr. Ørslev.
Hans Schmidt, Arkitekt, Nr. Ørslev.
E. Ross Svenningsen, Bogbinder, Nr. Ørslev.

Stubbekøbing med Omegn.

Ejner J. Bassøe, Købmand.
Christoffer Boas, Købmand.
E. Bondesen, Sognepræst.
Niels Bruun, Boghandler.
Poul Egede Budtz, Tandlæge.
L. Foldager, Købmand.

Kr. Føns, Redaktør.
M. A. Holm. Tømrermester.
Hansen, Gartner, Næsgaard.
Hoff Hansen, Apoteker.
E. Anker Heegaard, Fabrikant.
Martin Henriksen, Købmand.
Hasforth Larsen, Lervarefabrikant.
Hother Lauritzen, Købmand.
M. Lindholm, Bankdirektør.
Otto Madsen, Cand. mag., Lærer.
Louis Mathiesen, Smedemester.
D. Meyer, Frk., Næsgaard.
H. Munk, Herredsfuldmægtig.
H. Nottelmann, Kirkeværge.
J. Nyholm, Proprietær, Liselund.
O. Olufsen, Lærer.
Marie Palsøe, Frk., Detailhandler.
L. P. Petersen, Tømrermester.
P. A. Petersen, Lærer.
C. C. Rasmussen, fhv. Fabrikant.
Johs. Rasmussen, Overretssagfører.
Olga Rasmussen, Kommunelærerinde.
H. J. Rasmussen, Inspektør, Næsgaard.
L. Ravnsgaard, Overretssagfører.
H. Reddelien, fhv. Apoteker.
P. Reimer, Murermester.
Th. Schade, Melhandler.
D. F. Scheel, Justitsraad, Tvedegaard.
Schmidt, Overlærer.
Th. Trojel, Købmand.
Tuxen, Forstander Næsgaard.
Tuxen, Frue, Næsgaard.
Johs. Wulff, Købmand.
Chr. Wad, Skoleforstander, Bogø.

Niels Aage, Gaardejer, Aastrup.
A. Andersen, Sognepræst, Stadager.
P. Andersen, Gaardejer, Moseby.
P. Albrechtsen, Gaardejer, Moseby.
Degenkolv, Sognepræst, Moseby.
Gehl, Lærer, Brarup.
M. Hagen, Partikulier, Bruntofte.
F. L. Hansen, Bestyrer, Sundvedgaard.
Jørgen Hare, Gaardejer, Vejringe.
A. Hemmingsen, Gaardejer, Sogneraadsformand, Raamark.
J. P. Jacobsen, Gaardejer, Ore.
J. Jacobsen, Skovfoged, Halskov Vænge.
P. Jacobsen, Gaardejer, Vejringe
Jac. Jensen, Bødker, Moseby.
R. Jensen, Gaardejer, Vejringe.
Jørg. Johansen, Gaardejer, Ore.
P. Kappel, Gaardejer, Gunslev.
Chr. Lejre, Gaardejer, Raamark.
J. Lollike, Gaardejer, Sognefoged, Moseby.
J. P. Lollike, Gaardejer, Moseby.
O. Meulengracht, Provst, Ønslev.
Munkebo, Sognepræst, Horbelev.
Nellemann, Skovrider, Hesnæs.
A. Nielsen, Realskolebestyrer, Nr. Alslev.
Sars Nielsen, Lærer, Moseby.
H. P. Olsen, Gaardejer, Moseby.
J. P. Olsen, Lærer, Nr. Kirkeby.
P. Palle, Gaardejer, Særslev.
J. P. Piil, Gaardejer, Moseby.
H. Rasmussen, Uddeler, Moseby.
R. Skaaning, Gaardejer, Moseby.
H. P. Skytte, Sparekassebogholder, Aastrup.
H. P. Skytte, Gaardejer, Vejringe.
S. Skytte, Gaardejer, Moseby.
C. J. Stub, Gaardejer, Nr. Alslev.
Therchildsen, Sognepræst, Torkild. strup.

Uden for Stiftet.

Bernild, Redaktør, Hillerød.
van Eyben, Postmester, Mørkøv.
Garboe, cand. mag., Assistent ved Univ. Biblioteket.
Fasting, Assistent ved dansk Genealogisk Institut.
Viggo Holm, fhv. Kantor, Slagelsegade 24, Kbhvn.
Lensgreve C. E. Reventlow, Brahetrolleborg.

Generalforsamling.

Lolland-Falsters historiske Samfund afholder Generalforsamling Lørdag den 29. Marts Kl. 4 paa Hotel „Gæstgivergaarden", Maribo.